

53 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Dunja Dobaja

GLUHI IN SVET

Med odrinjenostjo in
vključenostjo

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
Ljubljana 2024

INŠTITUT
ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

53 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Dunja Dobaja

GLUHI IN SVET

**Med odrinjenostjo
in vključenostjo**

ZALOŽBA INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Odgovorna urednica: dr. Mojca Šorn
Založnik: Inštitut za novejšo zgodovino
Zanj: dr. Andrej Pančur

ZBIRKA RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES 53
ISSN (spletna izdaja): 3023-9826

Dunja Dobaja
GLUHI IN SVET
Med odrinjenostjo in vključenostjo

Recenzenta: dr. Bojan Balkovec
dr. Jelka Piškurić

Jezikovni pregled: dr. Andreja Jezernik

Prevod povzetka: Borut Praper

Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj
Maša Bogataj

Slikovno gradivo Slovenski šolski muzej, fototeka
na ovitku:

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni
knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 190693891

ISBN 978-961-7104-35-6 (PDF)

VSEBINA

- 7 UVODNE MISLI
- 13 SKRB ZA OTROKE S POSEBNIMI POTREBAMI
- 25 IGNACIJ HOLZAPFEL, ŽUPNIK IN DEKAN V RIBNICI, DOBROTNIK GLUHE MLADINE
- 26 Ustanovitev Gluhonemnice v Ljubljani
- 29 Kdo je bil Ignacij Holzapfel?
- 33 Ignacij Holzapfel v Ribnici (1848–1868)
- 40 Ignacij Holzapfel, dobitnik slovenske gluhe mladine
- 43 V NOVI DRŽAVI
- 51 POUK IN VSAKDANJIK V ŠOLI ZA GLUHE OTROKE
- 52 Učni kurikulum
- 56 Sprejem v šolo
- 58 Predšolska vzgoja – pripravljalni razred
- 61 Vsakdanjik – življenje v Gluhonemnici in stiki s starši
- 67 Strokovno izpopolnjevanje učiteljev
- 73 GLUHONEMNICA V LJUBLJANI V PRIZADEVANJIH ZA RAZŠIRITEV ZAVODA
- 74 Število učencev raste
- 78 Pobude Gluhonemnice za razširitev zavoda
- 85 Oblastna in banovinska politika do vprašanja razširitve Gluhonemnice

95	IZOBRAŽEVANJE IN INTEGRACIJA GLUHIH V SLOVENIJI – POT IZ REVŠČINE
97	Glasovnogovorna metoda poučevanja – pot v integracijo
103	Socialni položaj gojencev
107	Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani
113	Proti predsodkom družbe
119	OBDOBJE OKUPACIJE
121	Italijanska okupacija
126	Skrb za otroke in matere
134	Gluhonemnica v obdobju italijanske okupacije
141	Nemška okupacija Ljubljanske pokrajine
144	Gluhonemnica v obdobju nemške okupacije
148	Nemško okupacijsko območje
150	Organizacija uprave
151	Socialno in zdravstveno varstvo
156	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt – NSV
162	Nezakonska rojstva
165	GLUHONEMNICA OB KONCU VOJNE
169	ZAKLJUČEK
173	POVZETEK
179	SUMMARY
185	VIRI IN LITERATURA
195	IMENSKO KAZALO
201	O AVTORICI

UVODNE MISLI

Sistem skrbi za senzorno ovirane otroke in njihovega izobraževanja v Sloveniji ni bil del zgodovinskega raziskovanja. To me je spodbudilo k raziskovanju omenjene tematike. Osredotočila sem se predvsem na sistem skrbi za gluhe otroke in njihovega izobraževanja v Sloveniji v obdobju med obema vojnama, saj je bila Gluhonemnica¹ v Ljubljani v tem obdobju edina ustanova za izobraževanje gluhih otrok v Sloveniji. Izobraževanje je potekalo po glasovnogovorni metodi, ki je v tem obdobju predstavljala pot integracije gluhih v družbo, to je samostojno odraslo življenje in za mnoge tudi pot iz revščine.

Z omenjeno tematiko sem se prvič srečala med pripravo doktorske disertacije, v kateri sem raziskovala socialno in zdravstveno zaščito mater in otrok v Sloveniji v obdobju 1919–1945. Arhivsko gradivo o ljubljanski Gluhonemnici je pritegnilo mojo pozornost, zato sem poglavje v doktorski disertaciji in kasnejši monografiji z naslovom *Za blagor mater in otrok: zaščita mater in otrok v letih 1919–1941* namenila tudi skrbi za gluhe otroke in njihovo izobraževanje v Sloveniji. Pri raziskovalnih začetkih so mi bila v veliko pomoč dela prof. Boga Jakopiča, enega vodilnih slovenskih surdopedagogov. Omenjeno tematiko sem raziskovala še naprej in rezultate predstavila v znanstvenih prispevkih in na javnih predstavitvah.

Sodelovanje s sociologi, raziskovalci življenjskih potekov oseb z ovirami, je moje vedenje razširilo in postavilo na nove temelje, saj sem raziskovanje sistema skrbi za gluhe otroke in njihovega izobraževanja razširila tudi na obdobje socialistične Slovenije. Nadaljnje raziskovanje socialističnega obdobja prepuščam prihodnosti, zato je v monografiji poudarek namenjen obdobju do leta 1945.

1 Izraz gluhonemnica, ki se danes ne uporablja več, je bil večkrat deležen kritike, čeprav se je beseda uporabljala od ustanovitve prvih zavodov za gluhe na Slovenskem. Beseda je dobeseden prevod nemškega izraza *Taubstummeneinrichtung*. Izraz gluhonemnica se je uporabljal do leta 1950, ko se je ustanova preimenovala v Zavod za gluho mladino. – Jakopič, *Gluhi in govor*, 9. Uporabljam izraz obdobja, ki ga obravnavam, in ga pišem z veliko začetnico, torej Gluhonemnica.

Raziskava je pokazala, da so bili v obdobju med obema vojnama postavljeni temelji za razvoj sistema skrbi za gluhe otroke in njihovega izobraževanja v Sloveniji po letu 1945 oziroma za otroke s posebnimi potrebami na splošno.

Po začetnem splošnem uvodu, ki umesti problematiko v evropski kontekst in predstavi začetke skrbi za gluhe otroke in njihovo izobraževanje v slovenskem prostoru kot delu avstro-ogrske monarhije, sledi poglavje o dekanu v Ribnici, Ignaciju Holzapflu, ki je s svojim velikodušnim volilom dejansko omogočil ustanovitev ljubljanske Gluhonemnice in mu monografija zato nameni daljše poglavje, ki je tudi uvid v čas, v katerem je živel. V nadaljevanju bralcu predstavi način poučevanja gluhih otrok, s poudarkom na nižji stopnji, pri čemer se osredotoča predvsem na t. i. pripravljalni razred, predstavi prostorsko stisko ljubljanske Gluhonemnice in prizadevanja za razširitev, občutja gluhih otrok, ki so bili v internatsko urejeni Gluhonemnici, vlogo strokovnih učiteljev pri pripravi otrok na kasnejšo integracijo v družbo, vlogo staršev in odnos družbe. Monografija Gluhonemnico umesti v obdobje med obema vojnama v Sloveniji, zato ponuja širšo perspektivo položaja Slovenije v skupni jugoslovanski državi.

Osnovni vir za raziskavo sta bila arhivsko gradivo in literatura, katere avtorji so po večini nekdanji strokovni učitelji gluhih. Iz omenjenih virov občutja gluhih otrok med šolanjem in vloga staršev niso zajeti v obsegu, ki bi nudil širši vpogled v tematiko. Kljub temu je monografija izvirni zgodovinski vpogled v sistem skrbi za gluhe otroke in njihovega izobraževanja v Sloveniji, pri čemer se ne opredeljuje do strokovnih vprašanj, ki so domena drugih strok.

Monografija nameni poglavje tudi obdobju druge svetovne vojne, pri čemer v uvodnem delu predstavi splošni položaj otrok in mater v okviru legalne socialnozdravstvene organizacije, ki jo je oblikoval italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini, nato se osredotoči na skrb za gluhe otroke in njihovo izobraževanje v ljubljanski Gluhonemnici. Zaradi odsotnosti virov, ki bi nudili

vpogled v intimni svet gluhih otrok v vojnih razmerah, monografija ostaja pri predstavitvi učnega procesa v Gluhonemnici in prizadevanj vodstva za zagotovitev najnujnejših življenjskih potrebščin. Glavni vir so konferenčni zapisniki zavoda.

Čas nemške okupacije Ljubljanske pokrajine je »skromen« glede virov na temo legalnega sistema skrbi za otroke in matere. Sklepam, da je obstajala podobna organizacija socialne in zdravstvene službe za otroke in matere kot v obdobju italijanske okupacije. Letna poročila mestnega fizika o zdravstvenih razmerah v Ljubljani za leta 1943–1945 dajejo vtis o nemotenem delovanju zdravstvenih in socialnih ustanov v Ljubljani. Vpogled v delo in razmere v Gluhonemnici pa je tudi za to obdobje mogoč na podlagi konferenčnih zapisnikov, ki ostajajo na ravni učnih obveznosti otrok in učiteljev.

Otroci iz Štajerske, Gorenjske in Koroške, torej območij, ki so bila po okupaciji del nemškega okupacijskega območja, so ljubljansko Gluhonemnico zapustili. Svoje raziskovanje sem usmerila v organizacijo legalne socialnozdravstvene službe za varstvo mater in otrok na nemškem okupacijskem območju, pri čemer moje raziskovalno delo v tem trenutku še ni zajelo skrbi za gluhe otroke in njihovo izobraževanje na tem območju. Razlog sta predvsem odsotnost virov in dejstvo, da gre za temo, ki zahteva posebno obravnavo, zlasti okupatorjev odnos do otrok z ovirami. Raziskovanje omenjene teme prav tako prepuščam prihodnosti. Želim pa v monografiji deliti izsledke svojih raziskav o organizaciji legalne socialne in zdravstvene službe za varstvo mater in otrok na nemškem okupacijskem območju, saj nudijo vpogled v odnos nemškega okupatorja do sistema skrbi za matere in otroke, tudi tiste s posebnimi potrebami, zato je eno poglavje v monografiji namenjeno tej temi.

Pri obravnavi obdobja druge svetovne vojne monografija ne posega v ilegalno organiziranost sistema pomoči in skrbi za najranljivejše, saj to zahteva posebno obravnavo. Vsekakor pa je imela pomembno vlogo tudi pri skrbi za otroke in matere in je rešila mnogo življenj.

Monografijo zaključim s poglavjem z naslovom Gluhonemnica ob koncu vojne, ki prikaže odnos nove oblasti do Gluhonemnice in gluhih otrok ob koncu druge svetovne vojne, ter ugotavljam kontinuiteto v odnosu do otrok s posebnimi potrebami.

Čas, ki ga monografija zajema, je za gluhe otroke uporabljal drugačno terminologijo kot danes, v virih se uporablja izraz gluhonemi otroci. Omenjeno poimenovanje je bilo argumentirano z razlago, da je bil otrok ob vstopu v šolo gluhonem, ko pa je končal njen vzgojno-izobraževalni program, je bil gluh, ker je vsaj zasilno odpravil nemost in se usposobil za delo.² Danes uporabljamo izraz gluhi in naglušni otroci.

Uvodne misli zaključujem z naslednjimi besedami: »*Gluhi imajo najraje, da se poimenovanje Gluhih piše z veliko začetnico. Tako se namreč želijo opredeliti kot nekdo, ki je neodvisen, samostojen, nevodljiv. Gluhi si želijo, da bi širša javnost razumela razliko med ‚gluh‘ in ‚gluhonem‘, zato poudarjajo, da je beseda gluhonem za gluhe žaljivka.*«³

dr. Dunja Dobaja
Ljubljana, 8. 3. 2024

2 Jakopič, *Gluhi in govor*, 8–9.

3 T. Pi.: »Miha mi je pojasnil.«

**SKRB ZA OTROKE
S POSEBNIMI
POTREBAMI**

Skrb za otroke s posebnimi potrebami⁴ se je po prvi svetovni vojni sicer res sistemizirala, a so evropske države nekaj korakov v to smer naredile že v 19. stoletju. Otroke s posebnimi potrebami so namreč začele vključevati v segregirane oblike izobraževanja. Začetke segregirane vzgoje in izobraževanja prepoznamo kot pozitivne in jih razumemo v kontekstu začetkov strokovnega ukvarjanja z otroki, za kar prej ni bilo poskrbljeno. Zasnova segregacije je imela pozitivne učinke, a se to večkrat pozablja, saj sama beseda asociira na izolacijo, zanikanje in manjše možnosti.⁵

Pogled nazaj pokaže obstoj programov usposabljanja in izobraževanja oseb s posebnimi potrebami že v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju kot sestavnega dela dobrodelnih, verskih in od države odobrenih programov.⁶ Temeljna načela takega izobraževanja in usposabljanja so bila ekonomska neodvisnost, prispevek družbi in utilitarizem.⁷ Usposabljanje in izobraževanje sta potekala v t. i. azilih, ki so bili prostorsko segregirani. Prostorska segregacija je spodbudila mistifikacijo azilov in njihovih prebivalcev.⁸ Pristop do oseb s posebnimi potrebami je bil medikaliziran, kar pomeni obravnavo hendikepiranosti⁹ kot nečesa patološkega, kar potrebuje konstantno zdravljenje, popravek ali

4 Otroke s posebnimi potrebami sta stroka in družba skozi različna zgodovinska obdobja opredeljevala z različnimi termini, ki so poudarjali njihove ovire. Izrazi »pohabljen«, »hrom«, »duševna napaka«, »fizična pomanjkljivost«, »imbecilni«, »idiot«, »neumen« so izrazi preteklosti in družbeno niso več sprejemljivi. V Sloveniji je glede uporabe ustrezne terminologije prisoten razkorak med zagovorniki termina invalidnost in zagovorniki termina hendikepiranost, dosežen pa je konsenz pri uporabi termina za otroke z ovirami, in sicer »otroci s posebnimi potrebami«. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (*Uradni list Republike Slovenije*, 22. 7. 2011) ureja usmerjanje otrok, mladoletnikov in polnoletnih oseb s »posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami« ter določa načine in oblike izvajanja vzgoje in izobraževanja.

5 Vršnik, Segregacija, integracija, 143.

6 Hansen, *Histories of education*, 244.

7 McFarlane, *Out of sight*, 273–74.

8 Prav tam, 274.

9 Koncept »hendikepa« (angl. »*disability*«) poudarja, da telesne, senzorne in intelektualne ovire posameznike sicer omejujejo pri vsakdanjih opravilih, resnične ovire pa nastanejo šele v stiku posameznika z izključujočim okoljem. Takšno okolje temelji na predstavi o »normalnem« telesu in »normalnem« delovanju, pri čemer vse, česar ne zazna kot »normalno«, doživlja bodisi kot »nenormalnost« bodisi kot »drugačnost«. – Završček, *Opredelelitev hendikepa*, 134.

odpravo.¹⁰ Istočasno je dominacija medicinskega modela pomenila prakso zapiranja in kaznovanja, ki je bila v Evropi znana od 17. stoletja.¹¹

Monarhija Avstro-Ogrska (AO), katere sestavni del je bil tudi slovenski prostor, v procesu izgrajevanja skrbi za otroke s posebnimi potrebami ni zaostajala za drugimi evropskimi državami. V Avstriji je bil prvi zavod za gluhe ustanovljen na Dunaju leta 1779.¹² Po njegovem zgledu so bili v Avstriji ustanovljeni še drugi takšni zavodi, denimo leta 1812 v Linzu, leta 1832 v Gradcu in leta 1846 v Celovcu.¹³ Leta 1885 je svoja vrata odprla prva pomožna šola na Dunaju,¹⁴ ki je bila administrativno in fizično združena z mestno ljudsko šolo. Od leta 1909 pa vse do prve svetovne vojne je bil na tej šoli vsako leto šesttedenski tečaj za učitelje ljudskih šol, ki so se pripravljali za poučevanje na pomožnih šolah. Deželni šolski svet iz Ljubljane je na prvi tečaj poslal tri učitelje, Ivana Krulca, Ano Lebar in Ivana Dimnika. Ljubljanski deželni in mestni šolski svet sta namreč imela v načrtu ustanovitev pomožnega razreda za težje ucljive otroke, ki zaradi »lažjih motenj v duševnem razvoju« niso mogli slediti pouku v ljudski šoli in dosegati njenih učnih ciljev.¹⁵

Med evropskimi državami je v razvoju pomožnega šolstva prednjačila Nemčija, kjer je bil prvi pomožni razred oblikovan že leta 1859 v Halle a. d. Saale na Saškem, prva pomožna šola pa leta 1876 v Dresdnu.¹⁶

Prvi zavod za izobraževanje slepih je bil ustanovljen leta 1784 v Parizu, kmalu so mu sledile podobne ustanove tudi drugod po Evropi, leta 1808 na primer na Dunaju.¹⁷ Izobraževanje slepih in gluhih otrok v javnih šolah je bilo v avstrijskem delu

10 Rembis idr., Introduction, 1.

11 Zaviršek, *Opredelitev hendikepa*, 134.

12 Jakopič, *Začetek kranjskega ustanovnega zavoda*, 153.

13 Prav tam.

14 Lebar, *Oskrba manjnadarjencev*, 43, 47.

15 Prav tam. Uporabljam jezik vira.

16 Prav tam.

17 Šorn, *Zavod za slepe*, 266.

monarhije zakonsko urejeno leta 1869¹⁸ z osnovnošolskim zakonom, ki je slepe in gluhe otroke uvrstil med šoloobvezne.¹⁹

Na Slovenskem do začetka 20. stoletja ni bilo ustreznih izobraževalnih ustanov za otroke s posebnimi potrebami, zato so se (redki) slovenski otroci, ki so jim bili dodeljeni denarni prispevki dobrodelnih organizacij in posameznikov, šolali v zavodih (predvsem) avstrijskega dela monarhije (Dunaj, Linz, Gradec, Celovec, Innsbruck). Tako javnost kot stroka sta imeli v zvezi s tem dolga leta številne razprave, saj so v teh zavodih vzgajali v nemškem učnem jeziku in otroke tako oddaljevali od slovenskega jezika. Na tej točki so pomembno vlogo odigrali posamezni katoliški duhovniki. V slovenskem prostoru je bil prvi učitelj gluhih kanonik Valentin Stanič, ki je leta 1840 ustanovil gluhonemnico v Gorici.²⁰ Zavod je nastal z donacijami dobrotnikov in ob pomoči države.²¹ Leta 1886 je bil prav tako z donacijami odprt zavod za gluha dekleta v Šmihelu pri Novem mestu.²² Iz duhovniških vrst so bili tudi prvi predavatelji surdopedagogike (metodike izobraževanja gluhih), na primer profesor filozofije na ljubljanskem liceju dr. Anton Jarc med leti 1844–1849.²³

Ustanovitev osrednjega slovenskega zavoda za gluhe otroke leta 1900 je pomenila prelomnico. *Kranjski ustanovni zavod za gluhone* v Ljubljani je bil ustanovljen z dobrodelnimi donacijami, učiteljstvo je plačeval deželni odbor, doklade učiteljstvu za zahtevnost dela pa deželna vlada.²⁴ Uradni poslovni jezik je bila nemščina, pouk pa je potekal v slovenščini. Učitelji so se izobraževali in opravljali strokovni izpit v avstrijskih zavodih za gluhe.

18 *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, 20. May 1869, 277, Gesetz vom 14. May 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden.

19 Serše, Skrb za slepe v slovenski zgodovini, 32–33.

20 Jakopič in Knavs, Duhovniki, začetniki pouka gluhonemih, 161.

21 Prav tam.

22 Prav tam, 162.

23 Prav tam, 161.

24 Dobaja, Gluhtonemnica v Ljubljani, 386.

Ob ustanovitvi ljubljanske Gluhonemnice je bilo v Evropi že približno 400 gluhtonemnic.²⁵ V AO je bilo okoli 57.000 gluhih, od katerih je bilo šolanih 30 odstotkov. V Kraljevini Srbiji je bilo denimo okoli 1.600 gluhih, od tega so bili šolani le trije odstotki. V Angliji in Franciji je bilo šolanih 60 odstotkov gluhih, v Nemčiji celo 85 odstotkov.²⁶ Podatki pričajo o zaostajanju AO na področju izobraževanja gluhih v primerjavi z zahodnoevropskimi državami, kljub temu da je AO v bistvu sledila zahodnoevropskemu razvoju ustanavljanja zavodov za otroke s posebnimi potrebami. Morda je k zaostajanju prispevala prav različnost njenih posameznih delov.

Prvi pomožni razred na ljudski šoli za otroke z učnimi težavami je bil ustanovljen leta 1911 v Ljubljani, leta 1913 pa v Mariboru.²⁷ Sprva so namreč skrb posvečali predvsem gluhim, slepim, vzgojno zanemarjenim otrokom in otrokom s »težko motnjo v duševnem razvoju«,²⁸ hkrati pa so učitelji opozarjali, da so v razredih ljudskih šol otroci, ki težko sledijo predpisnemu učnemu načrtu. V strokovni literaturi obravnavanega obdobja se za omenjene otroke uporablja izraz manj nadarjeni otroci in otroci z »blažjimi motnjami v duševnem razvoju«, ki bi ob prilagojenem pouku lahko končali šolanje.²⁹

Danes govorimo o otrocih s specifičnimi oziroma splošnimi učnimi težavami, ki imajo na podlagi odločbe o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami prilagoditve v okviru pouka ali pa so usmerjeni v prilagojene programe z enakovrednim izobrazbenim standardom ali v prilagojene programe z nižjim izobrazbenim standardom.

Po prvi svetovni vojni je bila skrb evropskih držav v veliki meri usmerjena v ureditev socialnega skrbstva, zlasti zaščite mladoletnih oseb, v razvoj javnega zdravstva in populacijsko

25 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 1, Tekst o ljubljanski gluhtonemnici, avtor Vinko Rupnik, 2. Besedilo ni datirano, je pa iz obdobja Dravske banovine.

26 Prav tam. Poudarjam, da avtor besedila ne navaja števila vseh gluhih v Angliji in Franciji.

27 Dobaja, Razvoj pomožnega šolstva, 55.

28 Novljan, Specialna pedagogika, 5.

29 Več o tem Lebar, Pomožna šola za manj nadarjene.

politiko.³⁰ Prva svetovna vojna z vsemi svojimi posledicami je pri evropskih državah okrepila občutje o pomembnosti človekovega življenja, skrbi za zdravje in splošno človeško blaginjo. V tem kontekstu je bila v ospredju predvsem skrb za otroke, ki so bili dojeti kot prihodnost nacije. Ogromne vojaške žrtve prve svetovne vojne in smrti zaradi nalezljivih bolezni po koncu vojne, v prvi vrsti zaradi pandemije španske gripe, so porodile strah pred depopulacijo. Že med prvo svetovno vojno je v evropskih državah opazen padec rodnosti kot posledica dolgotrajne odsotnosti vpoklicanih mož ter slabih gospodarskih in posledično življenjskih razmer. Mnoge ženske, zlasti delavke, so bile namreč zaradi pomanjkanja in slabega zdravstvenega stanja prešibke za uspešno nosečnost. V Nemčiji, Franciji in Angliji se je rodnost med vojno znižala za 50 odstotkov.³¹

Posledica prve svetovne vojne so bile tudi vojne sirote, katerih položaj je še dodatno mobiliziral zasebno in javno iniciativo. Kot poudarja Lara Bolzman (2008),³² je potreba po zaščiti otrok postala mednarodni problem. Nikoli prej niso države v skrb za otroke vlagale toliko sredstev kot prav v dobi, ki je začela verjeti, da so otroci prihodnost naroda.³³ A ne vsi. Isti nazori in argumentacije so vodili v diskriminacijo tistih, za katere se je menilo, da ne morejo prispevati k napredku naroda, torej telesno in duševno hendikepiranih.³⁴ Seveda so se tudi zanje iskali načini za povečanje »uporabnosti«. ³⁵ V obdobju med obema vojnama prizadevanja za zaščito otrok namreč niso izključevala stigmatizacije in izločevanja tistih, ki so veljali za »dedno slabše«. Nasprotno, v mnogih primerih so stigmatizacijo in izločevanje celo podprli, ker so v otroku videli ne le žrtev, ampak tudi sredstvo. Ultimativni cilji zaščitnega stroja so se navezovali na načelo uporabnosti, kar je razvidno tudi iz Deklaracije

30 Zupanič Slavec, *Razvoj javnega zdravstva*, 141.

31 Cergol Paradiž, *Militarizacija materinstva*, 73.

32 Bolzman, *The advent of child rights on the international scene*.

33 Cergol Paradiž, *Evgenika na Slovenskem*, 98.

34 Prav tam, 99.

35 Prav tam.

o otrokovih pravicah (1924), ki ji je sledila tudi Jugoslovanska unija za zaščito dece. Načelo uporabnosti je imelo kar nekaj pozitivnih učinkov. Z njegovo pomočjo je projekt zaščite otrok pridobil politično vrednost in se laže uresničil.³⁶

Evropske države so pričele tudi zakonsko urejati skrb za mladino. Tako je na primer nemški Reichstag 9. julija 1922 sprejel zakon o socialnem varstvu, ki je zagotavljal pomoč države za blaginjo otrok. Zakon je mladini med drugim zagotavljal izobraževanje v skladu z njihovimi telesnimi in duševnimi zmognostmi.³⁷ To pomeni, da so bili pozornosti deležni tudi otroci s posebnimi potrebami. Imeli so možnosti prilagojenega šolanja, ki je bilo usmerjeno v pridobitev obrtnega poklica, in možnosti samostojnega življenja. Če se navežemo na predhodno misel o načelu uporabnosti, je bila skrb zanje usmerjena v končni cilj, to je biti uporaben in dati prispevek družbi. Berlin je bil pred prihodom nacionalsocialistov na oblast kulturni center gluhih iz Nemčije in drugih evropskih držav,³⁸ saj je bilo leta 1848 v Berlinu ustanovljeno prvo združenje gluhih. Leta 1927 je bila ustanovljena Reichsverband der Gehörlosen Deutschlands (Regede), osrednja zveza, ki je povezovala vse gluhe v Nemčiji in javno zastopala njihove interese. Leta 1931 se je Regede odločil, da bo zaradi množične brezposelnosti, ki jo je povzročila gospodarska kriza, posnel film »Skriti ljudje« o življenju gluhih in zmanjšal javni predsodek do njih. Država jim je torej zakonsko omogočila šolanje in pridobitev poklica, a so, v tem primeru gluhi, načelo uporabnosti težko udejanjali v praksi zaradi predsodkov javnosti, ki so se med gospodarsko krizo okrepili. Kriza prinese iskanje »krivcev«. Prihod nacizma na oblast je pomenil skrajno zaostritev odnosa do vseh oseb s posebnimi potrebami.

Države naslednice razpadle monarhije AO so morale socialnozdravstveno skrbstvo, in v okviru tega tudi mladinsko skrbstvo, šele izgraditi, saj mladinsko skrbstvo v AO ni bilo

36 Prav tam, 98–99.

37 Stengel, *Geschichte der Jugendhilfe*.

38 Lepper, *Die Gehörlosen in NZ-Zeit*.

panoga javne uprave. Z oskrbo sirot in drugih otrok z obrobja so se ukvarjale karitativne organizacije in kongregacije, ki so imele podporo države, dežele, občin in zasebnikov.

Novonastala jugoslovanska država je združevala strukturno in historično različna območja, kar je v prvi vrsti terjalo pravno in upravno uskladitev. Vzporedno je potekalo izgrajevanje socialnozdravstvenih ustanov in v okviru teh socialnozdravstvene zaščite otrok, tudi tistih s posebnimi potrebami. Višji šolski svet v Ljubljani je na svoji seji že 6. aprila 1919 sklenil natančno pretehtati vprašanje skrbstvene vzgoje za otroke s posebnostmi v razvoju in na podlagi ugotovitev sprejeti primerne smernice za njihovo vzgojo in izobraževanje.³⁹ Skupno mnenje je bilo, da so za njihovo vzgojo in izobraževanje potrebna posebna strokovna znanja, kar so pokazale že izkušnje iz AO. Teh znanj ljudskošolski učitelji niso imeli, prav tako omenjenim otrokom ni bil prilagojen redni vzgojno-izobraževalni program v ljudskih šolah. Višji šolski svet je ocenil, da bi jim koristilo nadaljevanje segregiranega učnega procesa. Omenjeni otroci pogosto tudi v domačem okolju niso imeli potrebnih socialnih spodbud, kaj šele potrebnega strokovnega znanja staršev.⁴⁰ K projektu je višji šolski svet povabil strokovnjake z različnih področij. Za problematiko slepih in slabovidnih sta bili povabljeni profesorica Minka Skaberne in sestra Klara Vrhunc, učiteljica na zavodu za slepe.⁴¹

Ob koncu prve svetovne vojne so bile tako v Sloveniji internatsko urejena šola za gluhe otroke v Ljubljani in dve pomožni šoli (Ljubljana, Maribor), torej šoli s prilagojenim programom za vzgojo in izobraževanje otrok z učnimi težavami, edini v Jugoslaviji do konca dvajsetih let. Šele tedaj je bila ustanovljena pomožna šola tudi v Zemunu.⁴² 2. septembra 1911 je namreč deželni šolski svet z odlokom dovolil ustanovitev pomožnega razreda v Ljubljani in imenoval Anico Lebar, učiteljico I. dekliske

39 Serše, Skrb za slepe, 35.

40 Prav tam.

41 Prav tam. Opozarjam, da vir ne navaja predstavnikov zavoda za gluhe otroke.

42 Lebar, Pomožna šola za manj nadarjene, 45.

ljudske šole v Ljubljani, za učiteljico omenjenega razreda, mestni šolski svet pa je 10. septembra 1911 z odlokom določil prostor pomožnega razreda na IV. mestni deški ljudski šoli na Prulah in podredil pomožni razred vodstvu te šole.⁴³ Deželni šolski svet je 16. aprila 1918 z odlokom dovolil razširitev pomožne šole v nižjo skupino z dvema oddelkoma in višjo skupino z enim oddelkom, višji šolski svet v Ljubljani pa je 20. marca 1919 z odlokom odredil, da so vsi trije oddelki samostojni, in določil nov naziv Trirazredna pomožna šola v Ljubljani. Popolnoma samostojna je pomožna šola postala šele leta 1924, ko je dobila samostojno vodstvo.⁴⁴

Do odprtja pomožnega razreda na I. dekleški osnovni šoli v Mariboru je prišlo 18. marca 1913. Prva učiteljica je bila Marija Liebisch. Do leta 1917 se je število učencev tako povečalo, da je bilo treba oblikovati še en pomožni razred, ki je prišel pod okrilje I. deške šole. S sklepom višjega šolskega sveta decembra 1920 sta bila oblikovana dva temeljna slovenska pomožna razreda z eno nemško vzporednico, prihodnje leto pa so bili oblikovani že trije temeljni pomožni slovenski razredi z eno vzporednico. Oktobra 1926 je pomožna šola postala samostojen zavod.⁴⁵

Po prvi svetovni vojni je bil v Ljubljani ustanovljen tudi zavod za slepe otroke. Vojno je preživelo nekaj deset na fronti oslepelih fantov. Ti so se konec leta 1918 vrnili v Ljubljano, kmalu pa so se jim pridružili tudi slovenski otroci iz avstrijskih zavodov za slepe.⁴⁶ Narodna vlada v Ljubljani je ustanovila Zavod za slepe v Ljubljani, v okviru katerega je s šolskim letom 1919/20 začela delovati dvorazredna osnovna šola. V šolskem letu 1921/22 je bila dvorazredna osnovna šola preoblikovana v trirazredno. V zavodu je delovala tudi obrtno nadaljevalna šola s pletarsko in ščetarsko delavnico. Za obrtno nadaljevalno šolo se je še posebej zavzemal tedanji ravnatelj šole Josip Kopal, ki je

43 Dobaja, Razvoj pomožnega šolstva, 56.

44 Prav tam.

45 Prav tam, 56–57.

46 Šorn, Zavod za slepe otroke, 266.

poudarjal pomen strokovne kvalifikacije in s tem možnost zaposlitve.⁴⁷ Sprva so otroci v zavodu bivali skupaj z odraslimi, v šolskem letu 1928/29 pa je zavod oskrboval in šolal le še otroke in mladino. Leta 1922 je poslopje zavoda kupilo ministrstvo za narodno zdravje in v njem uredilo bolnišnico za ženske bolezni, zavod pa preselilo v Kočevje in ga preimenovalo v Zavod za slepo deco v Kočevju. Zavod se je s selitvijo oddaljil od središča (Ljubljana).

Umik zavoda na periferijo lahko razumemo kot prostorsko segregacijo »motečih« in »invalidnih«. Prevladovala je norma normalnosti, ki je tako kot v 19. stoletju proizvajala »deviantnost« in »drugost«; otroci so bili zato socialno in prostorsko segregirani.⁴⁸

Hkrati so začetki segregiranega sistema skrbi za otroke s posebnimi potrebami in njihovega izobraževanja pomenili začetke strokovnega ukvarjanja z otroki, ki so v segregiranem institucionalnem varstvu dobili možnost, da so se izučili za določen poklic, kar jim je prineslo nekoliko avtonomije.

Arhivsko gradivo s tega področja dokazuje, da so bili otroci s senzornimi ovirami v slovenskem prostoru v obdobju 1919–1941 obravnavani podobno kot otroci v večini drugih evropskih držav. Strokovni učitelji so bili spodbujeni k pridobivanju dodatnih znanj s pomočjo tuje strokovne literature in strokovnih ekskurzij v druge evropske države, kjer so se seznanjali z metodiko pouka otrok s senzornimi ovirami. Prav tako so bili pogosti obiski tujih strokovnih učiteljev. Slovenski prostor (in ves jugoslovanski) je bil sicer vpet v evropske strokovne smernice sistema skrbi za otroke s senzornimi ovirami in njihovega izobraževanja, a finančno ni bil tako močan, da bi omenjenim otrokom lahko nudil več kot osnovno izobrazbo, izučitev poklica in integracijo v družbo ter samostojno življenje. Seveda so imele veliko vlogo tudi spodbude v posameznih družinah in njihov materialni položaj. Ne nazadnje pa tudi odnos

47 Prav tam.

48 Zaviršek, *Hendikep kot kulturna travma*, 79.

družbe, ki je bil v slovenskem prostoru (in tudi jugoslovanskem) še v veliki meri stereotipen in odklonilen.

Na svojem strokovnem potovanju po Kraljevini Jugoslaviji leta 1931 je Američanka Helen Keller (1880–1968) obiskala tudi Ljubljano. Helen Keller je bila zaradi bolezni v otroštvu gluha in slepa. S pomočjo domače učiteljice Ane Sullivan se je naučila brati, pisati in celo govoriti. Končala je gimnazijo in univerzitetni študij. Napisala je več knjig. Ameriški pisatelj Mark Twain je nekoč izjavil: »*Dve največji čudi 19. stoletja sta Napoleon in Helena Keller.*«⁴⁹

Helen Keller je dokaz, da ni nič nemogoče, kljub senzornim oviram. Predpogoj so potrebne spodbude, strokovno znanje in materialni temelji. Večina senzorno oviranih otrok v slovenskem prostoru tega ni bila deležna, zato je bilo pomembno izobraževanje v ljubljanski Gluhonemnici, ki je bila v obravnavanem obdobju edina ustanova v Sloveniji za poučevanje gluhih otrok.

Helen Keller je ob svojem obisku Ljubljane obiskala tudi Gluhonemnico in se vpisala v spominsko knjigo. Njena prisotnost in njen podpis sta za strokovne učitelje in učence verjetno pomenila upanje, da ni nič nemogoče.

49 *Dom in svet*, 1911, št. 4, 162–63, Helena Keller.

**IGNACIJ HOLZAPFEL,
ŽUPNIK IN DEKAN V
RIBNICI, DOBROTNIK
GLUHE MLADINE**

USTANOVITEV GLUHONEMNICE V LJUBLJANI

Sredstva za ljubljansko Gluhonemnico so se zbirala že dolgo pred njeno dejansko ustanovitvijo. Ta se je predstavljala zaradi splošnih prosvetnih razmer v monarhiji. Oblasti se namreč dolgo niso mogle sporazumeti, katera od njih je dolžna skrbeti za pouk gluhih. Ko je novela k šolskemu zakonu iz leta 1883 to dolžnost dodelila deželni oblasti, so leta 1889 izvedli popis gluhih otrok na Kranjskem. Našteli so 128 šoloobveznih otrok.⁵⁰ Glede na to visoko število in dejstvo, da so tuji zavodi gluhe otroke s Kranjskega zaradi prenapolnjenosti z domačimi gojenci začeli odklanjati, je bila vedno bolj v ospredju potreba po ustanovitvi lastnega zavoda. Jeseni 1889 je deželna vlada kupila zemljišče in pripravila gradbene načrte. 28. oktobra 1900 se je odprla Gluhonemnica v Ljubljani ob današnji Zaloški cesti.⁵¹ Uradno se je imenovala Kranjski ustanovni zavod za gluhoneme. Sprva je bila zasebni zavod za vzgojo in izobraževanje gluhih otrok, leta 1905 pa je postala državni zavod. Pouk je potekal v slovenščini.⁵² Namen zavoda je bil gluhe otroke naučiti glasovnega govora in jim s tem omogočiti kasnejše samostojno

50 Kunst, Naši gluhonemi v preteklem stoletju, 10.

51 Prav tam. Stavba nekdanje Gluhonemnice se danes nahaja nasproti Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana na Zaloški cesti. Danes je v njenih prostorih stavba B Onkološkega inštituta.

52 Zupanič Slavec, Gluhonemnica, 43–44.

življenje, hkrati pa jih, v skladu z duhom časa, versko vzgojiti, pripraviti na prejem svetih zakramentov in jih tako opolnomočiti za koristne člane družbe.⁵³

Za prvo šolsko leto 1900/1901 je bilo prijavljenih 32 gluhih otrok, sprejetih pa 22 dečkov in štiri deklice.⁵⁴ Prvi ravnatelj je bil Štefan Primožič. Učiteljstvo je plačeval deželni odbor, doklade učiteljstvu za izredno težko delo pa deželna vlada. Zavod se je upravljal po statutu, ki ga je izdala deželna vlada. Uradni poslovni jezik je bila nemščina, pouk pa je potekal, kot rečeno, v slovenščini. Zavodno učiteljstvo se je izobraževalo in opravljalo strokovni izpit na zavodih za gluhe v Gradcu, Linzu in na Dunaju.⁵⁵

Največ sredstev za izgradnjo je podaril dekan Ignacij Holzapfel. Z njegovim volilom je bila dejansko sezidana Gluhonemnica, kot je bilo zapisano na spominski plošči v veži nekdanjega zavoda na Zaloški cesti v Ljubljani. Iz virov ni razviden razlog za njegovo velikodušno potezo. Verjetno pa je šlo za njegovo zavedanje nujnosti izobraževanja gluhih otrok s Kranjskega in slovenskem jeziku v domači deželi, ne v avstrijskih zavodih.

Manjše zneske za izgradnjo Gluhonemnice so prispevali tudi drugi dobrotniki. Med ustanovitelji se omenja Frančišek Holdheim, kar je psevdonim za prelata Frančiška Schmida, ki je leta 1830 prispeval osem delnic cesarsko-kraljeve avstrijske nacionalne banke pri cesarsko-kraljevem ilirskem guberniju za zgraditev zavoda za gluhe otroke s Kranjskega in Koroškega. Leta 1850 se je njegov ustanovni sklad razdelil med obe kronovini.⁵⁶ Med dobrotniki se omenjajo še druga imena – na primer ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf, ki je v oporoki leta 1858 osem državnih zadolžnic zapustil prihodnji gluhonemnici, ki naj bi jo ustanovili v Ljubljani. Med ustanovitelji je naveden tudi dunajski duhovnik Franc Ser. Dafner, ki je v oporoki leta 1861

53 SI AS 2032, t. e. 3, a. e. 1, Začetek in zgodovinski razvoj gluhonemnice v Ljubljani.

54 Jakopič, Ob 80-letnici Centra, 212.

55 Prav tam, 212–13.

56 Jakopič, Začetek Kranjskega ustanovnega zavoda, 153.

izgradnji zavoda v Ljubljani namenil 3000 goldinarjev.⁵⁷ To so le nekatera imena, ki so omogočila ustanovitev prepotrebnega zavoda za gluho mladino v Ljubljani.

Ignacij Holzapfel je ob svoji smrti zapustil vse premoženje za ustanovitev šole za gluhe na Kranjskem. Njegovo premoženje je tedaj znašalo 52.962 goldinarjev in se je z leti povečevalo zaradi obresti in skrbnega gospodarjenja.⁵⁸

57 Prav tam.

58 Kunst, Naši gluhonemi, 10.

KDO JE BIL IGNACIJ HOLZAPFEL?

Ignacij Holzapfel se je rodil 15. julija 1799 v Tržiču na Gorenjskem očetu Francetu in materi Elizabeti, rojeni Dobrin. Po izročilu so bili starši premožni, saj naj bi imeli v lasti kar dve hiši. Holzapfel se je rodil dve leti po prvem prihodu Francozov na Kranjsko, ko so na slovenskih tleh ostali le slaba dva meseca. Za dalj časa so slovensko ozemlje zasedli leta 1809 in ustanovili Ilirske province. Nova uprava in zakonodaja sta, kljub temu da se je cesarska Francija že močno oddaljila od prvotnih načel francoske revolucije, za ozemlja, ki so leta 1809 prišla pod francosko oblast, pomenili velik napredek in prvi stik z moderno meščansko družbo.⁵⁹ Francoska vojska je po Napoleonovem porazu v Rusiji pričela zapuščati Ilirske province poleti 1813. Avgusta in septembra istega leta je avstrijska vojska ponovno zasedla Ljubljano in slovensko ozemlje. Večina slovenskega prebivalstva je Francoze ohranila v slabem spominu. Ta se je začel spreminjati konec 19. in v začetku 20. stoletja, a le med bolj svobodomiselnimi slovenskimi izobraženci, ki so v obdobju zaostrenih nacionalnih razmer v AO zadnje desetletje ali dve pred njenim razpadom Francoze slavili kot osvoboditelje. Izhajali so s stališča, da je francoska oblast v treh letih obstoja Ilirskih provinc za Slovence storila več kot avstrijska oblast v

59 Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 24–25.

celem stoletju.⁶⁰ Avstrijska oblast na območju nekdanjih Ilirskih provinc ni odpravila vseh francoskih ukrepov. Ohranila je tiste, ki niso ogrožali absolutističnega režima, torej tiste, ki so si prizadevali za gospodarsko in upravno modernizacijo ter krepitev osrednje državne moči. V družbenem in gospodarskem razvoju so se v prvi polovici 19. stoletja, podobno kot v drugih deželah habsburške monarhije, tudi v slovenskih deželah nadaljevali procesi, ki so jih spodbudile fiziokratske in absolutistične reforme, hkrati pa so se pričele pojavljati nove proizvodne oblike in pridobitve moderne dobe – železnica, parni stroj in strojne tovarne. Novosti so se v bližini večjih tržišč in pomembnih prometnih poti uveljavljale hitreje kot v odmaknjenih vaseh in krajih. Tako je na primer trg Ribnica železniško progo dobil šele konec 19. stoletja. 27. septembra 1893 so slavnostno odprli prvi odsek dolenskih železnic, to je progo iz Ljubljane čez Grosuplje in Ribnico do Kočevja. Proga do Kočevja naj bi imela predvsem gospodarski pomen, saj bi vzpostavila povezavo z nahajališči rjavega premoga v Kočevju, hkrati pa pospešila izvoz lesa in lesnih izdelkov s kočevskega in ribniškega območja.⁶¹

Vrnimo se k Ignaciju Holzapflu. V letih 1812–1818 je v Ljubljani obiskoval gimnazijo, v letih 1818–1820 ljubljanski licej in v letih 1820–1824 teološki študij.⁶² Bil je sošolec kasnejšega škofa Friderika Barage (1797–1868). V duhovnika je bil posvečen 21. septembra 1823, ko je še obiskoval tretji letnik bogoslovja. Naslednje leto je bil nameščen za kaplana v Kamniku, kjer je služboval v letih 1824 in 1825. Že takrat je kazal željo po pesnikovanju in pisanju. V obdobju obiskovanja bogoslovja je namreč pripadal skupini kranjskih dijakov, ki si je prizadevala nadaljevati delo Valentina Vodnika za uveljavljanje slovenske posvetne poezije. Vodnik je pričel v začetku leta 1797 izdajati *Lublanske novice*, prvi časopis v slovenskem jeziku. Časopis je izhajal štiri leta.⁶³

60 Prav tam, 29.

61 Prav tam, 30–33.

62 Jakopič, Holzapflava oporoka, 75.

63 Jakopič, Dobrotnik gluhe mladine, 82.

Vodnikovi nekdanji gimnazijski učenci – kaznilniški kurat Janez Cigler, kamniški kaplan Ignacij Holzapfel in upokojeni duhovnik Franc Ksaver pl. Andrioli – so septembra 1824 deželno vlado prosili za dovoljenje za izdajanje slovenskega tedenskega lista *Slavinja*, ki bi izhajal kot priloga časopisa *Laibacher Zeitung*. Holzapfel je svoje navdušenje izrazil v pesmi: »Zbud se Slavinja iz lipove sence! Vstan in se hlapa modrice napij! Poj! In veselja popolna ti bodi, v srcih Slovencev spet srečo novo!«⁶⁴ Vsebina *Slavinje* naj bi bila nepolitična in domovinska. Njenega izdajanja višji policijski in cenzurni urad ni odobril, saj so se na Dunaju bali premočnega slovenskega preporeda. K prepovedi izdajanja je prispevalo tudi negativno mnenje škofa Antona Alojzija Wolfa, ki so ga povprašali za nasvet. Izjavil je, da se omenjenim duhovnikom njegove škofije tako z moralnega kot političnega vidika sicer ne more ničesar očitati, da pa nimajo dovolj znanja za izdajanje takega tednika.⁶⁵

Pet let po neuspelem poskusu z listom *Slavinja* je bibliotekar ljubljanske licejske knjižnice Miha Kastelic zbral skupino slovstveno navdihnjenih prijateljev. Spomladi leta 1830 mu je uspelo izdati prvo številko pesniškega zbornika *Kranjska čbelica*, ki je izhajala enkrat letno. Glavni pesnik *Kranjske čbelice* je bil France Prešeren, duhovni vodja pa Matija Čop. Poleg omenjenih med čbeličarje sodijo tudi bogoslovni profesor Jakob Zupan, Blaž Potočnik, župnik v Št. Vidu nad Ljubljano, Janez Cigler, župnik v Višnji Gori, znan po povesti *Sreča v nesreči*, ki jo je pohvalil celo Fran Levstik, Jurij Kosmač, bibliotečni sluga v licejski knjižnici, in Ignacij Holzapfel, ki je bil takrat kaplan pri Sv. Jakobu v Ljubljani.⁶⁶ Ta je sodeloval le pri prvi številki, v kateri je objavil naslednje pesmi: Na posipu hudiga grada, Pod slapom v povodnji, Vetrica na vetrnici in Spomlad.⁶⁷

64 Jakopič in Knavs, Duhovniki, začetniki pouka za gluhe, 163–64.

65 Lego, »Slavinja«, prvi slovenski tednik, 316.

66 Pregelj in Tomšič, *Slovstvena zgodovina*, 51.

67 Jakopič, Dobrotnik gluhe mladine, 83.

Že po četrti številki leta 1833 je *Kranjska čbelica* prenehala izhajati, ker je Kastelic izgubil voljo za nadaljnje delo zaradi preostre cenzure v času Metternichovega absolutizma.

Leta 1834 je Holzapfel postal župnik v Črnomlju. Tam je spisal knjigo *Venc nedolžnosti*. Leta 1858 je v časopisu *Zgodnja danica* izšla njegova pesem *Posvetna nečimurnost*. Holzapfelovemu sodobniku Francetu Prešernu⁶⁸ njegove pesmi niso bile všeč, zato je spesnil zabavljiv epigram Lesničnjaku in Levičnjaku: »*Kako bi neki sladke pel Lesničnjak? Kako bi neki prave pel Levičnjak?*« V *Kranjski čbelici* je objavljala tudi duhovnik Jernej Levičnik, ki ga Prešeren v epigramu zaradi rime imenuje Levičnjak. Holzapfel poimenuje Lesničnjak, saj njegov priimek pomeni lesnika (divja jablana). Čeprav so bile Prešernu Holzapfelove pesmi kisle kot lesnike, si je Holzapfel kljub temu pridobil omembe vredno literarno ime.⁶⁹ Bil je predan slovenskemu jeziku in domači grudi.

68 V letih izhajanja *Kranjske čbelice* sta si bila s Prešernom tudi po bivališčih zelo blizu. Holzapfel je bil namreč v letih 1829–1834 kaplan pri Sv. Jakobu v Ljubljani. Prešeren je v istem času stanoval v bližnji Rožni ulici. – Kolar, Literarni sprehod po Ljubljani, 111–12.

69 Jakopič, Holzapfelova oporoka, 75.

IGNACIJ HOLZAPFEL V RIBNICI (1848–1868)

Leta 1848 je Holzapfel postal župnik in dekan v Ribnici na Dolenjskem. Svoje novo delovno mesto je zasedel v letu velikih političnih sprememb. Leta 1848 je zahodno in srednjo Evropo zajel val revolucij.

Ribnice takrat revolucionarno vrenje ni zajelo, so se pa posledice revolucionarnega obdobja pokazale nekoliko kasneje. V drugi polovici 19. stoletja je prebujanje narodne zavesti sprožilo živahno društveno življenje. Narodna čitalnica v Ribnici je prva potrjena pravila dobila leta 1870. Skrbela je za ljudsko knjižnico in javno čitalnico ter prirejala gledališke predstave, plese in maškarade.⁷⁰

Holzapfel je v Ribnici nasledil župnika Janeza Adama Travena.⁷¹ Traven je izstopal po hudem rigorizmu, zlasti glede odveze pri spovedi in prejemanju obhajila. V svojih spisih je zagovarjal najstrožji nauk o pokori in spreobrnjenju. Holzapfel je tožil, da v župniji več kot polovica ljudi že več kot dvajset let ni prejela obhajila.⁷² Vpliv Holzapflovega družjenja s Friderikom Barago,⁷³

70 Gradišnik in Horžen, *Ribnica, veličina majhnosti*, 41.

71 Traven je umrl leta 1847. Do Holzapflovega prihoda ga je nadomeščal kaplan Anton Kraševc. – Skubic, *Zgodovina Ribnice*, 645.

72 Dolinar, *Jozefinizem in janzenizem*, 170.

73 Friderik Baraga se je na Dunaju seznanil z duhovnikom Klemensom Dvoržakom, ki je med ljudmi pridigal o božji ljubezni in dobroti ter pomenu krščanskega usmiljenja. Pridigal je preprosto in iskreno. Previdno, a vztrajno je nastopal proti napakam in razvadam

misijonarjem in kasnejšim škofom v Cincinnatiju v Ohio, s katerim sta bila v letih 1820–1824 na teologiji sošolca, je povzročil, da Holzapfel ni bil privrženec janzenističnega rigorizma. Iz virov izvemo, da se je celo strogi Holzapfel, ki je »*pasel duše s palico v roki*«, spotikal nad temi trdimi nauki.⁷⁴

Janzenizem je skupno ime za dogmatično, moralno in politično gibanje v 17. in 18. stoletju. Njegov začetnik je bil leuvenški teološki profesor in nato škof v Ypernu Cornelij Jansen (1585–1638).⁷⁵ Učil je, da je človek po Adamovem grehu izgubil zmožnost delati dobro. Samo dejavna milost mu omogoča delati dobro. Bog je človeka brez njegovih zaslug ali krivde določil za zveličanje ali pogubljenje. Na področju teologije je Jansen odklanjal filozofijo, na njeno mesto je postavljajl Sveto pismo in cerkvene očete, poudarjal je moralni rigorizem in pravice škofov proti papežu, nasprotoval cerkvenim redovom in papeževi nezmotljivosti ter državni oblasti dopuščal posegati v cerkvene zadeve. Cerkev je njegov nauk sicer večkrat obsodila, a se je janzenizem v različnih oblikah hitro širil po Evropi.⁷⁶

Na Slovenskem teološkega (dogmatičnega) janzenizma ne poznamo. Vzdevek »janzenisti« ali »filojanzenisti« se je prijel dveh skupin, ki sta bili po svojih interesih in delovanju popolnoma različni. V prvo skupino, zbrano okrog ljubljanskega škofa Janeza Karla Herbersteina (redni škof v letih 1772–1787), sodijo privrženeci reformnega katolicizma, v drugo pa pristaši janzenizmu sorodnega moralnega rigorizma.⁷⁷ Za obe skupini je značilno, da odločno odklanjata vse dogmatične zmote janzenizma, čeprav sta z janzenistično literaturo temeljito seznanjeni. To jima je v branje priporočal tudi ljubljanski nadškof Mihael

Ljudi ter jim vcepljal ljubezen do Boga in Cerkve. Veliko je spovedoval. S spovedanci je ravnal skrajno milo, vendar resno. Zavzel se je zlasti za mlade izobražence, ki so se sestajali v njegovem skromnem stanovanju. Na srečanjih so brali verske knjige in se pogovarjali o tekočih dogodkih. Dvorzak je pripadal redu redemptoristov. – Jaklič in Šolar, *Friderik Baraga*, 22–23.

74 Skubic, *Zgodovina Ribnice*, 209.

75 Dolinar, *Jožefinizem in janzenizem*, 166.

76 Prav tam.

77 Prav tam, 166–67.

Brigido v svojem pastirskem pismu leta 1804. V svojih nazorih sta skupini večinoma umirjeni. Po hudem rigorizmu sta izstopala le omenjeni Janez Traven in duhovnik Gašper Švab.⁷⁸

Duhovščina je v predmarčnem obdobju ohranjala pomemben položaj v javnem življenju. Kljub temu je delež duhovnikov med izobraženci upadel, kar je bila posledica laizacije družbe. Študij bogoslovja je bil v finančnem smislu še vedno najbolj dostopen in je med kmečkim prebivalstvom še vedno užival velik ugled. Kljub temu je naraščalo število Slovencev, ki so se odločali za študij drugih smeri in si izbrali bogoslovje šele takrat, ko pri drugem študiju niso bili uspešni. Duhovščina je bila zato glede nazorov precej neenotna.⁷⁹

Kot dekan v Ribnici je Holzapfel postal častni konzistorialni svetnik (škofov svetovalec) in okrajni šolski nadzornik. Leta 1858 je bil odlikovan s zlatim zaslužnim križem Franca Jožefa. Slovel je kot dober šolnik.⁸⁰

Po osnovnošolskem zakonu iz leta 1805, imenovanem Politična šolska ustava, ki je z nekaterimi dopolnitvami ostal v veljavi do leta 1869, sta bila v ospredju poudarjanje vzgojnega pomena verouka in zamenjava posvetnega šolskega nadzorstva s cerkvenim na krajevni, okrajni in deželni ravni. Krajevni šolski nadzorniki so postali župniki, ki so nadzirali vsebino in metode pouka, vedenje učiteljev in učencev ter odnos staršev do šole. Na naslednji stopnji so funkcijo šolskih nadzornikov opravljali dekani ali njihovi namestniki, ki so poleg dela učiteljev nadzirali tudi skrb krajevnih oblasti za vzdrževanje šole in učitelja ter za šolski obisk. Na škofijski ravni so delovali škofijski šolski nadzorniki, ki so o rezultatih svojega dela poročali deželnim oblastem.⁸¹

Istega leta kot Holzapfel, torej leta 1848, je v Ribnico kot učitelj prišel Josef Raktelj, ki je pri vodenju takratne dvorazredne šole sodeloval s Holzapflem. V njunem času se je ribniška

78 Prav tam, 170.

79 Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 40.

80 Skubic, *Zgodovina Ribnice*, 646.

81 Ciperle in Vovko, *Šolstvo na Slovenskem*, 34–35.

ljudska šola še bolj razvila in tudi število učencev se je povečalo.⁸² Raktelj je leta 1856 postal nadučitelj v takratni že trirazrednici. Iz šolske kronike izvemo, da je bilo leta 1848 na šoli 57 učencev in učenk. Do leta 1864 se je število povečalo na 341 rednih učencev, starih med osem in dvanajst let, ter več kot 200 t. i. »nedeljskih« učencev.⁸³ Sprejeli bi jih še več, a je primanjkovalo prostora.⁸⁴

Ribniška šola ima bogato tradicijo in je bila v tistem času zelo uspešna. Obiskovali so jo učenci iz vseh kranjskih krajev, pa tudi od drugod. O njenem pomenu pričajo »Zlate bukve«, najstarejši šolski spomenik iz leta 1808.⁸⁵ V času Ilirskih provinc se je v njej šolal France Prešeren, ki je zapisan tudi v Zlati knjigi odličnjakov ribniške šole. Velike zasluge za uspeh ribniške šole je imel dekan Bonaventura Huml, ki se je zavedal pomena izobraževanja. Šolam v svoji dekaniji je predložil pravilnik o poteku pouka v nedeljski šoli in redni šoli, leta 1808 pa je v ribniški šoli vpeljal »Zlate bukve«.⁸⁶

Holzapflor veličastni spomenik v Ribnici je župna cerkev. Uresničil je to, o čemer naj bi razmišljali že dvajset let. Stara cerkev je bila zaradi številnih poškodb dotrajana in za vse vernike premajhna. Ribnica je bila središče misijonskega okrožja – prafara, ki se je razprostirala od Ljubljanskega barja do Kolpe ter od Metlike do Cerknice. Ribniška cerkev je posvečena sv. Štefanu, papežu mučencu. Prvotna cerkev je imela en zvonik in je dobila vrsto poškodb. Leta 1764 jo je poškodovala strela, vendar so jo popravili, leta 1778 pa jo je uničil požar, tako da so jo morali

82 Gradišnik in Horžen, *Ribnica, veličina majhnosti*, 40.

83 Številni vaški otroci med tednom niso mogli obiskovati šolskega pouka zaradi domačih delovnih obveznosti in oddaljenosti od šole. Zato so od začetka 19. stoletja dalje ob nedeljah organizirali začetne in ponavljalne nedeljske šole, kjer so se šoloobvezni otroci učili brati, pisati in računati. Za pomoč pri poučevanju je škof Anton Martin Slomšek napisal učbenik *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. – Prva triada. Nedeljska šola branja, pisanja, računanja in petja – Učna ura iz leta 1865.

84 SI ZAL RIB 37, t. e. 1, a. e. 1, Osnovna šola Ribnica, Kronika Ljudske šole (1848) 1875–1977.

85 Prav tam.

86 Gradišnik in Horžen, *Ribnica, veličina majhnosti*, 36.

obnoviti. V drugi polovici 19. stoletja so se Ribničani lotili gradnje nove cerkve.⁸⁷

29. oktobra 1866 je Anton Kos, prošt ljubljanskega kaptlja in škofov generalni vikar, blagoslovil in položil vogelni kamen. Zidarska dela sta prevzela ljubljanska mojstra Francesco Faleschini in Frejs, ki sta delo odstopila Frucotu in Silvestru Vincerutiju. Farani so darovali in prinašali gradbeni material. Predsednik »stavbenega vodstva« je skrbel, da so imeli delavci vseskozi dovolj gradbenega materiala. Celotni stroški za gradnjo cerkve brez oltarjev so znašali 67.000 goldinarjev. Poleg župljanov sta denar prispevala cesar kot patron (8000 goldinarjev) in sama župnija Ribnica pod vodstvom Ignacija Holzapfla (10.000 goldinarjev).⁸⁸ Izvor preostalih finančnih sredstev iz vira ni razviden. Vodili so sicer natančno evidenco prispevkov župljanov. Andrej Pogorelc, nekdanji vojak iz Goriče vasi, je zapisoval, kaj je kdo pripeljal za cerkev. Vodenje računov je bilo zaupano ribniškemu posestniku in tobakarju Friedrichu Logerju, ki je svoje delo opravljal brezplačno.⁸⁹

O zidavi cerkve se je v Ribnici spletlo veliko zgodb.⁹⁰ Ignacij Holzapfel, ki je kot ribniški dekan vodil gradnjo, se je s cerkvenimi ključarji sporekel glede vhoda v cerkev. Dekan Holzapfel je vztrajal, da mora vhod nove ribniške cerkve gledati proti župnišču, torej proti vzhodu, ključarji pa so vztrajali, da mora gledati proti glavnemu trgu. Zmagala je njihova ideja. Med gradnjo nove cerkve je bogoslužje potekalo v majhni leseni kapelici.

Nova cerkev je bila dograjena novembra 1868.⁹¹ Holzapfel ni dočakal njene izgradnje, saj je umrl 21. januarja 1868, 23. januarja pa je bil pokopan na pokopališču v Hrovači.⁹²

87 Gradišnik, »Purgerji, rešetarji in lončarji ...«, 61.

88 ŽUR, Tage-Buch od leta 1868, Kronika župnije Ribnica 1866–1917, Zidanje nove farne cerkve v Ribnici od leta 1866–1868, Leto 1866, 1.

89 Prav tam.

90 Gradišnik in Horžen, *Ribnica, veličina majhnosti*, 40.

91 Gradišnik, »Purgerji, rešetarji in lončarji ...«, 61.

92 SI ZAL RIB 37, t. e. 1, a. e. 1, Osnovna šola Ribnica, Kronika Ljudske šole (1848) 1875–1977.

Izvirne Holzapflove podobe ne poznamo. Očitno se ni dal nikoli fotografirati. Ob 40-letnici zavoda je učiteljski zbor poskušal najti njegovo fotografijo, a zaman. Da bi ob proslavi te okrogle obletnice v zavodu le imeli primerno pokojnikovo sliko, je predmetni učitelj Ivan Erbežnik po opisu starih Ribničanov, ki so se Holzapfla še spominjali, izdelal dve njegovi sliki.

Ena je bila v Gluhonemnici, druga pa v ribniškem župnišću.⁹³ Po opisu Ribničanov, ki so ga imeli v spominu še iz otroških let, je bil majhne čokate postave, plešast, trdih obraznih potez in strogega pogleda.⁹⁴ Po opisu sodobnikov je bil zelo pameten mož, do sebe strog in odločen, pravičen, iskren in zelo dober do trpečih.⁹⁵ Vpogled v njegovo osebnost in odnos do župljanov nam izpričujejo cerkvena oznanila, ki jih je sestavljal k svojim pridigam. Kot primer pogledjmo oznanilo iz leta 1861 ob škofovem obisku.⁹⁶ Približeval se je namreč čas birme. Holzapfel je župljane podrobno poučil, kako morajo ravnati ob obisku visokega cerkvenega dostojanstvenika in kako se morajo starši in otroci pripraviti na birmo. Staršem je svetoval, naj otroke nanjo pripravijo s pogostimi molitvami in družinskim postom, ne pa z »gizdovimi« oblačili – skratka, brez »*posvetne prevzetnosti*«, saj »*Bog le ponižnim svojo gnado daje*«. ⁹⁷

Prav tako jim je svetoval previdnost pri izbiri botrov. Ti naj bi bili pošteni in bogaboječi, kar pomeni, da se je bilo treba izogibati »*očitnih grešnikov*«, to je pijancev, prešuštnikov itd.

Ob obisku škofa, ki naj bi v župnijo prišel iz smeri Sodražice, je župljanom zabičal pobožno zadržanje, ne pa povzročanje hrupa in nespametnega izražanja navdušenja. Spotaknil se je tudi ob njihova oblačila. Zlasti župljane, ki so stali v prvi vrsti ob cesti, po kateri naj bi prišel škof, je poučil, da ga morajo pričakati v snažnih oblekah in urejeni. Podrobna navodila so sledila tudi

93 Prav tam.

94 Mazi, Holzapfel med Ribničani, 4.

95 Jakopič, Dobrotnik gluhe mladine, 83.

96 Mazi, Holzapfel med Ribničani, 4. Vir ne navaja imena škofa, a sklepam, da gre za ljubljanskega škofa Jerneja Vidmarja, ki je to funkcijo opravljal v letih 1860–1871.

97 Prav tam.

za primer, če bi škof pridigal pri maši. Poudaril je, da so dobrodošli le tisti, ki si resnično želijo poslušati pridigo in jo tudi ponotranjiti. Vsem tistim, ki bi v cerkev prišli le iz radovednosti, je svetoval, naj ostanejo doma, saj je bila cerkev že tako pretesna.

Holzapfel tudi dogajanja po birmi ni prepustil naključju. Staršem je odločno odsvetoval obisk gostiln, da »ne bodo Sv. Duha prec prve ure z vinskim duhom iz sebe pognali«. ⁹⁸

Zanimiva so tudi njegova opozorila staršem glede izostajanja njihovih otrok od pouka. Očitno je bilo izostajanje precej razširjeno, saj je Holzapfel ugotavljal, da je pogosto prisotna le polovica dečkov. Kot kaže, so bile razlog za izostajanje neugodne vremenske razmere, ki jih je Holzapfel komentiral s temi besedami: »Na vsak dež ali sneg ne sme šolar porajtati. Človek se mora v mladih letih vterduvati, saj kruh ne raste za pečjo.« ⁴² Da bi starše zdramil, jim je jasno zažugal, da vsak otrok, ki bo imel 20 »pik« (verjetno neopravičenih ur, op. avtorice), ne bo mogel napredovati v naslednji razred oziroma končati šole, kajti »cerkvene in cesarske postave niso slama, da bi jih vsaki z nogami teptal«. ⁹⁹

Ignacij Holzapfel je kot »varuh« svojih župljanov te podrobno poučil o vseh vidikih njihovega življenja. Bil je načelen in neposreden v svojih svarilih, a hkrati pripravljen pomagati in delati v skupno dobro. Nekateri sodobniki so ga opisali takole: »Na znotraj je bil blag in dober kot orehovo jedro, čeprav je po zunanje zgledal kot zelena orehova lupina.« ¹⁰⁰

Kakorkoli, ta mož je v oporoki svoje premoženje namenil izgradnji prepotrebnega zavoda za gluho mladino. Gluhonemnica v Ljubljani je drugi njegov trajni spomenik, poleg cerkve v Ribnici.

98 Prav tam.

99 Prav tam.

100 Skubic, *Zgodovina Ribnice*, 645.

IGNACIJ HOLZAPFEL, DOBROTNIK SLOVENSKE GLUHE MLADINE

Holzapfel je v svoji oporoki, datirani s 1. julijem 1862, spisani v nemškem jeziku, skoraj vse svoje prihranke namenil gradnji šole za gluhe otroke na Kranjskem. Po zapuščinski razpravi je ostala čista zapuščina v znesku 52.962 goldinarjev.¹⁰¹ Povod za to njegovo plemenito volilo je bilo spoznanje, da se mora slovenska gluha mladina šolati v nemških zavodih, ki so jo versko in narodno odtujevali od slovenskih izročil. Usodo gluhih otrok je imel priložnost spoznati v svoji neposredni bližini, saj je bilo tudi v okolici Ribnice več nešolanih gluhih otrok. Zato si je prizadeval za izgradnjo šole za gluho mladino na slovenskih tleh, kjer bi pouk potekal v slovenskem jeziku. O pouku in vzgoji gluhe mladine je bil verjetno že toliko poučen, da se je zavedal pomena njenega strokovnega vzgojno-izobraževalnega pouka, saj ji je ta omogočil pridobitev določenih obrtniških poklicev, pri katerih gluhost ni bila ovira.¹⁰² S tem se je gluhim odprla pot do samostojnega življenja.

Kljub temu da je Holzapfel za gluho mladino volil svoje celotno premoženje in bil s tem njen največji dobrotnik, njegovo ime v Gluhonemnici ni bilo ovekovečeno. Spominski plošči v zavodski veži sta sicer imeli vklesano njegovo ime v slovenskem in

101 Jakopič, Začetek Kranjskega ustanovnega zavoda, 153.
102 SI AS 2032, t. e. 3, a. e. 2, Kronika.

nemškem jeziku, drugje v zavodu pa ni bilo niti njegove slike niti njegovega imena. Ko so po prvi svetovni vojni iz uradov, šol in zavodov izginjali nemški napisi, je bil iz zavoda odstranjen tudi omenjeni napis. To je Gluhonemnica ob praznovanju 40-letnice ustanovitve poskušala popraviti. Dobila je Holzapflovo sliko, na vrtu pa njegov marmorni kip, ki ga je izklesal gluhi akademski kipar Ivan Štrekelj, nekdanji gojenec zavoda. Kip je bil med okupacijo postavljen na vrtu Gluhonemnice in odkrit ob skromni slovesnosti. Štrekelj je za svoje delo prejel 2000 lir. S tem je zavod lajšal njegovo takratno brezposelnost. Ignaciju Holzapflu je Gluhonemnica tako izrazila globoko hvaležnost. Kip so poimenovali »Naš oče«. Ime je predlagal učitelj Vilko Mazi, in sicer zato, ker je Holzapfel iskreno pokazal očetovsko skrb za gluhe otroke in ker je bilo omenjeno ime za gojence zavoda artikula-cijsko lažje izgovorljivo.¹⁰³

Svojo 40-letnico je Gluhonemnica praznovala na pragu druge svetovne vojne, 26., 27. in 28. oktobra 1940. Obletnica je bila toliko pomembnejša zato, ker je banska uprava vodstvu Gluhonemnice končno zagotovila razširitev zavoda, ki se je po prvi svetovni vojni soočal s hudo prostorsko stisko. Ljubljanska Gluhonemnica je bila namreč edini tak zavod v slovenskem delu jugoslovanske države.

V okviru praznovanja obletnice si je vodstvo Gluhonemnice prizadevalo pripraviti slovesnost tudi v Ribnici – potekala naj bi 28. oktobra. V cerkvi na pokopališču v Hrovači, kjer je Holzapfel pokopan, je bila predvidena maša zadušnica za vse dobrotnike, ki so pripomogli h graditvi Gluhonemnice, po maši pa bi sledili slavnostni govor enega izmed učiteljev zavoda, zahvalni govor enega izmed gojencev in položitev venca na grob.¹⁰⁴ Ob tej priložnosti je vodstvo Gluhonemnice za potrebe slavnostnega govora ribniški dekanat zaprosilo za posredovanje obsežnejših podatkov o življenju in delu dekana Holzapfla.

103 SI AS 2032, t. e. 3, a. e. 1, Začetek in zgodovinski razvoj gluhonemnice v Ljubljani.

104 ŽUR, t. e. 16, a. e. 252, Gluhonemnica Holzapfel, l. 1940. Gluhonemi so se na grobu svojega dobrotnika poklonili tudi ob gostovanju gledališke skupine Društva gluhonemih v Ljubljani v Ribnici leta 1939. – Rupnik, Ko se zapro vrata zavoda ..., 145.

Dekanat podatkov ni mogel posredovati, saj je ugotavljal odsotnost poglobljene študije o dobrotniku gluhe mladine.¹⁰⁵ Ravnateljstvo Gluhonemnice in učiteljski zbor sta tako slavnostni govor oblikovala na podlagi podatkov, ki jih je o Holzapflu zbral ribniški dekan Anton Skubic. Skubic je ves prosti čas v Ribnici posvetil raziskovanju virov in slovstva za krajevno zgodovino. Iz njegovih rokopisov je notar Josip Lesar v Argentini ob stoletnici njegovega rojstva leta 1876 izdal delo z naslovom *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*.¹⁰⁶

Dekana Holzapfla so se redno spominjali tudi v ljubljanski Gluhonemnici. Spominske dneve njegove smrti so preživljali v »*globoki hvaležnosti do pokojnika*«. ¹⁰⁷ Razredniki so na ta dan učencem pojasnjevali pomembno vlogo ribniškega dekana.

Šola za gluho mladino se je leta 1966 preselila v nove prostore na Vojkovi cesti v Ljubljani (Bežigrad). Do tedaj se je, kot rečeno, nahajala ob Zaloški cesti v Ljubljani.

Številni gluhi so osebno pomagali, da je bil doprsni kip Ignacija Holzapfla prenesen v park novega zavoda, kjer stoji še danes.

105 ŽUR, t. e. 16, a. e. 252, Gluhonemnica Holzapfel, l. 1940.

106 *Ribnica skozi stoletja*, 52.

107 SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 18. 1. 1941.

V NOVI DRŽAVI

Ob odcepitvi od AO so habsburški Jugoslovani 29. oktobra 1918 ustanovili Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS), v kateri so se Slovenci uveljavili kot suveren narod. V Ljubljani so imeli svojo narodno vlado, v kateri so bili, razen zunanjih zadev, združeni vsi najvišji organi izvršne oblasti. Narodno vlado so sestavljali predstavniki vseh tedanjih slovenskih političnih strank, med katerimi je bila najmočnejše zastopana Vseslovenska ljudska stranka (VLS). Vlada je imela dvanajst upravnih oddelkov (poverjeništev). Država SHS se je 1. decembra 1918 s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS). Prva jugoslovanska vlada je bila oblikovana 20. decembra 1918. V njej so imeli pomembne položaje tudi slovenski politiki. Tako je načelnik VLS Anton Korošec postal podpredsednik vlade, liberalni politik Albert Kramer pa minister za konstituantno in izenačenje zakonov.¹⁰⁸ Po oblikovanju Kraljevine SHS se slovenska samostojnost, dosežena v Državi SHS, ni ohranila. S posebnim ukazom regenta Aleksandra Karađorđevića je bila 20. januarja 1919 ukinjena slovenska narodna vlada. Namesto nje je začela delovati Deželna vlada za Slovenijo, katere predsednika in podpredsednika je imenoval regent. Deželna vlada je bila skrčena na šest resorjev, zato so bila tudi njena pooblastila omejena. V Sloveniji ni imela najvišje upravne oblasti. Ta je prešla na osrednjo beograjsko vlado. V obdobju do sprejetja vidovdanske ustave 28. junija 1921 je deželno vlado sprva vodil predstavnik avtonomistično usmerjene VLS Janko Brejc, nato je predsedstvo deželne vlade prevzel liberalni politik Gregor Žerjav, v zadnjem obdobju pred razrešitvijo pa jo je vodil zaupnik notranjega ministra Svetozarja Pribičevića Vilko Baltič. S tem je bila Slovenija že pred sprejetjem ustave politično in upravno podrejena jugoslovanskemu državnemu centralizmu.¹⁰⁹

Sprejetje centralistične vidovdanske ustave je pomenilo tudi konec slovenske deželne vlade. Namesto nje je bila oblikovana pokrajinska uprava za Slovenijo (PUS), na katere čelu je bil

108 Perovšek, Slovenska samostojnost v Državi SHS, 188.

109 Perovšek, Uvajanje centralizma, 212.

pokrajinski namestnik, ki ga je imenoval kralj. Za pokrajinskega namestnika je bil 11. julija 1921 imenovan nekdanji ljubljanski župan Ivan Hribar. Pokrajinski namestnik je po vodjah sedmih oddelkov PUS izvajal pokrajinsko upravo pod neposrednim nadzorom ministra za notranje zadeve. PUS je imela prehodni značaj. Po Hribarjevem odstopu marca 1923 je naloge pokrajinskega namestnika opravljal medtem imenovani veliki župan ljubljanske oblasti Vilko Baltič. Za velikega župana mariborske oblasti je kralj Aleksandar I. Karađorđević imenoval Miroslava Ploja. Oba velika župana sta svoja položaja zasedla 1. januarja 1924.¹¹⁰

Osrednja vlada je z uredbo o razdelitvi države na oblasti iz leta 1922 razdelila državo na 33 oblasti.¹¹¹ Jugoslovanski del Slovenije je bil razdeljen na ljubljansko in mariborsko oblast.

Socialni zavodi na teritoriju Slovenije so ostali pod nadzorom velikega župana ljubljanske oblasti. Med zavodi, ki pa so bili podrejeni ministrstvu za socialno politiko v Beogradu, je bila tudi ljubljanska Gluhonemnica. Delo v Gluhonemnici je namreč prekinila prva svetovna vojna v letih 1914–1918. V zavodu se je sprva nastanila vojska, kasneje pa vojaška bolnišnica. V zavodu se je takrat šolalo le dvanajst do štirinajst gojencev višjih razredov, vsi drugi so ostali vso vojno doma brez pouka.¹¹² Ljubljanska Gluhonemnica je po letu 1918 ostala brez sredstev. Sprva je skromna sredstva za vzdrževanje zavoda dajalo novo-oblikovano poverjeništvu za socialno skrbstvo, nato nekaj časa šolska oblast, dokler ni zavoda prevzelo ministrstvo za socialno politiko v Beogradu, ki je neredno pošiljalo finančna sredstva, s katerimi je vodstvo zavoda težko krilo vse potrebe. Konec dvajsetih let je prišla Gluhonemnica pod upravo ljubljanske oblasti, ki je prevzela tudi vse stroške za njeno vzdrževanje.¹¹³

110 Goršič, *Pregled socialnopolitične uprave v Sloveniji*, 278.

111 Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*, 47.

112 Dobaja, *Gluhonemnica*, 386.

113 Prav tam.

Ljubljanska oblast si je namreč prizadevala za prevzem vseh tistih pristojnosti, ki jih je določal Zakon o oblastni in sreški samoupravi z dne 22. aprila 1922.¹¹⁴

Ljubljanska oblast je zahtevala tudi prevzem zavoda za gluhe in slepe. Konec dvajsetih let je ljubljanski oblastni odbor prevzel upravo nad omenjenima zavodoma in s tem seveda tudi njuno financiranje. Uredba o prenosu poslov na oblastne samouprave iz leta 1927 je namreč določala ustanove, ki so bile iz resorja ministrstva za zdravstvo in socialno politiko prenesene na obe slovenski oblastni samoupravi. Določala je tudi višino letnih prispevkov iz državnega proračuna za izvajanje prenesenih pristojnosti, pogoje, pod katerimi so morale oblastne samouprave upravljati prevzete ustanove, in oblike nadzora, ki so ga še obdržala posamezna ministrstva. Ljubljanski oblastni odbor je prevzel upravo nad naslednjimi zdravstvenimi in socialnimi zavodi:

- a) bolnišnicami (Splošna bolnica v Ljubljani, Bolnica za ženske bolezni v Ljubljani, skupaj z babiško šolo, Bolnica za duševne bolezni Ljubljana – Studenec, Javna bolnica v Brežicah);
- b) socialnimi ustanovami (Mladinski dom v Ljubljani, Vzgojališče v Ljubljani, Gluhonemnica v Ljubljani, Zavod za slepo deco v Kočevju);
- c) Zdraviliščem Golnik;
- d) nad občinsko Javno bolnico v Krškem, Žensko bolnico in Bolnico usmiljenih bratov v Novem mestu pa je ljubljanski odbor prevzel nadzor.¹¹⁵

Prevzem posameznih zdravstvenih in socialnih zavodov v upravo ljubljanskega oblastnega odbora je odbor označil kot pozitivno, saj se je postopoma izboljšala uprava prevzetih zavodov. Odboru se je posrečilo doseči ravnotežje v oblastnem proračunu in s tem zavodom nuditi zadostna sredstva za normalno delo.¹¹⁶

114 Stiplovšek, Prizadevanja samouprav, 365.

115 Dobaja, Socialna in zdravstvena problematika, 141.

116 Prav tam, 345.

Tudi Dravska banovina je imela natančno določene vire financiranja. Banovinski proračuni so se morali gibati v okviru mogočega. V odvratanju odgovornosti pa so se vodilni pogosto izgovarjali na državo, rekoč: kar smo naredili dobrega, je naša zasluga, vse drugo pa gre na račun države. To je bil tipičen besednjak tistega časa. Pri ocenjevanju gospodarskih razmer na Slovenskem v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi predeli je bil v Sloveniji prisoten pesimizem. Slovenska stran nikakor ni želela priznati, da je v Sloveniji stanje nekoliko boljše kot v drugih regijah. Če pa je to že priznala, so dejstvo hitro relativizirali z drugimi, manj ugodnimi podatki.¹¹⁷ Zato je večkrat ponovljena kritika razpravljavcev na sejah oblastnih skupščin in kasneje banskega sveta, da država ne izpolnjuje svojih obveznosti, neumestna. Umestna pa je bila kritika, da so bili prevzeti zavodi v slabem stanju. Slovenski oblasti in kasneje banovina so izboljšale oskrbo v prevzetih zavodih ter jih preuredile v skladu z novo zakonodajo.

S sprejetjem Zakona o narodnih šolah,¹¹⁸ ki je vstopil v veljavo 5. decembra 1929, je bilo v jugoslovanski državi in tudi v Dravski banovini šolstvo na novo pravno urejeno. Državni ljudskošolski zakon iz leta 1869 je bil razveljavljen. Zakon iz leta 1929 je ločil dva tipa elementarnih šol – občo ljudsko šolo in meščansko šolo. Ljudska je imela pet razredov. Po končanem petem razredu so učenci nadaljevali obvezno osemletno šolanje v meščanski šoli, po kateri je obstajala možnost nadaljnjega izobraževanja na strokovnih šolah, medtem ko prestop na gimnazijo in v druge višje srednje šole ni bil mogoč. Nove oblasti so po letu 1918 uvedle v šole slovenski učni jezik, nemško govorečim šolarjem pa zagotovile manjšinske oddelke.¹¹⁹

Od nastanka nove jugoslovanske države je torej minilo več kot desetletje, preden so na novo pravno uredili osnovno šolstvo. Zakon o narodnih šolah je razlikoval osnovne šole in višje

117 Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, 276.

118 *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 28. 1. 1930, 281, Zakon o narodnih šolah.

119 Dobaja, *Učila in učni pripomočki*, 67–68.

ljudske šole. Osnovna šola je obsegala prve štiri, višja ljudska šola pa naslednje štiri razrede. Osemletno šolanje je bilo obvezno. Med ljudske šole so sodile tudi šole za otroke s posebnimi potrebami.¹²⁰

Zakon o narodnih šolah je določal, da omenjene šole obiskujejo vsi tisti otroci, ki niso bili sposobni slediti pouku v ljudskih šolah. Med otroke s posebnimi potrebami je prišteval gluhe, slepe, telesno ovirane otroke in otroke s težavami v duševnem zdravju oziroma – če uporabimo dobesedno formulacijo iz vira – »telesno in duševno zaostal[e]«. ¹²¹

Po prvi svetovni vojni so na otroke z ovirami na področju nekdanje AO in na širšem območju srednje Evrope različni strokovnjaki (splošno in specialno pedagoške, medicinske, socialnodelavne stroke) in posledično tudi laična javnost gledali kot na »problem« in jih poimenovali z izrazi, ki so z današnjega stališča slabšalni, so pa odražali tedanji prevladujoč odnos do otrok z ovirami.

Zakon o narodnih šolah je določal, da se šole za otroke s posebnimi potrebami vzdržujejo iz državnih, banovinskih ali skupnih stroškov. Program in način poučevanja v šolah je predpisal minister za prosveto s posebnim pravilnikom. Omenjene šole so bile urejene internatsko.

Ministrstvo za prosveto je pooblastilo svetnika omenjenega ministrstva in vodjo oddelka za otroke s posebnimi potrebami Antona Skalo, da organizira šolstvo za omenjene otroke po vsej državi. Njegova naloga je bila sestaviti pravilnike in učne načrte za gluhonemnice, zavode za slepe in pomožne šole ter jih prilagoditi novim razmeram. Dolgoletni ravnatelj ljubljanske Gluhonemnice Franc Grm (1907–1939) in učiteljski zbor sta bila vira informacij in pomoči pri organiziranju šol za otroke s posebnimi potrebami.¹²²

120 Prav tam, 68.

121 *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 28. 1. 1930, 281, Zakon o narodnih šolah.

122 Skala, Nekaj misli, 16.

V Kraljevini Jugoslaviji je bilo od 14 milijonov prebivalcev 25.000 gluhih, med njimi okoli 10.000 šoloobveznih otrok.¹²³ V državi so bile štiri gluhonemnice (Ljubljana, Zagreb, Beograd in Jagodina), kar je bilo premalo glede na število gluhih in zahtevnost poučevanja. Vsi gluhi otroci niso bili deležni izobraževanja. V Dravski banovini je bilo le 40 odstotkov gluhih otrok deležnih specialnega pouka v Gluhonemnici, 60 odstotkov jih je ostalo nešolanih.¹²⁴ V obdobju med obema vojnama ni bil rešen osnovni problem, to je uvedba obveznega pouka gluhih otrok.

123 *Jutro*, 8. 12. 1936, št. 284, 7, Krik gluhonemih.

124 SI AS 77, t. e. 12, 9. redno zasedanje banskega sveta 1938, 3. seja, Stenografski zapisnik, 16. 2. 1938.

**POUK IN
VSAKDANJIK V ŠOLI
ZA GLUHE OTROKE**

UČNI KURIKULUM

V obdobju med obema vojnama je ljubljanska Gluhonemnica ostajala pri svojih nalogah in namenu zvesta prvotnemu organizacijskemu statutu,¹²⁵ ki je določal, da se v zavodu otroci obeh spolov, s pomočjo strokovno usposobljenih učiteljev, npravstveno in versko vzgajajo in poučujejo ter pripravljajo za različne obrti. Pred letom 1931 so na konferencah učiteljskega kolegija vsako leto predlagali nov učni načrt in program. Vsi ti pa so imeli bolj ali manj interni značaj vse do leta 1931, ko je prosvetno ministrstvo izdalo Začasni učni plan in program za osemrazredno šolo za gluhonemo mladino, ki je vstopil v veljavo 28. marca 1931, pri katerem je sodelovalo več učiteljev iz Ljubljane na čelu s tedanjim referentom za specialne šole Antonom Skalo.¹²⁶

Nov učni načrt ljubljanske Gluhonemnice se je pričel s pregledom učnih predmetov, torej predmetnikom. Na osemrazredni Gluhonemnici so bili sledeči predmeti: jezikovni pouk (po strokah) – iz vsakdanjega življenja (doživetja v domu, domovini, svetu, človeškem življenju in kulturi), prirodopis, domoznanstvo – zemljepis, zgodovina, družboslovje, računstvo, pisanje, risanje, delovni pouk, telesna vzgoja. V prvem razredu ni bilo

125 SI AS 2032, t. e. 1, Organizacijski statut Kranjskega ustanovnega zavoda za gluhoneme.

126 Jakopič in Savič, *Pota do besede*, 65.

veroučnih ur. Število učnih ur je bilo v vseh osmih razredih fiksno, to je 32 ur.¹²⁷

Vodstvo Gluhonemnice je med učne predmete uvrstilo tudi učne sprehode, saj so na sprehodih otroci videli in opazovali resnično življenje. Učitelj pa je zlasti sprehode izkoristil za vadbo govora. V Gluhonemnici so namreč poučevali po vokalni metodi, o čemer nekoliko kasneje. Sam pouk je potekal v slovenskem jeziku. Veroučnega gradiva ni bilo v učnem načrtu. Verjetno je imel katehet svoj lastni učni načrt, ki ga je potrdila pristojna cerkvena oblast. Predmetnik in učni načrt sta vsebovala dve osnovni smernici, to je pouk glasovnega govora, govornih osvojitvev pojmovnega sveta ter praktična usmeritev učencev proti izobrazbi, ki so jo gluhi potrebovali v določenem poklicu.

Ljubljanska Gluhonemnica je bila glede uporabe učil in učnih pripomočkov zaradi nenehne finančne stiske skromna. Imela je enake učne pripomočke in učila kot splošne ljudske šole, le poudarek je bil bolj na vizualnih predstavah in dotiku. Ni razpolagala z moderno opremo za gluhe, kot so bili slušni aparati. V Kraljevini Jugoslaviji je bila gluhonemnica v Jagodini edini zavod, ki je uporabljal slušne aparate, pri čemer pa konec tridesetih let rezultati takšne uporabe še niso bili znani.¹²⁸

Ravnatelj Grm je denimo na učiteljski konferenci 24. septembra 1920¹²⁹ glede učnih pripomočkov učitelje opozoril, da je treba uporabljati predvsem staro zavodno zalogo. Česar pa ne bi bilo na zalogi, a je nujno potrebno, bi morali kupiti. Potožil je, da pri obstoječi draginji komaj vzdržuje zavod z vsoto, ki mu je v ta namen nakazana. Bil je mnenja, da bi bilo mogoče razbremeniti zavodno blagajno, vsaj kar se tiče učnih pripomočkov. Predlagal je, da bi pozvali starše otrok, vsaj tiste premožnejše, naj prispevajo nekaj sredstev. Za otroke siromašnih staršev in sirote pa bi zavod še naprej skrbel za učne pripomočke.¹³⁰ Ali je prišlo do

127 Jakopič, Zgodovina učnih načrtov, 189.

128 Omerza, Stiki z enakimi ustanovami, 105. Vir ne navaja, od kdaj so se v Jagodini uporabljali slušni aparati.

129 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik učiteljske konference, 24. 9. 1920.

130 Prav tam.

konkretnih dogovorov v zvezi z ravnateljevim predlogom, v gradivu nisem zasledila. Sklepam lahko, da so premožnejši starši in tudi zasebni dobrotniki pomagali pri nabavi učnih pripomočkov. Kasneje je imela Gluhonemnica veliko oporo v Podpornem društvu za gluhonemo mladino v Ljubljani, ki je bilo ustanovljeno v letu 1930 in o katerem bo tekla beseda drugje v pričujoči monografiji.

Gluhi učenci so imeli tako kot učenci ljudskih šol učne knjige. Leta 1921 je izšlo Berilo za osnovne šole, litografirana čitanka za prva dva razreda osnovne šole za gluhe. Leta 1923 je Vilko Mazi uredil *Čitanko za izredne osnovne šole*, ki so jo sestavili učitelji Gluhonemnice v Ljubljani, izdala pa Pokrajinska uprava za Slovenijo 1. maja 1923. Namenjena je bila učencem višjih razredov.¹³¹ Primanjkovalo je tudi učil, torej predmetov, ki so jih učitelji uporabljali pri poučevanju. Tudi glede učil je ravnatelj pozival učitelje, naj pazijo nanje in otroke nenehno opozarjajo, naj jih ne trgajo ali umažejo.¹³²

Pouk v šoli za gluhe je potekal po glasovnogovorni metodi, ki je bila v obravnavanem obdobju osrednja učna metoda tudi v drugih evropskih državah. Metoda je temeljila na trditvi, da ima gluhi otrok zdrav govorni organ, ki ga predstavljajo pljuča, sapnik z jabolkom ter ustna in nosna votlina. Gluhi otrok prav tako joče, zakriči in se smeje kot vsak drug otrok. Glas gluhega otroka v vseh teh primerih ni čisto nič drugačen od glasu otroka, ki ima normalno razvit govor. Iz tega spoznanja je postopoma zrastle prizadevanje, da bi glas gluhega otroka uporabili tudi za govor. Za doseg tega cilja je bila prehojena dolga pot, kajti glasovi, ki se tvorijo ob joku, smehu, kriku itd., so naravne

131 Jakopič in Savič, *Pota do besede*, 64.

132 SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 27. 11. 1927. Zadovoljstvo ob pridobitvi vsakega novega učila je bilo veliko. Na učiteljski konferenci ob začetku šolskega leta 1923/24 so udeleženci z zadovoljstvom sprejeli informacijo o pridobitvi zemljevida Slovenije in Jugoslavije: »Konečno se je določilo, da se kupita zemljevida Slovenije in Jugoslavije, ki sta nam potrebna kot učila« – SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik otvoritvene učiteljske konference, 22. 9. 1923. Zaradi političnih sprememb po prvi svetovni vojni in nastanka novih držav na ruševinah avstro-ogrske monarhije, so bili v šolah potrebni novi zemljevidi.

podzavestne tvorbe, ki jih povzročajo različni organski dražljaji, medtem ko so glasovi govora zavestno izoblikovani in se jih je treba šele priučiti s posnemanjem.¹³³

Glasovi človeškega govora ustvarjajo na govornem organu, zlasti na jabolku (grlu), otipljive sledove. Z »otipavanjem« učiteljevega in svojega grla oziroma s položitvijo roke pred usta je lahko gluhi otrok z večjo ali manjšo spretnostjo posnemal tvorbo vsakega fonema, ki sestavlja našo govorico. Z vezanjem fonemov v določene skupine so nastale besede, ki jih je učitelj preoblikoval v pojme in postopoma povezal v stavke. Težava je bila v tem, ker je gluhemu otroku manjkala slušna kontrola in si je šele z vztrajno vajo utrdil pravilno ali vsaj kolikor toliko razumljivo izgovarjavo.¹³⁴ Velika večina glasov človeškega govora pa ima v svoji tvorbi tudi bolj ali manj izrazito vidno podobo, ki se kaže predvsem na ustnicah. Te optične podobe gluhi »odgledava« (bere z ust) in tako »posluša« z očmi. Odgledovanje je bilo zato eden od najpomembnejših predmetov v Gluhonemnici.¹³⁵

133 Mazi, *Deset let Podpornega društva*, 5–6.

134 Prav tam, 6. V uporabljenih virih je izraz »odgledovanje«.

135 Prav tam.

SPREJEM V ŠOLO

Gluhi otroci so bili sprejeti v ljubljansko Gluhonemnico na podlagi sprejemnega izpita. Datum takšne preizkušnje ni bil vsako leto isti.¹³⁶ Tisti gojenci, ki so prestopili v ljubljansko Gluhonemnico iz graškega zavoda, niso opravljali sprejemnega izpita, ampak so bili avtomatično sprejeti v prvi razred.¹³⁷ Ravnateljstvo Gluhonemnice je z okrožnico pozvalo vsa upraviteljstva ljudskih šol v oblasteh oziroma banovini, ki so vodila sezname otrok s posebnimi potrebami, nesposobnih za obiskovanje ljudske šole, naj njihove starše obvestijo, da vsaj do konca meseca avgusta vložijo prošnje na ravnateljstvo za sprejem gluhih otrok v zavod.¹³⁸

Ko je ravnateljstvo prejelo vse prošnje, je pozvalo otroke k sprejemnemu izpitu. Namen takšne preizkušnje je bil, da so bili v zavod sprejeti le tisti otroci, ki razen gluhosti niso imeli drugih ovir. Le s takimi otroki je bilo namreč mogoče doseči namen, ki ga je imela Gluhonemnica, to je osvojiti govor po glasovnogovorni metodi in se integrirati v družbo. Selekcija je bila potrebna tudi zato, ker šola zaradi prostorske stiske ni mogla sprejeti niti vseh gluhih otrok z normalnimi kognitivnimi sposobnostmi.

136 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik učiteljske konference, 25. 6. 1919, nadaljevane 28. 6. 1919.

137 Prav tam.

138 Zakovšek, Šolska doba gluho-nemega otroka, 48.

Vodstvo Gluhonemnice se je zavedalo tega problema in si za eno od svojih prihodnjih nalog postavilo, da s pomočjo posebnih učnih metod izobražuje in pripravlja na samostojno življenje tudi gluhe otroke z omejenimi kognitivnimi sposobnostmi.¹³⁹ Predpogoj za uresničitev omenjenih prizadevanj je bila razširitev Gluhonemnice.

Sprejemni izpit je potekal pred komisijo strokovnih učiteljev Gluhonemnice in pred zavodnim zdravnikom. Sestavljen je bil iz dveh delov: inteligenčnega izpita s pomočjo nemih testov in zdravniškega pregleda, ki je pokazal otrokove telesne in kognitivne sposobnosti. Sprejemna komisija je preverjala, ali otrok razlikuje barve, oblike, velikost predmetov, lego predmetov in podobno. Preverjala je tudi motorične sposobnosti otrok, opazovala otrokovo pozornost in določila, kolikor je bilo to mogoče, stopnjo gluhosti.¹⁴⁰

S sprejemnim izpitom je bilo mogoče v veliki meri ugotoviti otrokove sposobnosti za šolanje, a rezultati, ki so jih otroci dosegali pri šolskem pouku, niso bili vedno v skladu z mnenjem komisije. Nekateri otroci med šolanjem niso mogli slediti pouku, kljub temu da so opravili sprejemni izpit.

139 Prav tam, 48.

140 Prav tam, 48–49.

PREDŠOLSKA VZGOJA – PRIPRAVLJALNI RAZRED

Za gluhe predšolske otroke pri nas v obravnavanem obdobju ni bilo posebnih vrtcev. Gluhi otroci so bili pred vstopom v Gluhonemnico v domači oskrbi. Strokovnjaki tedanjega časa¹⁴¹ so opozarjali na prednosti predšolske vzgoje. Gluhi otroci izražajo svoje veselje in notranja občutja pri igri z neartikuliranimi glasovi. To je njihov govor. Po mnenju tedanje stroke je bilo treba v letih pred vstopom v šolo ustvariti pogoje za govorni razvoj gluhega otroka, pojme in predstave je bilo treba narediti razumljive. Takšne vzgoje gluhi otroci v domačem okolju v glavnem niso bili deležni. Neartikulirani glasovi so bili največkrat zadušeni, ker jih starši niso razumeli ali pa so se jih celo sramovali. V svoji nevednosti niso bili pozorni na odgledovanje in so tako zanemarili najpomembnejši dejavnik za tvorbo človeškega govora. Strokovnjaki so opozarjali, da si gluhi otroci v nesposobnem domačem okolju ustvarjajo nepopolne predstave, predvsem tiste, ki jih spremljajo zvoki. Menili so, da lahko nepoznavanje privede starše gluhih otrok do usodnih vzgojnih napak.¹⁴² Da bi se vse te pomanjkljivosti v razvoju gluhega otroka preprečile, je bila potrebna predšolska vzgoja. Do leta 1937 v Dravski banovini ni

141 V poglavju navajam stališča tedanjih strokovnjakov, do katerih se ne morem strokovno opredeljevati glede na svojo stroko.

142 Ravnikar, Vážnost predšolske vzgoje, 96–97.

bilo organizirane predšolske vzgoje. Na učiteljski konferenci 16. junija 1937¹⁴³ je učiteljski zbor soglašal, da se pri banski upravi vloži prošnja za ustanovitev pripravljalnega razreda. Prošnja je bila pozitivno rešena. V šolskem letu 1937/38 je bil na ljubljanski Gluhonemnici uveden pripravljalni razred, v katerem je bilo sedemnajst otrok (deset dečkov in sedem deklic) med šestim in desetim letom starosti, razredničarka je postala strokovna učiteljica Zora Pianeecki.¹⁴⁴ Ljubljanska Gluhonemnica je bila prva v Kraljevini Jugoslaviji, ki je odprla pripravljalni razred. Najnižja starost gluhih otrok v pripravljalnem razredu je bila šest let. V njem pa so bili tudi starejši otroci, ki še niso bili sposobni za pouk v prvem razredu.¹⁴⁵ Vsi drugi starejši sprejeti otroci so bili porazdeljeni v prvi razred.

Ves pouk v pripravljalnem razredu je temeljil na igri. Z njo so se otroci postopoma vključili v kolektiv, igra jim je dajala zavedanje lastne sposobnosti. Pri pouku je učitelj v prvi vrsti uporabljal govor. S tem so se otroci postopoma navadili na odgledovanje z ust in spoznali, da je govor sredstvo sporazumevanja. Zaradi lažjega kontakta in nadzora se je otrok posluževal naravnih kretenj, ki so bile otrokom na tej stopnji edino izrazno sredstvo. Ker je bila, po mnenju tedanjih strokovnjakov, podlaga za lep in pravilen govor pravilna in racionalna poraba zraka v pljučih, so otroci, pod vodstvom učitelja, izvajali razne dihalne vaje (denimo pihanje skozi cev v vodo, da je vzvalovila). Učitelj je posvečal veliko pozornost tudi ritmiki govora. Otroci so v ritmičnem redu ploskali z rokami, trkali na mizo, posnemali hojo raznih živali, korakali in podobno.¹⁴⁶

Ker se gluhi otrok ne more vključiti v igro polnočutnih otrok, da bi se mu vzbudila in razvijala domišljija, je ta pri njem skromna.¹⁴⁷ Zato je učitelj v pripravljalnem razredu posvečal pozornost tudi temu. Pomemben pripomoček pri razvijanju

143 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik klasičificacijske konference, 16. 6. 1937.

144 Prav tam, Zapisnik klasičificacijske konference, 1. 6. 1938.

145 Zakovšek, Šolska doba gluhoemnega otroka, 50.

146 Ravnikar, Predšolska vzgoja gluhoemnih, 36.

147 Prav tam.

domišljije so bile pravljice v slikah, zlasti če so otroci konec pravljice narisali sami. Učitelj je otroke v pripravljalnem razredu navajal tudi k natančnemu opazovanju in logičnemu razmišljanju. Svoje predstave in pojme so gluhi otroci ob spodbudah učitelja nazorno prikazovali tudi z modeliranjem. Ročne spretnosti so vadili tudi z zgibanjem papirja, striženjem, lepljenjem itd. Hkrati so bile to tudi dobre vaje za pozornost, razumevanje dejanj, obvladovanje volje in vzbujanje čuta za odgovornost.¹⁴⁸

Gluhota naj bi, po mnenju tedanje stroke, tudi telesno slabo vplivala na otroka. Ker se gluhi otroci v najnežnejšem obdobju malo gibajo, že zaradi negotovosti pri hoji (drsajoči korak), je tudi njihov krvni obtok počasnejši, v povezavi s tem pa se lahko pojavijo zdravstvene težave. Zato so v pripravljalnem razredu veliko pozornost namenjali telesni vzgoji.¹⁴⁹

Opisani način poučevanja je bil pri večini učencev pripravljalnega razreda uspešen. Iz prve generacije otrok jih je od sedemnajstih otrok petnajst prestopilo v prvi razred, dva učenca sta razred ponavljala, splošni učni uspeh je bil prav dober.¹⁵⁰ Zanimivo je, da je bil že naslednje šolsko leto splošni učni uspeh v pripravljalnem razredu slab in od štirinajstih otrok so bili kar štirje predlagani za odpust.¹⁵¹ Iz vira sicer niso razvidni razlogi, a sklepamo lahko, da nekateri učenci niso pokazali zadovoljivega napredka pri učenju, ker niso mogli slediti pouku. Prvi in drugi razred sta bila nižja stopnja v vzgoji in pouku gluhih. Na tej stopnji so se otroci priučili glasovnega govora in odgledovanja. Naučili pa so se tudi brati, pisati in računati do dvajset. Spoznali so svojo najbližjo okolico, in sicer tako, da so znali imenovati dele telesa, obleke, šolske potrebščine, opremo v razredu, v sobi in na hodnikih, naučili pa so se tudi imena svojih učiteljev in sošolcev.¹⁵²

148 Prav tam in Ravnikar, *Važnost predšolske vzgoje*, 98.

149 Ravnikar, *Važnost predšolske vzgoje*, 98.

150 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik klasičificijske konference, 1. 6. 1938.

151 Prav tam, Zapisnik klasičificijske konference, 16. in 17. 6. 1939.

152 Zakovšek, *Šolska doba gluhonemega otroka*, 51–52.

VSAKDANJIK – ŽIVLJENJE V GLUHONEMNICI IN STIKI S STARŠI

Tako kot otroci v ljudskih šolah so imeli tudi otroci v Ljubljanski Gluhonemnici točno začrtan vsakdanjik. Gluhonemnica je bila šola in hkrati internat za gluhe otroke. Njihov delovni dan se je pričel že ob šesti uri zjutraj. Po zajtrku je sledil pouk, ki se je pričel ob osmih. Šolske klopi so bile razporejene v polkrogu, v sredini pa je bil učitelj.¹⁵³ Prvi dve šolski uri sta trajali od 8.00 do 9.30, sledil je polurni odmor, ki so ga otroci preživeli na šolskem vrtu ob spremstvu nadzornega učitelja. Večina otrok je prihajala z dežele¹⁵⁴ in jim je stik z naravo veliko pomenil. Po koncu odmora sta sledili še dve šolski uri, ki sta trajali od 10.00 do 11. 30. Potem so imeli kosilo. Po kosilu je bil opoldanski odmor. Ob lepem vremenu so ga otroci preživeli na šolskem vrtu ali v prostorih zavoda, kjer so se igrali. Otroci niso imeli lepih in dragih igrač. Večinoma so imeli podarjene igrače, veliko vlogo pa je imela tudi iznajdljivost učiteljev, ki so marsikdaj sami izdelali preproste igrače, zlasti v pripravljalnem razredu, kjer so se otroci s pomočjo igre pripravljali na vstop v prvi razred. Deklice so se igrale s punčkami, dečki s konjički, starejši otroci pa so razvijali ročne spretnosti z izdelovanjem različnih izdelkov

153 Erbežnik, En dan življenja v gluhonemnici, 55–57. SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 16. 9. 1926.

154 Vzroke za večje število otrok z dežele bom navedla v poglavju Izobraževanje in integracija gluhih v Sloveniji v obdobju med obema vojnama – pot iz revščine.

iz papirja, lesa in podobno.¹⁵⁵ Ustvarjalnost otrok in učiteljev je prišla do izraza zlasti v času praznikov, denimo pusta: »*Dolgi nosovi, maske, papirnate kape – vse domače delo – in šeme hodijo po zavodu in se norčujejo drug iz drugega.*«¹⁵⁶

Vrnimo se nazaj k vsakdanjiku. Ob 14.00 so se otroci vrnili v zavod in se pripravili za učni sprehod.¹⁵⁷ Učni sprehodi so potekali ločeno po razredih in bili namenjeni spoznavanju okolice in konverzaciji. Ob slabem vremenu so učenci ostali v razredu in imeli pouk, namenjen predvsem praktični konverzaciji. To je bilo pomembno zlasti za višje razrede, ki so se pripravljali za življenje izven Gluhonemnice.¹⁵⁸ Popoldnevi so bili namenjeni utrjevanju snovi. Od 18.00 do 19.00 so imeli gojenci prosto za zabavo. Sledila je večerja, po večerji čiščenje obutve, umivanje in spanje. Pred spanjem so otroci še molili.¹⁵⁹ Sicer pa so se vsako nedeljo udeležili maše v cerkvi sv. Petra.¹⁶⁰ Tudi ob nedeljah, praznikih in pouka prostih dneh so otroci zgodaj začeli dan.

Vodstvo Gluhonemnice in strokovni učitelji so od gojencev zahtevali red,¹⁶¹ čistočo, varovanje šolske lastnine¹⁶² in vestno izpolnjevanje učnih obveznosti, a so hkrati v odnosu do gojencev zagovarjali pristen in razumevajoč odnos, ki je otrokom lajšal težak prehod v Gluhonemnico. Domačnost in družinskost sta zlasti razvidni iz ravnateljevih navodil, ko namesto besede zavod pogosto uporablja »dom« (»Ko se otroci vrnejo »domov« [...]).¹⁶³ V virih pa se večkrat uporablja izraz »zavodna družina«.¹⁶⁴

155 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 1, Tekst o ljubljanski gluhonemnici, avtor Vinko Rupnik, 2. Besedilo ni datirano, je pa iz obdobja Dravske banovine.

156 Prav tam.

157 Erbežnik, En dan življenja v gluhonemnici, 58–60.

158 SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 1. 11. 1926.

159 Erbežnik, En dan življenja v gluhonemnici, 59–60.

160 SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 16. 3. 1936.

161 Primer z dne 7. 2. 1934: Ravnatelj Grm je ponovno opozoril nekatere učitelje, da po učnem sprehodu ne pospremi učencev v garderobo. Posledično so otroci pustili v garderobi »grozen nered«. – SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 7. 2. 1934.

162 Primer z dne 16. 9. 1926: Ravnatelj Grm je apeliral na učitelje, naj opozarjajo otroke na čistočo in pravilno ravnanje s šolskim inventarjem, zlasti s stikali, ki so jih otroci po večini napačno uporabljali, se z njimi igrali in jih poškodovali. – SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 16. 9. 1926.

163 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne učiteljske konference, 30. 12. 1918.

164 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 1.

Glede na to, da so gojenci prihajali predvsem iz socialno šibkih okolij, daleč od doma, kjer zanje večkrat ni bilo primerno poskrbljeno, so, po zapisih strokovnih učiteljev, stopali v Gluhonemnico pogosto plašni, a so se v njej postopoma odprli in se počutili varne ter sprejete. Dobro počutje gojencev je bilo namreč pomemben pogoj za učni uspeh.¹⁶⁵

Ob počitnicah in večjih praznikih, ko so se otroci vrnili na svoje domove (seveda tisti, ki so imeli starše oziroma pogoje za preživljanje počitnic doma), so učitelji dali otrokom navodila, kako naj doma živijo. Svetovali so jim, naj bodo dostojni, vljudni, zmerni pri hrani, pridni pri delu, poučili so jih tudi o zdravju, nalezljivih boleznih, strupenih rastlinah in živalih. Ravnatelj je učiteljem svetoval, naj otrokom navodila napišejo na listke, da so jim jih lahko brali tudi starši.¹⁶⁶

Podatkov o tem, v kakšnem obsegu je vodstvo Gluhonemnice pričakovalo angažiranost staršev glede vadbe govora z otroki, ko so bili ti doma, v razpoložljivih virih nisem našla. Skleпам, da je pri tem igrala veliko vlogo individualna osveščeno-staršev in njihov interes. Iz virov je razvidno, da je Gluhonemnica pričakovala od staršev (tistih, ki so to zmogli), da poskrbijo za otrokove osebne stvari, to je obleko in obutev.¹⁶⁷ Očitno je Gluhonemnica, zaradi naraščajočega števila gojencev, vedno težje oskrbovala otroke z omenjenimi stvarmi. Strošek so predstavljali tudi šolski izleti. Ravnatelj je pozval učitelje, naj apelirajo na starše, da po svojih zmožnostih prispevajo za šolske izlete.¹⁶⁸ Seveda je Gluhonemnica pričakovala od staršev, da takrat, ko je otrok pri njih, primerno poskrbijo zanj, mu nudijo varnost in ga ob koncu bivanja doma varno in na točno določen dan pripeljejo nazaj v Gluhonemnico. Za mnoge starše je bilo dejstvo, da je otrok v strokovni oskrbi v Gluhonemnici, olajšanje, hkrati pa skrb, saj so otroci večinoma prihajali iz oddaljenih krajev in so bili stiki med otroki in starši pogosto omejeni le na

165 Supančič, *Iz življenja naših gojencev*, 112.

166 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik učiteljske konference, 28., 29. in 30. 4. 1922.

167 Prav tam.

168 SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava, 14. 3. 1940.

počitnice. Kljub oddaljenosti pa so starši svoje otroke obiskovali tudi med letom, kolikor so za to seveda imeli možnosti. Poleg materialnih so obstajali tudi prometni zadržki, torej prevelika oddaljenost do vlaka, ki je bil v obravnavanem času glavno prevozno sredstvo.

Otroci in starši so imeli tudi pismene stike. Otroci so staršem pisali večkrat na mesec in ob različnih praznikih.¹⁶⁹ V pisem so opisovali svoje življenje v zavodu. Pisma so pričeli pisati takoj, ko so se naučili nekaj besed, zato so bile dopisnice otrok na nižji stopnji polne kratkih stavkov, s katerimi so mnogo povedali in razveselili starše. Starši so otrokom odgovarjali in v pisma prilagali znamke ter dopisnice.¹⁷⁰

Pisem staršem, v katerih so gluhi otroci spregovorili o svojih občutkih v Gluhonemnici in o vsakdanjiku, v virih nisem zasledila. Našla sem le zapis o tem in primer pisma učenca osmega razreda: »*Ljubi starši! Hvala lepa za dopisnico, ki sem jo prejel in prebral. Razumel sem vse in bil zato zelo vesel. Doslej še nisem bil bolan.*«¹⁷¹

Učenci višjih razredov ljubljanske Gluhonemnice so svoja občutja o življenju v zavodu v veliki meri zapisovali v svoje dnevnik in v šolsko glasilo *Sonček* (1937–1941). Dnevnik je bil samostojna domača vaja in so ga ob nedeljah pisali učenci od petega razreda dalje. Nekateri dnevniški zapisi so bili objavljeni tudi v reviji *Sonček*. Poglejmo primer takega zapisa, katerega avtorica je učenka osmega razreda:

Nedelja, 3. marca 1940. Pomlad prihaja. Zima beži. Snežni mož se tali in joče. Mi se mu pa smejemo. Kako težko pričakujem Velike noči. Gotovo me starši že komaj pričakujejo, pa tudi jaz njih. Za veliko noč si želim iti domov, ker sem bila že dolgo časa tukaj. Doma nisem bila od 19. septembra. Rada bi se pogovarjala

169 Banska uprava je denimo z dopisom z dne 27. 4. 1938 odredila, da ob materinskem dnevu potekajo po razredih predavanja o vlogi matere, učenci pa naj bi svojim materam napisali spominska in zahvalna pisma. – SI AS 2032, t. e. 1, ovoj 1/3, Službena objava z dne 5. 5. 1938.
170 SI AS 2052, t. e. 2, a. e. 3, Kaj pišejo in čitajo otroci na ljubljanski gluhonemnici, 12. 3. 1940.

171 Prav tam.

s svojo sestro. Kretanja sem se že naveličala, pa naj roke počivajo. Želim, da bi doma samo govorila in nič kretala. Moja sestra bi rada vedela, kako gluhonemi kretajo, jaz ji nočem povedati. Ne dovolim, da bi sestra z menoj kretala.

*Danes smo šli na sprehod na Galjevico. Hodili smo dolgo časa. Meni se zdi, kot da je že pomlad. Zime smo se naveličali.*¹⁷²

Revija *Sonček* je bila namenjena tudi zabavi. Učenci so lahko reševali križanke in prejeli nagrado, če so bili izžrebani. Nagrado so lahko prejeli le trije bralci, in sicer v obliki šolskih potrebščin.¹⁷³

Dnevniški zapis učenke osmega razreda, objavljen v reviji *Sonček*, lahko apliciram na večino zavodske mladine. Izraža hrepenenje po domu, ki so ga učenci iz oddaljenih krajev med šolanjem obiskali le ob počitnicah. Ponosni so bili na doseženo znanje in so ga želeli deliti z domačimi. Poučevanje po glasovnogovorni metodi je bilo zahtevno in je od strokovnih učiteljev in učencev zahtevalo veliko vztrajnosti in potrpljenja. Kretanje (znakovni jezik) je bilo sprejemljivo na začetku šolanja, nato ne.

Danes je glasovnogovorna metoda poučevanja predmet kritik strokovnjakov, pri čemer se monografija distancira od strokovnih opredelitev. To prepušča strokovnjakom s področja izobraževanja gluhih in naglušnih.

Oralna metoda poučevanja je bila v Sloveniji prevladujoča tudi po drugi svetovni vojni. Njeno prevlado je stroka argumentirala enako kot v obdobju med obema vojnama. Znakovni jezik je bil izključen iz pouka, kar je pri marsikaterem učencu ustvarjalo stiske.¹⁷⁴

Ob uporabi kretenj so bili otroci tudi kaznovani.¹⁷⁵ Zgodbe tistih, ki so v zavodih doživljali nasilje, so bile dolgo časa skrite, saj so si zavodi in cela družba močno prizadevali, da njihova pričevanja ne bi postala javno znana. V današnjem času se zgodbe nekaterih postopoma razkrivajo.

172 Prav tam.

173 Prav tam.

174 Pavlič, *Gluhi nekoč in danes*, 11.

175 Tifengraber, *Gluha skupnost v Sloveniji*.

Šele strokovni posvet v Portorožu leta 1986 je sprejel sklep o rehabilitaciji znakovnega jezika.¹⁷⁶ Po sprejetju deklaracije o znakovnih jezikih leta 1988 so mnoge države, tudi Slovenija, zakonsko priznale pravico do uporabe znakovnega jezika v javnih jezikovnih položajih.¹⁷⁷

176 Rogič Ožek, *Koncept umestitve*, 8.

177 Prav tam, 8–9.

STROKOVNO IZPOPOLNJEVANJE UČITELJEV

Pogoj za uspešno skrb in izobraževanje gluhih otrok je bil strokovno usposobljen učiteljski kader, s čimer se je ljubljanska Gluhonemnica lahko pohvalila in primerjala z drugimi evropskimi gluhonemnicami. Prihodnji učitelji so se izobraževali in sprva opravljali strokovni izpit v ljubljanski Gluhonemnici. Strokovno izpitno komisijo je imenovala šolska oblast. Prva leta po koncu prve svetovne vojne so pred to komisijo opravljali strokovni izpit tudi učitelji zavoda za gluhe iz Zagreba.¹⁷⁸ V drugi polovici tridesetih let so učitelji praktikanti opravljali strokovni izpit v Beogradu, a ne več po dotedanem učnem programu za poučevanje gluhih, ampak po novem, ki je veljal za vse strokovne šole za otroke s posebnimi potrebami. Posledica tega je bila, da prihodnji učitelji niso imeli dovolj specifičnega znanja, temveč zgolj splošnega.¹⁷⁹ Praktikanti so se namreč za strokovni izpit pripravljali iz strokovnega gradiva, ki je veljal za vse strokovne šole za posebno vzgojo in izobraževanje. Posledično so imeli premajhen obseg znanja o stroki, ki je bila v središču njihovega zanimanja in odločitve.

178 Jakopič, Ob 80-letnici Centra, 213.

179 SI AS 231, t. e. 39, Dodelitev praktikantov v gluhonemnico, 7. 9. 1945.

Veliko vlogo pri izobrazbi učiteljstva je imel ravnatelj Franc Grm.¹⁸⁰ Grm je prihodnjemu učiteljstvu predaval fonetiko, specialno metodiko, logopatologijo in ortofonijo. Predavanja iz anatomije in fiziologije so učitelji pripravniki poslušali na univerzi.¹⁸¹

Velik poudarek je bil na rednem strokovnem izobraževanju in izpopolnjevanju učiteljskega kadra. Ravnatelj Grm je pošiljal strokovne učitelje na izpopolnjevanje v tujino in jih spodbujal k branju tuje strokovne literature.

V letu 1921 sta v inozemstvo odšla strokovna učitelja Karel Puhar in Vilko Mazi. Obiskala sta gluhonemnico na Dunaju, kjer je deloval priznani pedagog Baldrian. Obiskala sta tudi Döbling in Hitzing ter ugotovila, da smo imeli Slovenci že enako raven pedagoške usposobljenosti kot tamkajšnje šole.¹⁸² V letu 1926 je strokovni učitelj Rudolf Dostal obiskal gluhonemnice v Trstu, Benetkah, Milanu, Torinu, Padovi in Gorici. Pohvalil je zlasti zavod v Milanu, ki je bil tudi osrednja italijanska izobraževalna ustanova za strokovne učitelje gluhih.¹⁸³

Ljubljanska Gluhtonemnica je v obdobju med obema vojnama pridobivala ugled doma in v tujini. Grm je že ob nastopu svoje funkcije ravnatelja leta 1907 spoznal enostranskost teoretičnega in praktičnega pouka gluhih otrok, ki je v glavnem temeljil na nemški praksi. Želel je prekiniti izključno orientacijo na nemško strokovno literaturo, zato se je sam najprej naučil francosko in nizozemsko in bil tako sposoben spremljati tudi drugo strokovno literaturo in svoje znanje prenašati na mlajše kolege. Leta 1932 se je Grm na študijskem potovanju seznanil s francoskim fonetikom Marichelom in obiskal njegov laboratorij v Parizu, kjer se je dokončno odločil za fonetiko kot temelj za

180 SI AS 2032, t. e. 3, Naš zavod v prvih petdesetih letih obstoja 1900–1950, Reforma in razvoj pouka po prvi svetovni vojni. Ob štiridesetletnici gluhtonemnice je učiteljski zbor sestavljalo 18 učiteljev z opravljenim strokovnim izpitom in trije hospitanti. – Dermelj, Osebe gluhtonemnice, 30, 34.

181 Jakopič, Ob 80-letnici Centra, 213.

182 Jakopič, Gluhtonemnica v Ljubljani, 165.

183 Omerza, Stiki z enakimi ustanovami, 100.

učenje govora.¹⁸⁴ Svoje raziskave je usmeril v iskanje vzrokov za govorne težave in se posvetil raziskovanju fonetike. Leta 1935 je izdal brošuro *Študij fonetike*, ki je izšla v Beogradu.¹⁸⁵ Omenjeno delo je bilo namenjeno predvsem pedagogom, ki so se ukvarjali s poučevanjem gluhih.

V letu 1932 je bil na študijskem potovanju v Nemčiji strokovni učitelj Metod Kumelj.¹⁸⁶ V Berlinu je obiskal osrednji zavod za gluhe za območje tedanje Prusije. Zavod je bil tudi izobraževalno središče za strokovne učitelje. Ob obisku Nemčije se je seznanjal z različnimi oblikami glasovnogovorne metode poučevanja gluhih. Medtem ko se je berlinski zavod držal preizkušene poti, je v Leipzigu spoznal veliko razgibanost glede metode poučevanja. Zavod v Leipzigu je bil s 60 razredi največji zavod v Nemčiji. Učitelji so imeli svobodo pri izbiri metodike pouka. Kumelj je omenil dve najizrazitejši metodi, in sicer t. i. »pisalnogovorno« in t. i. »globalno metodo«.¹⁸⁷ Podrobneje je opisal drugo, pri kateri se je govorni pouk pričel s celimi besedami in stavki. S sliko ali kretnjo je podkrepil pojmovno vsebino.¹⁸⁸

V letu 1936 sta se strokovna učitelja Mirko Dermelj in Drago Supančič udeležila slovesnosti ob 150-letnici zavoda za gluhe v Pragi.¹⁸⁹ V pogovoru z udeleženci sta se seznanila z novo metodo poučevanja gluhih, ki jo je prakticiral Géza Bárczi v Budimpešti. Njegova metoda je izhajala iz prepričanja, da večina otrok ni popolnoma gluha, temveč je njihovo slušno središče samo zakrnelo, a se ga lahko aktivira za delovanje s pomočjo slušnih spodbud, ki temeljijo na akustičnem zakonu o tresenju zvokov.¹⁹⁰ S praktičnim izvajanjem omenjene metode sta se ob obisku Budimpešte seznanila strokovni učitelj Dermelj in strokovna učiteljica Zora Pianecky. Pri hospitacijah v razredih sta

184 Jakopič in Savić, *Pota do besede*, 68. Iz razpoložljivih virov ni bilo mogoče ugotoviti osebnega imena fonetika Marichela.

185 Jakopič, *Fonetika Frana Grma*, 78.

186 Omerza, *Stiki z enakimi ustanovami*, 101.

187 Prav tam, 102.

188 Prav tam.

189 Prav tam, 103.

190 Prav tam.

bila navdušena nad uspehi metode, ki se je uspešno izvajala tudi že v Salzburgu.¹⁹¹

Učitelji so pridobivali strokovne informacije tudi v Združenih državah Amerike. Strokovni učitelj Zdravko Omerza je leta 1939 obiskal New York, in sicer Lexington school for the deaf.¹⁹² Šola je bila namenjena samo deklicam in ni bila državna ustanova, ampak je bila ustanovljena po zasebni iniciativi. Posebnost pri pouku je bil slušni aparat, od katerega so k vsaki šolski mizi vodile žice. Vsaka deklica je imela slušalki, kjer je bilo mogoče regulirati jakost zvoka. Na vsaki šolski mizi je bil mikrofonski aparat. Ravnatelj šole je govoril v oddajnik in učenkam predstavil učitelja Omerzo. Ta je opazil, da so sicer odgovarjale na vsa zastavljena vprašanja, da pa je bila njihova izgovarjava različno različna,¹⁹³ kar je seveda razumljivo glede na različne sposobnosti prilagajanja otrok vokalni metodi poučevanja.

Ljubljanska Gluhonemnica je prav tako gostila tuje strokovne učitelje. Jeseni leta 1928 so zavod denimo obiskali strokovni učitelji iz tedanje Češkoslovaške.¹⁹⁴ 3. julija 1931 pa je Gluhonemnica, kot rečeno, gostila Helen Keller. Ta je v spremstvu učiteljice in tajnice konec junija najprej obiskala Beograd, kjer je bila v veliki dvorani univerze svečana akademija njej v čast. Akademijo je odprl minister za socialno politiko in narodno zdravje Marko Kostrenčić. Načelnik omenjenega ministrstva, Ljubomir Hofmanović, pa je imel predavanje o življenju in delu Helen Keller. Na svoji poti po Kraljevini Jugoslaviji je obiskala tudi Skopje, Sarajevo, Zagreb in Ljubljano.¹⁹⁵ V Ljubljani so jo pozdravili predstavniki za to priložnost oblikovanega odbora, v imenu mestne občine ljubljanski podžupan Evgen Jarc in v imenu zavoda za gluhe in slepe gospodična Zakrajšek. Sledila sta sprejem pri banu Dragu Marušiču in v dvorani Delavske zbornice akademija njej v čast, ki jo je pripravilo Jugoslovansko

191 Prav tam.

192 Prav tam, 104.

193 Prav tam, 104–05.

194 Prav tam, 105.

195 *Slovenec*, 28. 6. 1931, št. 143, 1, Miss Helen Keller v Jugoslaviji.

društvo za preučevanje angleškega jezika.¹⁹⁶ V svojem intervjuju, ki se je odvijal 4. julija ob zajtrku na Spodnjem Rožniku, je med drugim izrazila svojo podporo kretnjam, z argumentom, da so poleg govorne metode, ki vključuje težavno branje z ustnic, kretnje neprecenljivo sredstvo za medsebojno sporazumevanje gluhih. Uporabne so namreč ob vsakem delu dneva, tudi v mraku, poleg tega se jezik s kretnjami ohrani v celotni obliki in se lahko izpopolni do natančnega slovnično pravilnega izražanja.¹⁹⁷

Omenjeno stališče pomeni precejšen odmik od usmeritev ljubljanske Gluhonemnice v obravnavanem obdobju, saj je iz arhivskega gradiva razvidno, da je bil cilj učenja govor brez kretenj.

Mesec julij je bil tudi v znamenju mednarodnega kongresa gluhih v Parizu, ki je potekal med 9. in 16. julijem. Udeležil se ga je tudi gluhi pastor Eugen Satermeister iz Berna v Švici, ki je veljal za izvrstnega govornika in pedagoga.¹⁹⁸

Ljubljanska Gluhonemnica je bila vpeta v mednarodne strokovne kroge in seznanjena s strokovnimi novostmi v izobraževanju gluhih.

Tesni so bili tudi stiki z drugimi jugoslovanskimi gluhonemnicami. O svojih obiskih so učitelji in prihodnji učitelji poročali na učiteljskih konferencah. Tako je na primer M. K. konec novembra 1936 v Beogradu opravila strokovni izpit za poučevanje gluhih.¹⁹⁹ V svojem poročilu je opisala delo v beograjskem zavodu za gluhe, v katerem je tudi hospitirala. Zavod je imel petrazredno osnovno šolo za dečke, združeno s triletno obrtno šolo za čevljarje in kovače. V njem je bilo 92 učencev, osem učiteljev, direktor zavoda, ekonom, knjigovodja in šolski zdravnik.²⁰⁰ M. K. je hospitirala v prvih dveh razredih in pohvalila artikulacijo učencev in odgledovanje z ust, pri čemer ni bila

196 P., Helen Keller v Ljubljani, 3. (avtorica P., verjetno Pianeki)

197 Prav tam.

198 Prav tam.

199 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne mesečne konference učiteljskega zbora, 22. 12. 1936.

200 Prav tam.

seznanjena s tem, ali so učenci imeli ostanke sluha ali ne. Po skupnih dihalnih vajah je učitelj oblikoval nov pojem in ga učencem vizualiziral. Učenci so nov pojem ponazorili s pomočjo plastelina ali ime pojma prikazali s pomočjo majhnih palic ali fižolov.²⁰¹

201 Prav tam.

**GLUHONEMNICA
V LJUBLJANI
V PRIZADEVANJIH
ZA RAZŠIRITEV
ZAVODA**

ŠTEVILO UČENCEV RASTE

Gluhonemnica je bila zgrajena le za potrebe nekdanje Kranjske. Sprejela je lahko od 50 do 60 otrok. Po prvi svetovni vojni se je začela soočati s prostorsko stisko, saj je bila edini tak zavod v slovenskem delu jugoslovanske države, nikakor pa ne, kot že rečeno, tudi prvi. Vanjo so bili sprejeti tudi gluhi otroci iz mariborske oblasti, ki so se do takrat šolali v avstrijskih zavodih. Število prošelj staršev za sprejem njihovih otrok v zavod se je povečevalo iz leta v leto. To je po eni strani pričalo o uspešnosti njegovega dela, po drugi strani pa o spoznanju staršev, kako pomembna je Gluhonemnica za njihove otroke, saj jim je edina nudila strokovno pomoč ter jih usposobila za poklic in samostojno življenje. Po drugi strani je bil vzrok za povečano število v Gluhonemnico prijavljenih otrok v porastu bolezni, ki so povzročale gluhoti (na primer vnetje srednjega ušesa, vnetje možganske mreže, ošpice, meningitis, španska gripa itd.).²⁰² Strokovni učitelj ljubljanske Gluhonemnice Karel Puhar je podal podatke o številu učencev, obolelih za posamezno boleznijo, ki je bila vzrok gluhoti. Podatki so za leto 1940 in so prikazani v spodnji tabeli.

202 SI AS 2032, t. e. 1, mapa Razširjanje – povečanje zavoda, Dopis ravnateljstva gluhonemnice banu, 7. 11. 1938. V viru niso navedeni vzroki za porast takih bolezni (op. avtorice).

Tabela 1: Število obolelih

Bolezen	Število obolelih
Vnetje srednjega ušesa	42
Meningitis	37
Tifus	21
Ošpice	13
Epilepsija	11
Difterija	5
Tvorbe v ušesih	2
Neznani razlogi	117
Padec	36
Udarec po ušesu	1
Škrlatinka	65
Španska gripa	44

Vir: Puhar, Socialni položaj, 65

Vzrok gluhotе niso bile le bolezni, ampak so bili otroci gluhi tudi od rojstva. Strokovni učitelj Puhar je za leto 1940 navedel podatek, da je bilo omenjenih otrok 144.²⁰³

Strokovni učitelj ljubljanske Gluhonemnice Metod Kumelj je podal približno oceno števila šoloobveznih gluhih otrok v Sloveniji konec tridesetih let.²⁰⁴ Od dopolnjenega osmega do dopolnjenega šestnajstega leta naj bi bilo okoli 320–360 gluhih otrok. Leta 1937 so v Gluhonemnici uvedli tudi pripravljalni razred kot oddelek predšolske vzgoje, v katerega so otroci vstopili tudi že s šestimi leti. Pred uvedbo pripravljalnega razreda je bila najnižja starost za vstop v Gluhonemnico osem let, predvsem zato, ker so strokovnjaki menili, da je otrok šele pri tej starosti dosegel raven psihične in fizične razvitosti, potrebno za vstop v šolo. Kumelj pri svoji oceni ni upošteval gluhih otrok, starih šest in sedem let, zato lahko sklepamo, da je bilo število šoloobveznih gluhih otrok še večje. Poleg tega je treba upoštevati

203 Prav tam.

204 Kumelj, Odprite vrata v gluhonemnico, 87.

dejstvo, da so bili v Sloveniji še vedno kraji, kjer ljudje niso bili seznanjeni z možnostjo pouka gluhih otrok. Za gluhe otroke iz oddaljenih krajev včasih sploh niso izvedeli ali pa so izvedeli prepozno, ko je bil gluhi prestar za učenje po glasovnogovorni metodi, za katero so bili, po prepričanju strokovnih učiteljev, dojemljivejši mlajši otroci.

Postopno naraščanje števila učencev prikazuje spodnja tabela. Kot vzorčni primer so vzeta tri šolska leta, prvo ob ustanovitvi zavoda, drugo po koncu prve svetovne vojne in zadnje pred začetkom druge svetovne vojne.

Tabela 2: Naraščanje števila učencev

Šolsko leto	Število razredov	Število učencev
1900/1901	2	26
1919/1920	5	73
1939/1940	8	136

Vir: Dermelj, Gluhonemi gojenci, 154–68

Za povečano število prošenj za sprejem v Gluhonemnico sta ravnateljstvo zavoda in učiteljski zbor pokazala veliko razumevanja. V prizadevanjih, da bi Gluhonemnica v čim večjem obsegu izvajala svojo kulturno in socialno nalogo, sta upravni oblasti leto za letom predlagala sprejem več novincev, s tem pa dejansko prispevala k prenapoljenosti zavoda.²⁰⁵ Zaradi prostorske stiske, ki je bila vsako leto večja, tudi vsi prijavljeni otroci, ki so naredili sprejemni izpit, niso bili sprejeti. Polovica prijavljenih otrok je bila zavrnjena. Sprejeli so med 15 in 23 otrok.²⁰⁶ Od prvega šolskega leta pa do zadnjega, to je 1939/40, se je število gojencev povečalo za približno petkrat. Zadnje šolsko leto jih je bilo že 136.²⁰⁷

205 Kumelj, Odprite vrata v gluhonemnico, 88.

206 Za šolsko leto 1938/39 je bilo na primer vloženih 79 prošenj za sprejem otrok v zavod. Od teh je bilo šest otrok spoznanih za nesposobne, pet za pomožno šolo, 23 sposobnih in sprejetih, kar 45 pa zavrjenih zaradi prostorske stiske. – SI AS 2032, t. e. 1, Dopis ravnateljstva gluhonemnice banu z dne 7. 11. 1938.

207 Dermelj, Gluhonemi gojenci, 154–68.

Prostorska stiska je prisilila vodstvo Gluhonemnice, da je že junija 1929 uradno obvestilo ljubljanski oblastni odbor o nujnosti razširitve zavoda,²⁰⁸ saj bi s tem možnost izobraževanja imeli vsi za šolanje sposobni gluhi otroci.

208 SI AS 2032, t. e. 1, Kdaj so bile seje komisij za nadzidavo gluhonemnice.

POBUDE GLUHONEMNICE ZA RAZŠIRITEV ZAVODA

Konstantno naraščanje gojencev je prisililo vodstvo zavoda k razmišljanju o njegovi razširitvi. Sprva je vodstvo predlagalo kot drugo možnost tudi zgraditev novega zavoda na vrtu Gluhonemnice, a je to misel kmalu opustilo, saj ni bilo finančno vzdržljivo. Na učiteljski konferenci 19. aprila 1929 je ravnatelj Franc Grm pozval učitelje, naj sodelujejo pri izdelavi načrta za razširitev zavoda.²⁰⁹ Sestavljena je bila delovna skupina iz petih strokovnih učiteljev in ravnatelja, ki je izdelala predloge za razširitev zavoda, ki bi lahko sprejel do 200 učencev. Gluhonemnica je potrebovala še deset šolskih sob, veliko moderno risalnico za 50 otrok, dve veliki bivalnici, jedilnico za 200 otrok, šest velikih spalnic za skupno 120 otrok, veliko telovadnico za 100 otrok, ki bi hkrati služila zavodnim prireditvam in šolskim razstavam, sobo za knjižnico, tri kabinete za učila, pet sob za služkinje, dve bolniški sobi, ordinacijsko sobo, dve sobi za nadzorstvo, šest delavnic, ki bi skupaj s skladiščem zavzemale približno 400 kubičnih metrov površine, eno pralnico, sušilnico perila, kurilnico ter razširjeno in modernizirano kopalnico.²¹⁰ Na

209 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne učiteljske konference, 19. 5. 1929.

210 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne konference učiteljskega zbora državne gluhonemnice v Ljubljani, 6. 6. 1929. Zaradi prevelikega števila otrok je bila skrb za osnovno higieno v zastareli kopalnici otežena. Kopanje v zavodu je bilo zaradi drage kurjave tudi velik strošek, zato so učitelji predlagali, da naj bi se otroci kopali v javnih kopalniščih, če bi bilo

učiteljski konferenci 6. junija 1929 je učiteljstvo razpravljalo o gradbenem načrtu, ki je za zgraditev potrebnih prostorov predvideval dvig zavoda za eno nadstropje in prizidek desnega vzhodnega trakta.²¹¹ Z dopisom 13. junija 1929 je ravnateljstvo Gluhonemnice uradno opozorilo ljubljanski oblastni odbor – prosvetni oddelek o nujnosti razširitve zavoda in predstavilo svoj gradbeni načrt.²¹² Od leta 1929 do leta 1933 so potekali živahni pogovori med ljubljanskim oblastnim odborom in kasneje bansko upravo ter Gluhonemnico o razširitvi zavoda. 24. februarja 1931 je prva komisija pregledala gradbeni načrt, ki ga je predlagala Gluhonemnica. Komisijo so poleg dveh inženirjev sestavljali tudi banski svetnik Ivan Karlin in ravnatelj Gluhonemnice Franc Grm. Komisija je ugotovila nujnost razširitve zavoda in potrdila predlagani gradbeni načrt. Predvideni stroški so bili okrog 2.600.000 din.²¹³

Po letu 1931 se je intenzivnost takih pogovorov sicer zmanjšala zaradi gospodarske krize, a zavedanje o nujnosti razširitve zavoda je bilo prisotno. Učitelji so se strinjali, da je kljub premoru v pogovorih treba vztrajati pri razširitvi zavoda, saj jih same okoliščine silijo v to. Ne toliko z materialnega stališča kot z vzgojnega, saj je dolžnost učiteljev, da se zavzamejo za gluhe otroke, ki so pretežno prihajali iz revnejših okolij.²¹⁴

Učitelji so se na učiteljskih konferencah vseskozi ukvarjali z vprašanjem, po kakšnem ključu izbirati novince. Prosilcev je bilo veliko, prostora pa ne. Prevladala je odločitev, da bodo sprejeli le tiste, ki so na sprejemnem izpitu pokazali zadovoljive rezultate, saj je bilo mogoče le pri takih otrocih doseči rezultate po glasovnogovorni metodi poučevanja in jih usposobiti za poklic. Tako naj bi bilo, dokler ne bi banovinska uprava zagotovila zadostnih sredstev za razširitev zavoda. Šele takrat bi lahko sprejeli

mogoče izposlovati nižjo ceno. – SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne učiteljske konference, 19. 4. 1929.

211 SI AS 2032, t. e. 1, mapa Razširjanje – povečanje zavoda, Razširjenje zavoda.

212 Prav tam.

213 Prav tam.

214 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik konference učiteljskega zbora gluhonemnice v Ljubljani, 6. 4. 1937.

tudi težje učljive otroke.²¹⁵ Učitelji so opozarjali na relativnost pri sprejemnih izpitih. Večkrat se je namreč pokazalo, da so nekateri otroci kljub slabšim rezultatom na sprejemnem izpitu med šolanjem pokazali solidne rezultate. Na konferencah so se pojavljali tudi predlogi, da bi banska uprava zagotovila sredstva za najem prostorov v bližnji šentpetrski vojašnici, ki bi služili kot pripravljalni razred. Tako bi učitelj lahko celo leto opazoval, kateri otroci so res sposobni šolanja v Gluhonemnici. Ravnatelj jih je opozoril, da proračun Gluhonemnice ne zadošča za pokrivanje takšnih stroškov. Tudi sicer je večkrat izrazil skrb glede kritja osnovnih stroškov (hrana), saj so cene živil neprestano rastle.²¹⁶ Da pa bi bila selekcija na sprejemnih izpitih čim bolj objektivna, so učitelji sprejeli sklep o enomesečnem poteku preizkusa znanja (cel junij).²¹⁷

Prostorska stiska in nezmožnost sprejema vseh sposobnih šoloobveznih otrok sta povzročili, da so doma pogosto ostajali več kot deset let stari otroci. Če so bili ti kasneje sprejeti v zavod, so strokovni učitelji potrebovali veliko več časa in truda, da so bili vidni rezultati poučevanja po glasovnogovorni metodi. Poučevanje po omenjeni metodi je bilo namreč, kot že rečeno, uspešnejše pri mlajših otrocih.

Pogovori o razširitvi Gluhonemnice so ponovno oživeli leta 1937, ko je banski svetnik Peter Jereb iz Radeč na prošnjo vodstva zavoda na seji banskega sveta odločno opozoril na nujnost razširitve zavoda.²¹⁸ Učiteljske konference v tem obdobju so potekale v znamenju pozivov, da je stanje v zavodu nevdržno in da je potrebna hitra pomoč.²¹⁹

215 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne mesečne konference učiteljskega zbora drž. glu-honemnice v Ljubljani, 22. 12. 1936.

216 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik konference učiteljskega zbora glu-honemnice v Ljubljani, 6. 4. 1937.

217 Prav tam.

218 SI AS 2032, t. e. 3, a. e. 1, Naš zavod v prvih petdesetih letih obstoja 1900–1950, Razširje-nje zavoda.

219 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne učiteljske konference v glu-honemnici v Ljubljani, 1. 9. 1938.

7. novembra 1938 je vodstvo Gluhonemnice ponovno vložilo prošnjo na bansko upravo.²²⁰ Bil je čas, ko je banska uprava sprejemala proračun za leto 1939/40. Ravnateljstvo zavoda je pozvalo bana, naj z razširitvijo zavoda nudi možnost šolske izobrazbe vsem gluhim šoloobveznim otrokom in s tem možnost kasnejšega samostojnega življenja. S tem ne bi bili finančno razbremenjeni samo starši otrok, ampak tudi občinske uprave, ki so morale v mnogih primerih prevzeti skrb za gluhe, ker se ti niso mogli samostojno preživljati. V prošnji je vodstvo Gluhonemnice sicer priznalo banski upravi skrb za razširitev zavoda, saj je v vsakoletni proračun vnesla znesek 100.000 din za razširitev, a so potrebe zavoda rastle hitreje kot zbiranje denarja v sklad. V njem je bilo v letu 1938 600.000 din, a se je vsota znižala, ker se je iz teh sredstev plačala nova centralna kurjava. Ravnateljstvo Gluhonemnice je bana opozorilo na bližajočo se štiridesetletnico zavoda in ga pozvalo, naj finančni oddelek banske uprave najde potrebna sredstva, tehnični oddelek pa izdelava potrebni načrt razširitve.²²¹

V začetku januarja 1939 je pomočnik bana Slavko Majcen odredil sklic komisije, ki bi določila gradbeni program za razširitev Gluhonemnice. Člani komisije naj bi se sestali 13. januarja 1939 v zbornici Gluhonemnice.²²² Komisija si je ogledala prostore in ugotovila, da zavod zaradi prenatrpanosti ne ustreza higienskim standardom. Takrat je bilo v Gluhonemnici 130 otrok. Prostori so bili pretesni. Vsi nekdanji pomožni prostori so služili kot glavni. V zavodu so bile štiri večje in ena manjša spalnica, ki se je prvotno uporabljala kot bolniška soba. V vseh spalnicah so bile postelje postavljene tesno skupaj, tako da med njimi ni bilo

220 SI AS 2032, t. e. 1, mapa Razširjanje – povečanje zavoda, Velespoštovani gospod ban, 7. 11. 1938.

221 Prav tam.

222 Prav tam, Razpis, 5. 1. 1939. Člani komisije so bili: Milko Jeglič, banski šolski nadzornik, kot predsednik komisije; Amalija Šimenc, predstavnica higienskega zavoda; inž. Ivan Sitar kot projektant in tehnični izvedenec banske uprave; Franc Ločniškar, mestni šolski nadzornik; Alojzij Skrinjar, referent za gospodarstvo, kot poročevalec banske uprave; Mirko Dermelj kot namestnik ravnatelja Gluhonemnice ter trije strokovni učitelji Gluhonemnice, Metod Kumelj, Ivan Kunst in Ivan Erbežnik. – Prav tam, Razširjenje zavoda.

potrebnega prehoda. Spalnice so bile predvidene za največ petnajst otrok, ob ogledu komisije pa je bilo v vsaki spalnici 30 otrok. Prvotno je bilo osem razredov in osem učilnic, nato enajst. Od teh so bile tri zasilne učilnice preurejene iz nekdanje telovadnice, ordinacijske sobe in sobe za služkinje. Zaradi takšne nujne preureditve Gluhonemnica ni imela več telovadnice, sob za učila, risalnice, delavnice za ročna dela, učilnic za strokovni pouk, sobe za obiske, igro, nobene bolniške sobe, ordinacijske sobe, izolirnice in primerne kopalnice. Tudi sanitarij je bilo premalo.²²³ Komisija je sklenila, da se zavod poveča z nadzidavo in prizidavo,²²⁴ pri čemer bi preučili in upoštevali gradnje gluhonemnic v tujini. Projektant Ivan Sitar naj bi v skladu s tem izdelal skico razširjene ljubljanske Gluhonemnice, ki bi jo komisija pregledala in na podlagi tega sprejela nadaljnje sklepe.²²⁵

Začelo se je »obdobje komisij« za razširitev Gluhonemnice. Na predlog banovinskega šolskega odbora z dne 3. februarja 1939 je ban Marko Natlačen sestavil odbor, ki je z gospodarskega, zdravstvenega, šolskega in tehničnega stališča preučil vse mogoče načine razširitve ljubljanske Gluhonemnice. Prva seja tega odbora je bila 20. marca 1939 pod predsedstvom banovinskega šolskega nadzornika Milka Jegliča.²²⁶ 3. aprila 1939 je bila sklicana seja tehničnega oddelka banske uprave.²²⁷ To je bila že tretja komisija, ki je obravnavala vprašanje razširitve zavoda. Zaradi napete mednarodne situacije in strahu pred vojno je bil dopolnjen tudi gradbeni načrt razširitve. Dopolnjeni načrt je ob

223 SI AS 2032, t. e. 1., Zapisnik komisijske razprave, 13. 1. 1939, o razširitvi in prezidavi gluhonemnice ter določitvi stavbnega programa. Zaradi prevelikega števila otrok je v spalnicah vladal neprijeten vonj. Bili so namreč tudi otroci, ki so ponoči močili posteljo. Zaradi konstantnega neprijetnega vonja so bila okna med počitnicami, ko ni bilo otrok, vseskozi odprta. V: Prav tam, Zapisnik o stavbnem programu za razširjenje gluhonemnice v Ljubljani, 26. 8. 1939.

224 V starem delu Gluhonemnice bi bile v glavnem učilnice in dnevne sobe, v prizidku vzhodnega trakta pa spalnice. – Prav tam, Razširjenje zavoda.

225 Prav tam.

226 Prav tam, Gospod Dermelj Mirko, upravitelj gluhonemnice in Kdaj so bile seje komisij za nadzidavo gluhonemnice.

227 Prav tam, Kdaj so bile seje komisij za nadzidavo gluhonemnice.

severovzhodnem traktu obstoječega poslopja predvideval zaklonišče pred letalskimi napadi.²²⁸

V obdobju sestankovanja komisij za razširitev Gluhonemnice je vodstvo zavoda skupaj z učitelji poskušalo najti rešitev prostorske stiske, ampak dalj od razgovorov ni prišlo. V prizadevanjih, da bi omogočili šolanje čim več otrokom, so šli v razgovorih na učiteljskih konferencah pri iskanju rešitve pogosto do skrajnih meja. Na učiteljski konferenci sredi septembra 1939 so se pogovarjali o možnosti večjega sprejema otrok v pripravljalni razred. Glede na razpoložljivi prostor v spalnicah bi v isti postelji spala dva otroka,²²⁹ pri čemer je bilo mišljeno, da bi spali skupaj dve sestrici ali dva bratca, če sta bila v zavod sprejeta dva otroka iz iste družine.

Ob pripravi proslave ob štiridesetletnici Gluhonemnice se je vodstvo zavoda zavedalo, da se dela za razširitev ne bodo začela v tem letu. Učitelji so izrazili dvom nad smiselnostjo priprave proslave, saj je odpadel povod zanjo. Kljub temu je prevladalo stališče, naj Gluhonemnica praznuje svoj jubilej in z razstavo širši javnosti predstavi svoje delo in opozori na probleme.²³⁰

Vodstvu Gluhonemnice je na proslavi štiridesetletnice banska uprava dala zagotovilo za razširitev. Gradbeni načrt je bil izdelan, sredstva zagotovljena, dela so bila zaupana gradbeniku Leopoldu Briclju. Za pričetek gradbenih del je bil predviden 1. maj 1941. Okupacija je dela zaustavila. Razdelitev Slovenije na okupacijska območja je povzročila, da gluhi otroci z nemškega okupacijskega območja niso mogli prihajati na šolanje v ljubljansko Gluhonemnico. S tem se je število otrok v zavodu zmanjšalo. Med okupacijo so bili pogovori o razširitvi zavoda zaustavljeni. Ravnatelj Mirko Dermelj, ki je leta 1939 nasledil Grma, je na učiteljski konferenci junija 1944 poročal, da je prosvetni oddelek odklonil razširitev zavoda, saj prevladuje mnenje,

228 Prav tam, Dopis načelnika tehničnega oddelka inž. Rueha banu, 13. 2. 1940.

229 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik seje za sprejem novih gojencev na gluhonemnico, 13. 9. 1939.

230 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne mesečne konference učit. zbora državne gluhonemnice v Ljubljani, 24. 4. 1940, pod predsedstvom ravnatelja Mirka Dermelja.

naj si raje prizadeva za zgraditev novega zavoda. Ravnatelj je na konferenci pozval učiteljski zbor, naj se izreče glede omenjenega. Enoglasno so sprejeli sklep, da se odločitev o tem prepusti prosvetnemu oddelku.²³¹

Prostorski problem Gluhonemnice je rešila šele povojna oblast. Do njene razširitve sicer ni prišlo, se je pa leta 1966 Zavod za gluhe in naglušne preselil v večje prostore na Vojkovi cesti v Ljubljani za Bežigradom. Po drugi svetovni vojni sta bili za zavod pomembni dve pridobitvi, to je ustanovitev poklicne šole za gluhe leta 1946 in ustanovitev Učnih delavnic za gluho mladino leta 1948, kjer so se usposabljali in zaposlovali gluhi učenci.²³²

Gluhonemnica kot specialna ljudska šola ni bila edina, ki se je spopadala s prostorsko stisko, bila pa je izstopajoč primer, saj gluhi otroci potrebujejo posebne prilagoditve pouka. Prav zaradi posebnosti pouka je bil zadosten prostor tako zelo pomemben. Prostorski problem je bil prisoten tudi pri navadnih ljudskih šolah. Leta 1939 je bilo na primer v Dravski banovini 871 ljudskih šol, ki pa niso krile vseh potreb.²³³ Primanjkovalo je okrog 300 poslopij. Zaradi prenatrpanosti nekaterih oddelkov je pouk na posameznih šolah potekal izmenično dopoldne in popoldne. Narodno gospodarstvo namreč ni dovoljevalo večjih investicij. Gradilo se je le tam, kjer so to omogočali gradbeni skladi, v katerih se je zbiral denar že v obdobju ugodnejših gospodarskih razmer.²³⁴

V obdobju oblasti in banske uprave je bila ljubljanska Gluhonemnica, tako kot tudi drugi oblastni in banovinski mladinski zavodi, prisotna v razpravah. Zavedanje o nujnosti njene razširitve je obstajalo. V teh okvirih so potekali tudi razgovori. Monografija se v nadaljevanju osredotoča na pregled dejavnosti ljubljanske oblasti in banske uprave v smeri reševanja prostorskega problema Gluhonemnice in njenega financiranja.

231 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne učiteljske konference na gluhonemnici v Ljubljani, 1. 6. 1944.

232 Zupanič Slavec, Gluhonemnica, 43.

233 Šorn, *Življenje Ljubljančanov*, 349.

234 Prav tam.

OBLASTNA IN BANOVINSKA POLITIKA DO VPRAŠANJA RAZŠIRITVE GLUHONEMNICE

Ljubljanska Gluhonemnica je bila ena izmed socialnozdravstvenih ustanov, ki jo je ljubljanska oblast prevzela v svojo upravo od države. Ob prevzemu je oblastni odbor ugotovil, da gre za dobro urejen zavod, ki kljub skromnim sredstvom ustreza svojemu namenu.²³⁵ Uradna oblast se je vseskozi zavedala nujnosti razširitve zavoda in s tem rešitve prostorske stiske. Oblastni referent za socialne in zdravstvene zadeve Anton Breclj je ob prevzemu ustanov mladinskega skrbstva od države konec dvajsetih let izrazil potrebo po izpopolnitvi in preoblikovanju zavodov za otroke s posebnimi potrebami, med katere je sodila tudi Gluhonemnica.²³⁶ Sredi marca 1929 je na prošnji vodilnih v Gluhonemnici na seji oblastnega odbora podal poročilo o stanju zavoda in ponovno poudaril potrebo po njegovi razširitvi.²³⁷

Od leta 1929 pa do leta 1933 so potekali živahni pogovori o razširitvi Gluhonemnice. Za zgraditev popolnoma novega zavoda za gluhe otroke in mladino ni bilo sredstev, saj bi bilo, po besedah banovega pomočnika Otmarja Pirkmajerja, potrebnih

235 Natlačen, *Oblastne samouprave v Sloveniji*, 345.

236 Breclj, *Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva*, 457.

237 SI AS 2032, t. e. 3, a. e. 1, *Naš zavod v prvih petdesetih letih obstoja 1900–1950*.

6.000.000 din izdatkov.²³⁸ S tem bi trajno obremenili banovinski proračun, zato so potekali pogovori o razširitvi obstoječe Gluhonemnice. Načelnik zdravstvenega oddelka Fran Dolšak je na seji banskega sveta 22. januarja 1931 pozdravil dograditev zavoda in poudaril, da Gluhonemnica uživa velik sloves tudi izven meja banovine, zato je denar, investiran v ta zavod, dobro naložen. Banske svetnike je opozoril na obisk češkoslovaških učiteljev gluhih otrok, ki so ob obisku ljubljanske Gluhonemnice izrekli temu zavodu svoje priznanje.²³⁹

Gluhonemnica je kot zavod prosvetnega značaja, ki je opravljal tudi naloge socialnega skrbstva, saj so le redki gojenci lahko plačevali oskrbnino, od proračunskega leta 1931/32 spadala pod proračun prosvetnega oddelka.²⁴⁰ V proračunskem letu 1930/31 je še sodila v proračun oddelka za socialno politiko in narodno zdravje.²⁴¹ V proračunu za leto 1930/31 so bili v okviru stvarnih izdatkov predvideni stroški za vzdrževanje Gluhonemnice v Ljubljani v vrednosti 261.500 din.²⁴² Vrednosti dejansko izvršenih izdatkov za vzdrževanje Gluhonemnice iz ohranjenega gradiva ni bilo mogoče dobiti, obstajajo pa podatki o dejansko izvršenih izdatkih za posamezne oddelke banske uprave. Za oddelek za socialno politiko in narodno zdravje so bili v proračunu za leto 1930/31 odobreni izdatki v vrednosti 42.021.189 din, dejansko izvršeni izdatki pa 39.622.995 din.²⁴³

Za leto 1931/32 so izdatki za prosvetni oddelek v primerjavi s celim banovinskim proračunom predstavljali 11 odstotkov celotnega proračuna.²⁴⁴ Proračun Gluhonemnice za leto

238 SI AS 77, t. e. 1, Stenografski zapisnik 3. seje 1. zasedanja banskega sveta, 22. 1. 1931. Pirkmajer je navedel finančni izdatek za zgraditev novega zavoda, ki bi nudil strokovno oskrbo gluhim, slepim in drugače ovranim otrokom.

239 Prav tam.

240 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1. 4. 1931, 427, Proračun izdatkov in dohodkov Dravske banovine za leto 1931/32, Prosvetni oddelek.

241 *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 29. 3. 1930, 636, Proračun izdatkov in dohodkov Dravske banovine za leto 1930/31, Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje, Socialno skrbstvo.

242 Prav tam.

243 SI AS 77, t. e. 7, 5. zasedanje banskega sveta, Gradivo za zasedanje, Pregled izvršenih izdatkov in dohodkov po občnem bankskem proračunu 1930/31, 31. 12. 1933.

244 SI AS 77, t. e. 1, Stenografski zapisnik 3. seje 1. zasedanja banskega sveta, 22. 1. 1931.

1931/32 je predvideval 700.920 din izdatkov in prav toliko dohodkov, kar je bilo bistveno več kot v prejšnjem proračunskem letu, tudi na račun inflacije. Največ izdatkov je bilo predvidenih za prehrano oskrbovancev in osebja, nabavo in vzdrževanje obleke in perila ter zdravniške stroške.²⁴⁵ Banski svet je predlagani banovinski proračun za leto 1931/32 imel za tisti minimum, ki je potreben za normalno izvajanje banovinskih gospodarskih, socialnih, prosvetnih in kulturnih dejavnosti. Prav zato je bilo zanj in za bansko upravo veliko razočaranje njegovo znižanje ob potrditvi ministra za finance. Ta je potrdil za dobro petino nižja sredstva, kot je znašal predlog celotnega banovinskega proračuna.²⁴⁶ Za prosvetni oddelek banske uprave so bili odobreni izdatki v vrednosti 5.893.315 din, dejanski izdatki pa so znašali 5.311.757,43 din.²⁴⁷

S proračunskim letom 1932/33 je banovinski šolski odbor po odredbi bana upravljal banovinske zavode, med njimi tudi ljubljansko Gluhonemnico.²⁴⁸ Zaradi naraščajoče gospodarske krize je minister za finance izdal stroga navodila o zmanjšanju banovinskih proračunov za leto 1932/33 v primerjavi s prejšnjimi. Sestavljeni so morali biti po načelu strogega varčevanja. Glede na to je bil predlog občega banovinskega proračuna za leto 1932/33 za 3,8 odstotka nižji od predhodnega proračuna.²⁴⁹ Ban Drago Marušič je ministru za finance poslal v potrditev proračun v višini 170,5 milijona din, odobren pa je bil v višini 147,5 milijona din, od tega 47,6 milijona din za banovinske zavode, podjetja in ustanove. Proračun izdatkov in dohodkov Gluhonemnice za omenjeno leto je znašal 434.520 din, pri čemer je bilo največ izdatkov namenjenih prehrani oskrbovancev in osebja.²⁵⁰ V okviru stvarnih izdatkov banovinskega šolskega odbora so sredstva za pokritje primanjkljaja dohodkov Gluhonemnice

245 Prav tam.

246 Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine*, 98.

247 SI AS 77, t. e. 7, 5. zasedanje, Pregled izvršenih izdatkov in doseženih dohodkov po občnem banovinskem proračunu za leto 1931/32.

248 SI AS 77, t. e. 4, 3. zasedanje, Banovinski zavodi.

249 Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine*, 120.

250 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1. 4. 1932, 534, Proračun.

znašala 413.320,00 din, kar je bilo največ izmed banovinskih zavodov, ki jih je upravljal banovinski šolski odbor.²⁵¹

Časnik *Jutro* je ob potrditvi banovinskega proračuna poudaril, da je bilo za Dravsko banovino predvideno večje proračunsko znižanje, s čimer je želel pokazati na uspešno posredovanje slovenskih politikov v Beogradu.²⁵²

Ob obravnavi predloga proračuna prosvetnega oddelka za leto 1933/34 so si bili banski svetniki edini, da je treba Gluhonemnici posvečati več pozornosti, saj že zdavnaj ni več zadoščala potrebam banovine.²⁵³ Kljub prostorski stiski, s katero se je soočala, pa so pohvalili njeno gospodarjenje. V gospodarskem oziru naj bi bil zavod vzoren. Njen sistem gospodarjenja naj bi se upošteval tudi pri drugih zavodih. Naloga banske uprave v prihodnosti pa je bila, da zavod deloma razširi. V ta namen naj bi od vsake oskrbnine namenili določen odstotek v sklad za razširjenje zavoda.²⁵⁴ Zavedanje banske uprave o nujnosti razširitve zavoda je torej obstajalo, saj je dala v izdelavo tudi načrt za razširitev zavoda, vendar pa ni bilo zadostnih finančnih sredstev, da bi dela dejansko tudi začeli.

Oblikovanje proračuna Gluhonemnice za leto 1933/34 je potekalo v razmerah poglobljanja gospodarske krize. Tako so na primer za prehrano gojencev računali le 4 din dnevno na osebo, in to samo za deset mesecev šolskega pouka. Znižali so tudi druge stvarne izdatke in poudarili, da je nadaljnje reduciranje proračuna nemogoče. Skupni izdatki za leto 1933/34 naj bi znašali 444.660 din.²⁵⁵ Iz uradne objave je razvidno, da je proračun Gluhonemnice za omenjeno leto bil 407.320,00 din,²⁵⁶ kar ni občutno znižanje v primerjavi s prejšnjim proračunskim letom. So se pa občutneje znižala sredstva za pokritje primanjkljaja

251 Prav tam.

252 Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine*, 135.

253 V šolskem letu 1933/34 je bilo v Gluhonemnici 106 otrok. – Dermelj, Gluhonemi gojenci, 165.

254 SI AS 77, t. e. 5, 3. zasedanje – finančni odbor, Ekspoze k proračunu prosvetnega oddelka za leto 1933/34.

255 Prav tam.

256 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 12. 4. 1933, 442–43, Proračun.

dohodkov zavoda. Odobrena so bila v vrednosti 383.320 din,²⁵⁷ a so bila še vseeno višja kot za druge banovinske zavode, ki jih je upravljal banovinski šolski odbor.

Pri sestavljanju banovinskega proračuna za leto 1933/34 je bilo ponovno upoštevano dejstvo, da se je gospodarska kriza še nadalje poglabljala. Banska uprava je morala tako obči proračun kot proračun banovinskih zavodov, podjetij in ustanov znatno zmanjšati v primerjavi z odobrenim proračunom za leto 1932/33, in sicer za okoli 12,5 odstotka. Dejansko znižanje pa je bilo še večje, saj je bilo treba iz novega proračuna odplačati še obveznosti iz preteklih let.²⁵⁸

V prizadevanjih po razširitvi zavoda je imela Gluhonemnica pomembnega »glasnika« v Podpornem društvu za gluhonemo mladino v Ljubljani, ki je bilo ustanovljeno novembra 1930, in v Društvu gluhonemih v Ljubljani, ustanovljenem septembra 1931.²⁵⁹ Za delom obeh socialnih ustanov so bili pretežno učitelji ljubljanske Gluhonemnice. Podporno društvo je gluhi mladini do polnoletnosti nudilo moralno in materialno pomoč ter z javnimi predavanji in izdajanjem publikacij seznanjalo širšo javnost o vzgoji in pouku gluhih. Društvo gluhonemih je svojim članom nudilo pravno zaščito, organiziralo zabavna druženja, poučna predavanja in podpiralo revnejše in onemogle člane.²⁶⁰ S svojimi številnimi javnimi nastopi po Sloveniji je društvo prav tako širilo med ljudmi spoznanje o vrednosti in pomenu šolanja gluhih otrok ter odpravljalo mnoge predsodke o gluhih v družbi.

Pred začetkom V. rednega zasedanja banskega sveta 5. februarja 1934 je Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani s spomenico banski upravi to pozvalo, naj prične dela za razširitev Gluhonemnice in zagotovi sredstva v ta namen, saj z odlašanjem ničesar ne privarčujejo. Vsako leto bolj so bile namreč finančno obremenjene tiste občine, ki so morale

257 Prav tam.

258 Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine*, 162.

259 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 12, 40.

260 Jakopič, Ljubljanski Center za rehabilitacijo, 17.

vzdrževati nešolane gluhe, ki jih Gluhonemnica zaradi prostorske stiske ni mogla sprejeti.²⁶¹

Banska uprava je spomenico vzela na znanje in na sejah banskega sveta se je ponovno poudaril problem Gluhonemnice. Tehnični oddelek banske uprave je izdeloval načrte za razširitev zavoda. Predvideno je bilo, da se dvigne za eno nadstropje in po možnosti prizida še en trakt na dvorišču. S tem naj bi Gluhonemnici, v »*kateri delujejo najboljše učne moči*«, dali ponovno veljavo.²⁶² Do začetka gradbenih del pa tudi v tem letu ni prišlo zaradi še vedno neugodnih gospodarskih razmer, ki niso dopuščale večjih finančnih stroškov. Oblikovanje banovinskega proračuna za leto 1934/35 je bilo zelo oteženo, ker je bilo treba kljub gospodarski stiski zagotoviti dohodke za kritje tistih minimalnih izdatkov, pod katere ni bilo več mogoče iti, ne da bi prizadeli vitalne interese splošnega gospodarskega in kulturnega položaja v banovini.²⁶³ Proračunski izdatki so se nanašali le na najnujnejše potrebe pri posameznih panogah, ki so sodile v področje dejavnosti banovine. Iz predloga proračuna so izpadle tudi vse večje investicije, ki so se preložile na čas, ko se bodo izboljšale razmere na denarnem trgu.²⁶⁴

Po sprejetju državnega proračuna je osrednja vlada obravnavala predlog finančnega ministrstva glede banovinskih proračunov za leto 1934/35. Strinjala se je z njihovim znižanjem v primerjavi s potrjenimi proračuni za tekoče leto za okoli 2 odstotka. Uradno objavljeni skupni izdatki in dohodki Gluhonemnice za leto 1934/35 so znašali 436.930 din, od tega je prispevek k skladu za povečanje zavoda nanese 150.000 din.²⁶⁵

Sredina tridesetih let je bila prelomnica v prizadevanjih za povečanje banovinskih financ. Začelo se je namreč obdobje postopnega gospodarskega okrevanja.²⁶⁶ Izboljšanje finančnega

261 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 1, Spomenica kraljevski bankski upravi v Ljubljani, 20. 1. 1934.

262 SI AS 77, t. e. 7, 5. zasedanje, 3. seja, priloge k uradnemu zapisniku, Poročilo prosvetnega oddelka poslovanja v letu 1933/34 in ekspeze k proračunu 1934/35.

263 SI AS 77, t. e. 6, 5. zasedanje BS 1934, 1. seja, stenografski zapisnik.

264 Prav tam.

265 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 31. 3. 1934, 296–97, Proračun.

266 Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine*, 275.

položaja Dravske banovine je bilo povezano tudi s tem, da je bila nekdanja Slovenska ljudska stranka (SLS) v režimu Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) močnejši dejavnik, kot je bil slovenski liberalni tabor v obdobju vladavine Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS).²⁶⁷

Gluhonemnica je bila tudi v tem obdobju predmet banovinskih razprav. Novi ban Marko Natlačen se je zavedal nujnosti razširitve zavoda.²⁶⁸ V šolskem letu 1937/38 je bilo na primer že 123 gojencev.²⁶⁹ Za razširitev zavoda je bila v banovinski proračun za najetje amortizacijskega posojila vnesena anuiteta 100.000 din. Tehnični oddelek je izdelal načrte za dvig poslopja za eno nadstropje. Razširitev zavoda pa je bila le prva stopnja reševanja problema izobraževanja gluhih otrok. Naslednja stopnja bi morala biti uvedba obveznega pouka gluhih otrok, na kar je opozoril banski svetnik Fran Vidic. Ni bilo dovolj, da so imeli možnost sprejema le tisti, katerih starši so vložili prošnjo.²⁷⁰ Kot je bilo že rečeno, pa tudi vsi prosilci niso bili sprejeti. Kar polovico so zavrnilo zaradi prostorske stiske.

Podrobnejši vpogled v razmere v Gluhonemnici je banskim svetnikom podal banski svetnik Pavle Bitnar, ki je obiskal zavod in se sam prepričal o njegovih težavah. Tudi vodstvo Gluhonemnice ga je zaprosilo za predstavitev problema v banskem svetu. Poudaril je, da zavod vzdržuje banska uprava z letnim zneskom od 350.000 do 400.000 din. Zavodni proračun je bil, po mnenju Bitnarja, v primerjavi z drugimi banovinskimi zavodi vsako leto najnižji in najskromnejši. Banske svetnike je opozoril, da bo treba žrtvovati znesek za obnovo in popravilo zavoda, sicer bo škoda vedno večja. Gradbeni oddelek banske uprave je že izdelal načrt in sestavil proračun za razširitev zavoda. Banska

267 Prav tam, 276.

268 Decembra 1937 je bil častni gost prvega javnega nastopa Društva gluhonemih v Ljubljani, ki ga je to priredilo ob petletnici svojega delovanja. Namen je bil manifestirati pomembnost šolske izobrazbe gluhonemih. – SI AS 2052, t. e. 1, mapa Društvo gluhonemih v Dravski banovini 1937–1939, Gluhonemi so govorili ...

269 Dermelj, Gluhonemi gojenci, 167.

270 SI AS 77, t. e. 12, 9. redno zasedanje Banskega sveta 1938, 3. seja, Stenografski zapisnik, 16. 2. 1938.

uprava je, kot rečeno, nalagala po 100.000 din v sklad za razširitev Gluhonemnice, del tega denarja pa se je porabil za novo centralno kurjavo. V letu 1938 je bilo tako v skladu le 230.000 din. Bitnar je sicer pozdravil prizadevanje banske uprave, a je poudaril, da je letni prispevek 100.000 din v sklad za razširitev premajhen. Za čim hitrejšo rešitev prostorske stiske zavoda je predlagal, naj si banska uprava prizadeva za izgradnjo nove Gluhonemnice v Mariboru, najame posojilo in gradbenemu oddelku izda nalog za pripravo potrebnega načrta in proračuna. Če nove Gluhonemnice v Mariboru ne bi bilo mogoče zgraditi, naj najame posojilo za razširitev ljubljanske Gluhonemnice in čim prej začne dela.²⁷¹

V svojem poročilu je Bitnar opozoril tudi na premajhno vrednotenje dela učiteljev Gluhonemnice. Te je plačevala država, tako kot učitelje ljudskih in meščanskih šol. Delo učiteljev Gluhonemnice je bilo seveda zahtevnejše. Poleg pouka so ob prostih urah, nedeljah, praznikih in med počitnicami izvajali tudi nadzor nad gojenci. Za te tako imenovane »inspekcije« so učitelji prejeli mesečne nagrade. V obdobju, ko je bilo v zavodu manj otrok, je mesečna nagrada znašala 300 din, pozneje, ko se je število gojencev povečalo in je postajalo delo vedno težje, se je mesečna nagrada znižala na 230 din. V drugi polovici tridesetih let, ko je bilo število gojencev najvišje, pa je zaradi pomanjkanja sredstev grozilo nadaljnje zniževanje mesečnih nagrad.²⁷²

Od proračunskega leta 1931/32 do vključno 1936/37 so se izdatki za ljudsko šolstvo občutno znižali zaradi gospodarske krize. Skoraj povsem se je prenehala gradnja in prezidava šolskih poslopij, kritje stvarnih šolskih potrebščin pa se je omejilo le na najnujnejše, kar so ljudske šole potrebovale za svoje delovanje.²⁷³ V Kraljevini Jugoslaviji je bilo gospodarsko okrevanje po krizi v zaostanku za evropskimi tokovi, saj se je kriza pokazala z

271 Prav tam.

272 Prav tam.

273 Turk, Ljudsko šolstvo, 179.

zamudo. V letu 1934, ko je kriza z ustalitvijo dosegla dno, so se pojavili celo prvi majhni znaki oživljanja. Vidnejša konjunktura pa sovпада z nastopom vlade Jugoslovanske radikalne zajednice v letu 1935. Okrevanje je bilo posledica povečanega povpraševanja na glavnih tujih trgih. Prave konjunktore pa ni moglo biti, dokler ni prišlo do sanacije bančnega sistema in obnovitve plačilne sposobnosti kmetov.²⁷⁴ Leta 1935 so bile z uredbo znižane plače aktivnih državnih uslužbencev, med katere je sodilo tudi učiteljstvo. Vlada je znižanje plač in tudi pokojnin utemeljevala z nujno vzpostavitev ravnovesja v državnem proračunu. Z znižanjem osebnih prejemkov naj bi preprečili redukcijo državnega uradništva.²⁷⁵ Ministrski svet je sicer jeseni 1937 sprejel sklep o povišanju plač aktivnih državnih uslužbencev na višino pred znižanjem septembra 1935, a z omejitvami. Do povišanja so bili upravičeni le tisti državni uslužbenci, ki so glede na višino plače sodili v srednji, nižji in najnižji razred. Ta ukrep je vlada utemeljevala s tem, da se državna blagajna še ni toliko okrepila, da bi prenesla breme popolnega povračila tistega, kar je bilo državnim uradnikom v letu 1935 odvzeto.²⁷⁶ V smislu povedanega tudi ni bilo mogoče pričakovati povišanja učiteljskih nagrad.

Banska uprava je vodstvu Gluhonemnice na pragu druge svetovne vojne zagotovila začetek gradbenih del za razširitev zavoda, a je okupacija to preprečila.

V letih takoj po drugi svetovni vojni je bila večkrat izrečena kritika nad postopki predvojne banske uprave, ki naj bi zanemarjala problem Gluhonemnice. Tudi na sejah banskega sveta so nekateri banski svetniki opozarjali na nujnost razširitve Gluhonemnice, da bi omogočili primerno vzgojo in izobrazbo večjemu številu gluhih otrok. Banski svetnik Bitnar je bil, kot rečeno, kritičen tudi do proračuna Gluhonemnice, ki naj bi bil eden izmed najskromnejših med proračuni banovinskih zavodov. Verjetno je mislil, da je bil proračun Gluhonemnice vsakič

274 Lazarevič, *Prebivalstvo, družba, gospodarstvo*, 38–39.

275 *Slovenec*, 27. 9. 1935, št. 222a, 2, Uredba o znižanju plač ima svoje gospodarsko in socialno opravičilo.

276 *Upokojenec*, 27. 10. 1937, št. 10, 1–2, Upokojenci – prezrti in potrti.

prenizek zaradi velikega števila oskrbovancev v primerjavi z drugimi banovinskimi mladinskimi zavodi. Če upoštevamo uradno objavljene proračune banovinskih mladinskih zavodov, ni mogoče trditi, da je bil proračun Gluhonemnice med najnižjimi. Enako velja tudi za prispevke banovine za kritje primanjkljaja dohodkov Gluhonemnice.²⁷⁷

277 *Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1. 4. 1931, 421, Proračun za leto 1931/32; 1. 4. 1932, 505, Proračun za leto 1932/33; 12. 4. 1933, 385, Proračun za leto 1933/34; 31. 3. 1934, 237, Proračun za leto 1934/35.

**IZOBRAŽEVANJE
IN INTEGRACIJA
GLUHIH V
SLOVENIJI –
POT IZ REVŠČINE**

Gluhonemnica v Ljubljani je bila v obdobju med obema vojnama edina šola za gluhe otroke v Sloveniji. Izobraževanje po glasovnogovorni metodi je predstavljalo pot za integracijo gluhih v družbo, to je samostojno življenje in za mnoge tudi pot iz socialno šibkega okolja, ki ga je zaznamovalo pomanjkanje.

GLASOVNOGOVORNA METODA POUČEVANJA – POT V INTEGRACIJO

Oralna metoda je bila v obravnavanem obdobju osrednja metoda poučevanja gluhih – ne samo v Sloveniji, ampak tudi širše po Evropi. Temeljila je na metodiki pouka gluhih, ki jo je razvil empirik Miroslav Moric Hill. Dejansko njegova načela niso bila nekaj povsem novega; podobno je učil že denimo Jurij Raphel, protestantski župnik v Nemčiji v 16. stoletju. Je pa ta učna načela Hill uveljavljal tako odločno, da so mu jih kar pripisali.²⁷⁸ Z njegovim delom »Anleitung zum Sprachunterrichte taubstummen Kinder« iz leta 1840 se pričena novo obdobje poučevanja gluhih.²⁷⁹ S tem delom je nastopil proti metodi učenja gluhih v govoru po slovnici in s pomočjo kretenj:

Govor se prične in dalje razvija pri znanem, praktično in le o tem, česar učenec potrebuje, ne oziraje se na slovnico in njene oblike, ki se obenem z govorom razlagajo učencem. Misel se veže neposredno na govorno besedo; tako sta pisava in kretnja nepotrebni. Glasovni govor je že po naravi najboljše in najučinkovitejše sredstvo človeškega sporazumevanja. Govor mora biti sredstvo, s katerim podučujemo vse druge predmete in vse, kar gluhonememu, kot članu človeške družbe, koristi.²⁸⁰

278 Jakopič, Oris zgodovine vzgoje in izobraževanja gluhih, 27–28.

279 Prav tam, 27.

280 Prav tam.

Mednarodni kongres surdopedagogov v Milanu leta 1880 je ukinil pouk gluhih v znakovnem jeziku. Prevladala je oralna metoda poučevanja, ki je bila obravnavana kot način približati in integrirati gluhega otroka slišči okolici, kretnje pa so bile prisotne le za pojasnjevanje pojmov. V začetnem razredu so se še tolerirale, nato vedno manj oziroma sploh ne. Znakovni jezik torej ni bil upoštevan kot pravi jezik, ampak zgolj kot orodje za lažje prenašanje vsebin.²⁸¹ Mednarodni pedagoški urad v Ženevi je v obdobju med obema vojnama ugotavljal prevlado oralne metode poučevanja nad metodo znakov in prstno abecedo. V novi metodi je videl lažji način komuniciranja gluhega z drugimi ljudmi.²⁸²

Danes strokovnjaki ugotavljajo, da je oralna metoda lahko resnično uspešna le takrat, če so otroci sluh izgubili v starosti, ko so že lahko pridobili določeno jezikovno izkušnjo.²⁸³ Pri gluhih otrocih, ki do osnovne šole niso prišli v stik z zaznavnim jezikom in zato niso osvojili maternega jezika, pa so lahko prizadevanja pri učenju govornega jezika po oralni metodi zaman.²⁸⁴ Metoda naj ne bi prinesla pričakovanih rezultatov, saj mnogi gluhi končajo šolanje slabše opismenjeni. Kljub temu pa so se nekateri gluhi v dolgotrajnih rehabilitacijskih programih po oralni metodi naučili izgovarjati glasove slovenskega jezika.²⁸⁵ V prvi polovici 20. stoletja je bilo v slovenskem in jugoslovanskem prostoru prisotno nihanje med analitično in sintetično oralno metodo, šele po letu 1950 sta se pričeli uveljavljati glasovna analitično-sintetična metoda in globalna metoda (različne oblike komuniciranja).²⁸⁶

Strokovnjaki danes vidijo oralno metodo kot metodo poučevanja, ki ni prilagojena individualnim potrebam gluhega otroka in ki jim ni omogočila samoizražanja, ampak frustracijo.²⁸⁷

281 Bauman, 10. obletnica zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika.

282 *Popotnik*, marec-april 1938/1939, št. 7/8, 220. Učne metode za gluhonemo deco.

283 Rogič Ožek, *Koncept umestitve slovenskega znakovnega jezika v slovenski šolski prostor*.

284 Prav tam.

285 Prav tam, 20–21.

286 Jakopič, *Gluhi in govor*, 36.

287 Saunders, A brief perspective on the history of the education of deaf children.

Razmišljanje o ustreznosti glasovnogovorne metode sicer ni predmet te monografije, saj gre za strokovno vprašanje, ki je med strokovnjaki poučevanja gluhih še vedno predmet razprav, je pa cilj prispevati k spoznanju, da je omenjena metoda, kljub zahtevnosti učenja, gojencem (tudi ljubljanske Gluhonemnice omogočila samostojnost in pogosto pot iz revščine. Že pri sprejemu v zavod je bila s sprejemnim izpitom ustvarjena selekcija, saj je sprejemna komisija ocenila, kdo bo resnično zmozel učnje po tej metodi. Toda tudi vsi tisti, ki jih je komisija ocenila za sposobne učenja po omenjeni metodi, niso bili sprejeti zaradi prostorske stiske Gluhonemnice, pa tudi sprejem v zavod še ni bil jamstvo za dejansko dokončanje šolanja. Tako je na primer učitelj Mirko Dermelj na učiteljski konferenci novembra 1922 predlagal, da se trije učence iz prvega razreda odpustijo iz zavoda, ker ni bilo pričakovati napredka.²⁸⁸ Vodstvo Gluhonemnice in učiteljski zbor sta se zavedala, da je določena mera strogosti in neomajnosti nujna, zato da se vsaj določenemu številu gojencev omogočita samostojnost in integracija. Edino sredstvo za integracijo in materialno kakovostnejše življenje pa je bil, kot rečeno, govor. Navedeno nazorno pojasnijo besede ravnatelja ljubljanske Gluhonemnice, surdopedagoga in praktičnega fonetika Franca Grma (1877–1967): »Govor gluhega otroka, ki ga ne razume polnočutna okolica, ni nič vreden (Ali: Govor gluhega otroka je toliko vreden, kolikor ga razume njegova polnočutna okolica).«²⁸⁹ Ravnatelj Grm je želel povzdigniti Gluhonemnico v prvovrsten zavod, prepoznaven tudi v tujini.²⁹⁰ Obiski tujih strokovnjakov so bili pogosti, s čimer je zavod jasno opredelil zavzetost za, v tistem obdobju, edino merodajno metodo poučevanja gluhih:

Kakor sem že često omenil, zahteva vokalna metoda, ki je za nas edino merodajna, da dosledno rabimo vselej in povsod glasovni govor, kadar komuniciramo s svojimi gojenci. Po tem pravilu se

288 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik učiteljske konference 27. 11. 1922.

289 Jakopič, *Gluhi in govor*, 47.

290 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik učiteljske konference, 13. 3. 1920.

*ravnajo učitelji vseh boljših zavodov, dobro vedoč, da je le tako mogoče izpodrinuti kretanje in ga nadomestiti z glasovnim govorom. Dosledna raba in vztrajna vaja in zopet vaja so edini pripomočki za to, drugih ni.*²⁹¹

Za današnje pojme je bil omenjeni učni pristop, kljub prisotnim sodobnim kritikam, vseeno premikanje meja, saj je bil cilj razvijanje govora pri gluhih gojencih do stopnje, ko jih je lahko razumela tudi laična javnost. Zato je morala biti artikulacija tekoča.²⁹² Predpogoj za omenjene uspehe pa so bili redno izobraževanje strokovnih učiteljev, študijska potovanja in pozitiven odnos do dela z gluhih otroki.²⁹³ Vodstvo zavoda in strokovni učitelji so poudarjali tudi pomen pozitivnih odnosov med gojenci zavoda.²⁹⁴

Pogosto so nekdanji gojenci vzdrževali stike s svojimi nekdanjimi učitelji in jim v pismih sporočali vesele in tudi manj vesele dogodke, ki so jim bili priča na svoji poti po koncu izobraževanja. K učiteljem so se vračali tudi po nasvete glede ravnanja v določenih življenjskih situacijah, saj so ti pogosto najbolj razumeli njihove stiske in način njihovega sprejemanja različnih življenjskih položajev.²⁹⁵ Nekdanji gojenec Ciril Sitar je svoj odnos do nekdanjih učiteljev opisal s sledečimi besedami: »*Jaz imam svoje nekdanje učitelje, ki so se trudili z mano, zapisane v najlepšem spominu. Vem, da bi brez njihove pomoči nikoli ne dosegel samostojnosti v življenju, in da sem za vse to, do česar sem se priboril, dolžan hvalo predvsem njim. Takih misli so tudi vsi moji nekdanji sošolci. Mi smo bili takrat tako srečni, da so se učitelji bavili z nami tudi preko svojih predpisanih ur [...]*«²⁹⁶

Praktično uspešnost oziroma za nekatere tudi neuspešnost poučevanja po glasovnogovorni metodi izpričujejo konferenčni zapisniki ljubljanske Gluhonemnice. Vzemimo za primer šolski

291 Prav tam.

292 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne učiteljske konference, 4. in 5. 5. 1920.

293 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne učiteljske konference 18. 6. 1921.

294 *Sonček*, letnik 1, šol. leto 1937/38, 7.

295 Rupnik, *Ko se zapro vrata zavoda ...*, 141.

296 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 1, Ciril Sitar: Učiteljstvo gluhonemnice in kritika njih dela.

leti 1920/21²⁹⁷ in 1922/23.²⁹⁸ V šolskem letu 1920/21 je bilo v Gluhonemnico vpisanih 81 otrok.²⁹⁹ Konec šolskega leta je učiteljski zbor ugotavljal, da bo sedem učencev ponavljalo razred, za šest učencev pa je predvidel odpust iz zavoda, ker ni bilo pričakovati napredka.³⁰⁰ V šolskem letu 1922/23 je bilo vpisanih 88 otrok.³⁰¹ Pri analizi uspešnosti je učiteljski zbor ugotovil, da pri desetih gojencih ni mogoče pričakovati napredka, zato je predlagal njihov odpust iz zavoda. V tem šolskem letu pa je bil za ponavljanje razreda predviden le en učenec.³⁰² Glede na skupni obseg učencev število odpuščenih iz zavoda ni bilo veliko, je pa pokazatelj nezmožnosti nekaterih gluhih otrok, da bi sledili učnemu načrtu, končali šolanje in se integrirali v družbo. Ta skupina otrok je ostajala v oskrbi staršev in bila (navadno po smrti staršev ali skrbnikov) na poti prihodnjih občinskih revežev. Strokovni učitelj Metod Kumelj je podal izračun stroškov za tiste gluhe, ki niso bili deležni šolanja in so ostajali v oskrbi svojcev in družbe.³⁰³ Navaja podatek, da je bilo v Sloveniji 2.000–2.250 gluhih oseb, od katerih se jih je lahko v Gluhonemnici zaradi njenih omejenih prostorskih kapacitet izobrazilo le 900.³⁰⁴ Ti so s pridobljeno izobrazbo dobili možnost zaposlitve, samostojnega življenja in dviga na družbeni lestvici. Za preostalih 1.100 oziroma 1.350³⁰⁵ gluhih so skrbeli svojci ali domovinska občina. Kumelj je predvideval, da je bila dnevna oskrba za posamezno gluho osebo 5 din, za vse torej od 5.500 do 7.050 din dnevno, od 165.000 do 211.500 din mesečno in letno kar od 1.980.000 do 2.538.000 din.³⁰⁶ Gre za vsote, ki bi jih, po njegovem mnenju, lahko porabili za razširitev zavoda ali celo izgradnjo nove

297 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne učiteljske konference 18. 6. 1921.

298 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik učiteljske konference, 11. 6. 1923.

299 Dermelj, Gluhonemi gojenci, 159.

300 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik lokalne učiteljske konference, 18. 6. 1921.

301 Dermelj, Gluhonemi gojenci, 160.

302 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik učiteljske konference, 11. 6. 1923.

303 Kumelj, Odprite vrata v gluhonemnico na stežaj!, 95.

304 Prav tam.

305 Prav tam.

306 Prav tam.

Gluhonemnice, ki bi dejansko omogočila izobraževanje vseh soloobveznih gluhih.³⁰⁷

Gluhonemnica je bila v prizadevanjih za samostojnost in integracijo svojih gojencev dejansko osamljena. Z ustanovitvijo karitativnega Podpornega društva za gluhonemo mladino v Ljubljani so se takšna prizadevanja porazdelila, še vedno pa v obravnavanem obdobju ni bilo širše podpore družbe in oblasti. Oblastna in kasneje banska uprava sta omogočili delovanje zavoda in se zavedali pomena izobraževanja gluhih, čeprav v skromnih razmerah, nista pa bili širši pobudnici integracije gluhih. Zagovarjali sta segregacijo v smislu vzgoje in izobraževanja, a hkrati nasprotovali prostorski segregaciji v smislu preselitve Gluhonemnice iz mesta na podeželje. Uprava splošne ljubljanske bolnišnice si je namreč prizadevala izsiliti preselitev zavoda na podeželje, njegove prostore pa porabiti za svoje namene.³⁰⁸ Seveda so na sejah banskega sveta nekateri banski svetniki predlagali prostorsko segregacijo, preselitev gluhih, slepih in slabovidnih otrok ter vedenjsko problematičnih dečkov na skupno posestvo v Ponovičah, kjer so že domovali slednji. Tam naj bi se izučili kmečkih del in postali prihodnji kmečki delavci. Taki predlogi so bili izraženi s stališča varčevanja pri vzdrževanju upravnega aparata in niso v ničemer izhajali iz potreb omenjenih mladoletnih. Ban Drago Marušič je takšne predloge zavrnil, saj je »za to potreba stvarnega in podrobnega študija«.³⁰⁹

307 Prav tam.

308 Dermelj, Zgodovinski dogodki našega zavoda, 17.

309 SI AS 77, t. e. 1, Prvo zasedanje, Stenografski zapisnik 3. seje banskega sveta, 22. 1. 1931.

SOCIALNI POLOŽAJ GOJENCEV

»Otroci so večji del siromašni, zato je vsebina njih košar in culic zelo revna. Par srajc, robcev, obleka, ki jo ima na sebi, tanke nogavice, raztrgani čevlji je bogastvo. Je pač že tako, da se nad itak siromašnimi ljudmi stresa še drugo gorje, da je nesreča večja.«³¹⁰

Večina gojencev Gluhonemnice je prihajala iz revnih družin, ki so prebivale v oddaljenih vaseh in zaselkih. Strokovni učitelj Vilko Mazi je navedeno pojasnil z besedami: *»Večina otrok prihaja iz najbolj oddaljenih in odljudnih selišč. Sredi noči jih vzdramijo roditelji, da pridejo z njimi ob zori do železnice. Mnogi tokrat prvič zagledajo vlak.«³¹¹*

Med poklici staršev so prevladovali kmečko prebivalstvo in delavci.

310 SI AS 2052, t. e. 1, mapa 1, Neditiran opis dela in vsakdana v Gluhonemnici.

311 Mazi, V svetu gluhonemega otroka, 44.

Tabela 3: Socialne strukture staršev

Poklic	Število
Obrtniki	62
Državni uslužbenci	52
Delavci	118
Kmetje	249
Razni poklici	83
SKUPAJ	564

Vir: Puhar, Socialni položaj, 62

Zdravniki so ugotavljali, da je pri večini otrok gluhota pridobljena naknadno zaradi boleznih ušes ali drugih otroških bolezni, ki niso bile strokovno pozdravljene.³¹² Strokovni učitelji so v svojih prispevkih opisovali žalostne socialne razmere gluhih otrok pred prihodom v zavod:

*Pred leti je potoval tovariš po Dolenjskem. Spotoma se je oglasil v siromašni koči. Hud smrad mu je udaril v nos. Na peči je ležal bled fantek in jokal. Dečku je teklo iz ušesa. Mati je jokaje pravila, da otrok ne sliši. Pomagati mu ni mogla. Tovariš jo je napotil v gluhonemnico. Sam je potem otroka učil in potrpežljivo prenašal često neznosen smrad. Zavodni zdravnik in dobrotnik, rajni dvorni svetnik dr. Zupanc, ki je prav vsak dan ordiniral v zavodu, ga je potrpežljivo lečil. Postal je krepak dečko, priden delavec in sedaj velika opora nadložni materi.*³¹³

Starši so se pogosto zatekali k domačim zdravilom ali lokalnim zdravilcem, saj niso imeli sredstev za plačilo zdravnika, pogosto niso imeli niti možnosti prevoza do zdravniške pomoči. Tako so nekateri gluhi otroci ostali »neodkriti«. Po oddaljenih vaseh in zaselkih so bili namreč še vedno tudi gluhi mladotniki, ki so nekako »padli iz sistema« ali pa morda starši oziroma skrbniki niso bili seznanjeni z možnostjo izobraževanja gluhih. V obravnavanem obdobju namreč še niso uvedli splošne

³¹² Mazi, *Usoda gluhoneme mladine*, 8–9.

³¹³ Puhar, *Socialni položaj*, 64.

šolske obveznosti za gluhe. Poglejmo primer. Pri zasebnici T. Š. v Stražici pri Frankolovem je prebivala sedemnajstletna gluha M. Š. Okrajno sodišče v Celju je obvestilo sreskega načelnika o veliki bedi, v kateri je prebivala mladoletna. Predlagalo je, da se vključi v zavod za gluhe in usposobi za opravljanje kakšnega poklica.³¹⁴ Ravnateljstvo ljubljanske Gluhonemnice mladoletnice ni moglo sprejeti, saj je bila prestara za poučevanje po glasovnogovorni metodi. Predlagalo je, naj se nastani v zavetišču in tam tudi zaposli za pomožna dela.³¹⁵ Iz vira sicer ni razvidna rešitev nastale situacije, lahko pa sklepamo, da je skrb za gluho M. Š., glede na to, da ni živela v socialno spodbudnem okolju in je bila prestara za izobraževanje, prevzela domovinska občina.

Tistim revnim gluhim otrokom, ki so dobili možnost izobraževanja v Gluhonemnici, je revščino poleg samega zavoda blažilo tudi že omenjeno Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani – z nabavo oblačil, obutve, šolskih potrebščin, kritja stroškov ekskurzij in izletov, kritja stroškov za popravilo zob, očal ipd. Le manjšina učencev je pripadala socialno stabilnim družinam, ki so lahko same krile vse stroške. Socialne razlike so prišle do izraza zlasti med gospodarsko krizo, ko je vodstvo Gluhonemnice pozvalo starše, naj po svojih močeh prispevajo k nakupu učil in učnih pripomočkov. Zlasti v času gospodarske krize se je namreč pokazalo, da je ta vzgojno-izobraževalna ustanova finančno izčrpana, saj je, v želji nuditi šolanje čim večjemu številu gluhih otrok, sprejemala več otrok, kot pa so bile njene dejanske kapacitete. Tudi sicer je zavod deloval s skromnimi sredstvi. Glede na preveliko število otrok v primerjavi z zavodnimi zmogljivostmi je bila tudi hrana skromna. Na sejah banskega sveta so predlagali delno preureditev obsežnega zavodnega vrta tako, da bi lahko na njem pridelovali zelenjavo.³¹⁶

314 SI AS 92, Gluhonemnica v Ljubljani, Okrajno sodišče v Celju, odd. IV., 8. 6. 1929.

315 SI AS 92, Gluhonemnica v Ljubljani, Gluhonema M. Š., sprejem v zavodno šolo, 4. 9. 1929.

316 SI AS 77, t. e. 12, 9. redno zasedanje banskega sveta 1938, Stenografski zapisnik 3. seje, 16. 2. 1938.

Gospodarska kriza je v veliki meri povzročila preusmeritev učiteljske dejavnosti ljubljanske Gluhonemnice tudi v reševanje socialnih problemov gojencev. Življenjski standard revnih družin z gluhih otroki je pogosto padel do točke, ko so otroci prihajali v zavod podhranjeni, bos in raztrgani.³¹⁷ Gluhonemnica je s pomočjo Podpornega društva za gluhonemo mladino v Ljubljani poskrbela, da so imeli gojenci zadovoljivo materialno oskrbo.³¹⁸ Vsi skupaj pa so se zavedali, da uspešno končanje šolanja še ne pomeni istočasne integracije v družbo, ampak začetek soočanja s predsodki družbe pri iskanju zaposlitve. To so zlasti občutili revni gluhi, ki doma niso imeli socialnega zaledja za obdobje iskanja zaposlitve. Društvo jim je bilo v veliko pomoč pri lažšanju socialne stiske.

317 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 12.

318 Prav tam, 25.

PODPORNO DRUŠTVO ZA GLUHONEMO MLADINO V LJUBLJANI

Ustanovitev Podpornega društva za gluhonemo mladino v Ljubljani sega v leto 1930. Banska uprava je pravila društva potrdila konec novembra 1930.³¹⁹ 10. decembra 1930 je potekal ustanovni občni zbor pod predsedstvom ravnatelja Gluhonemnice Frana Grma, na katerem je bil za prvega predsednika izvoljen dvorni sodni svetnik v pokoju Fran Vedernjak.³²⁰ Značaj društva je bil karitativen, zato je bil njegov cilj pridobiti čim več članov, pa tudi podporo občin in denarnih zavodov, pričakujoč od teh največ pomoči. Društvo se je s prošnjami za podporo obračalo tudi na bansko upravo in ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje. Osnovni namen društva je bil gluhi mladini, zlasti revni, do polnoletnosti nuditi materialno in moralno pomoč s ciljem, da bi čim več gluhih šoloobveznih otrok imelo možnost šolanja v Gluhonemnici, da bi pomagalo revnim in osirotelim absolventom Gluhonemnice pri iskanju zaposlitve in jih materialno podpiralo med vajeniško dobo.³²¹ Število prosilcev pomoči v času vajeniške dobe je naraščalo, tako da je konec tridesetih let društvo zaskrbljeno ugotavljalo, da bo morale odklanjati prošnje, saj mu ni uspelo povečati dohodkov istočasno s porastom

319 Prav tam, 12.

320 Prav tam.

321 Prav tam, 26.

izdatkov. Državna podpora naj bi že več let izostala, banovinska pa je bila prav tako neredna; v letu 1940 je »*spet enkrat*« podelila svoj prispevek v »*skromnem*« znesku 1.500 din.³²² Banovinski proračun je predvideval pomoč večjim socialno-karitativnim ustanovam, seveda v skladu s svojimi zmožnostmi, pri čemer je verjetno težko zadovoljil vse pomoči potrebne deležnike.

Društvo je bilo zelo prizadevno tako pri pridobivanju članov kot pri poskusih pridobivanja podpor. Ambiciozna želja, da bi imelo vsaj tisoč rednih članov, je ostala neuresničena, saj je bilo denimo še v letu 1937 članov le 379.³²³ To število je bilo, upoštevajoč vir, pre nizko za uresničevanje zastavljenih nalog. Pričalo naj bi o prisotnosti predsodkov in o nezavedanju pomembnosti takšnih karitativnih društev. Največ razumevanja za nujnost materialne podpore društvu so pokazale tiste občine, ki so imele neposreden vpogled v neugodne socialne razmere gluhih.³²⁴ Seveda to ni pomenilo, da so bile tudi zmožne večjih denarnih podpor. Društvo je na splošno pričakovalo od občin večjo finančno angažiranost in razočarano ugotavljalo, da je pri mnogih izgovor »*varčevanje*«. ³²⁵

Gospodarska kriza sredi tridesetih let je dejansko omejila ali celo ukinila občinske podpore. Ne glede na to je društvo zagovarjalo stališče, da nobena občina ni tako revna, da ne bi zmogla vsaj prispevka za letno članarino, saj so se s tako pomočjo občine dejansko razbremenile.³²⁶ Neizobražena gluha oseba je namreč po smrti staršev ali skrbnikov zapadla v breme domovinski občini. Od mestnih občin je Maribor v obdobju 1931–1940 v veliki meri konstantno prispeval finančna sredstva.³²⁷ Sledila je Ljubljana. Druge občine so prispevale zelo različno. Mežica je na primer skoraj vsako leto prispevala določen znesek, prav tako Jezersko. Nekaterе občine so zogle v obdobju 1931–1940

322 Prav tam.

323 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 2, Izvestje za leto 1937, 1.

324 Mazi, *Usoda gluhoneme mladine*, 30.

325 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 36.

326 Prav tam.

327 Prav tam, 36–37.

prispevati le enkrat, tako denimo občini Ambrus in Črnomelj.³²⁸ Na splošno je bila podpora občin neredna ali je povsem izostala, zlasti v obdobju gospodarske krize. Od 132 občin je v prvem letu ustanovitve društva leta 1931 le 44 občin (tretjina) namenilo društvu prostovoljne prispevke v vrednosti 5.102 din.³²⁹ To število se je med gospodarsko krizo še zmanjševalo in v letu 1933 doseglo le dvanajst občin.³³⁰ V drugi polovici tridesetih let se je število občin, ki so darovale prostovoljne prispevke, postopoma zviševalo, a ni doseglo več kot 48 občin v letu 1940. Te so skupaj prispevale 7.942 din,³³¹ kar je seveda nekoliko več v primerjavi z letom 1931, ko je prispevalo podobno število občin. Upoštevajoč, da gre le za desetletno obdobje (1931–1940), je bilo število občin občutno prenizko in temu primerni tudi občinski prispevki.

Prispevki podjetij, denarnih zavodov in zasebnikov so bili prav tako skromni, zlasti med gospodarsko krizo, ko so praktično izostali, tako da je bil v določenem trenutku ogrožen celo obstoj društva.³³² Društvo je bilo razočarano nad premajhno finančno odzivnostjo denarnih zavodov. Od njih je dobivalo »stereotipni odgovor, da je zavod pod zaščito«. ³³³ Denarni zavodi so očitno menili, da je banovinska podpora zadostna. Društvo je opozarjalo na pomanjkanje osebne finančne iniciative vodilnih v denarnih zavodih.³³⁴ Od 46 denarnih zavodov jih je v letu 1931 le dvanajst nudilo društvu finančno podporo v vrednosti 3.250 din.³³⁵ To število se je zmanjševalo in v letih 1935 in 1936 doseglo najnižjo točko, ko noben denarni zavod društvu ni prispeval sredstev.³³⁶ Po gospodarskem okrevanju se je število darovalcev postopoma povečevalo in v letu 1940 doseglo

328 Prav tam.

329 Prav tam, 38.

330 Prav tam.

331 Prav tam.

332 Mazi, *Usoda gluhoneme mladine*, 30.

333 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 39.

334 Prav tam.

335 Prav tam.

336 Prav tam.

32 denarnih zavodov, ki so skupno prispevali 5.180 din.³³⁷ Tudi v primeru denarnih zavodov se v desetletnem obdobju prispevki društvu niso bistveno povišali, a so vseeno predstavljali pomembno finančno oporo glede na potrebe. Društvo se je zavedalo svojega poslanstva in pomena pri podpori revnih varovancev ter pri dodeljevanju podpor postopalo zelo previdno in gospodarno. Izključilo je vsako zlorabo, saj je poznalo prosilce in njihove socialne razmere, ter naredilo letni obračun na vsakoletnih občnih zborih.³³⁸

V okviru društva je bil ustanovljen sklad v počastitev dolgoletne učiteljice v Gluhonemnici Vite Zupančič. Na podlagi soglasnega sklepa občnega zbora društva, ki je bil 15. februarja 1935, je društvo iz društvenega premoženja izločilo 10.000 din in ta znesek upravljalo kot Sklad Vite Zupančič.³³⁹ Sredstva sklada so bila namenjena obdarovanju v blagu, ne denarju, nadarjenih revnih učencev štirih višjih razredov Gluhonemnice. Obdarovanje je potekalo konec šolskega leta, obdarovance pa sta skupaj izbrala društvo in ravnateljstvo zavoda na predlog učiteljev.³⁴⁰ Učencem zaključnega razreda sta zavod in društvo omogočila tudi končni izlet na morje, ki so ga mnogi videli prvič: »[...] *Mi smo prvič videli morje in ladje. V Kraljevici smo plavali in se vozili z jadrnico. Bili smo zelo veseli in zadovoljni [...]*«³⁴¹

Osrednja vsakoletna prireditev društva je bilo Miklavževo obdarovanje otrok, v prvi vrsti predvsem zato, da so bili otroci pred nastopom zime preskrbljeni s toplimi oblačili in obutvijo. Društvu so pomagala tekstilna podjetja s prispevki v blagu.³⁴² Največ so prispevala predvsem ljubljanska podjetja, medtem ko druga naj ne bi pokazala pretiranega interesa. Društvo je bilo presenečeno zlasti nad neodzivnostjo podjetij v nekdanji mariborski oblasti, saj je bilo s tega območja večje število učencev

337 Prav tam.

338 Mazi, *Usoda gluhoneme mladine*, 31.

339 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 26.

340 Prav tam, 26–27.

341 SI AS 2052, t. e. 2, a. e. 3, Kaj pišejo in čitajo otroci na ljubljanski Gluhonemnici, 12. 3. 1940.

342 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 25.

Gluhonemnice.³⁴³ Po prvi svetovni vojni so namreč, kot je bilo že povedano, gluhi učenci iz Slovenske Štajerske, ki so se šolali v avstrijskih zavodih, nadaljevali šolanje v ljubljanski Gluhonemnici, saj na tem območju ni bilo gluhonemnice.

Neodzivnost nekaterih podjetij je društvo povezovalo s tem, da so se nanje obračale tudi druge socialne ustanove z enakimi pričakovanji.³⁴⁴ Med podjetji, ki pa so darovala oblačila in obutev, se denimo iz Ljubljane omenja trgovina Žibert-Čepon, ki je vsako leto podarila čevlje in nogavice v vrednosti več kot 1.000 din, med dobrotniki zasledimo tudi podjetje Urbanc, podjetje Olup, podjetje Eger in lastnike tovarn: Dragotina Hribarja, Josipa Kunca, Henrika Franzla idr. S slaščicami pa so otroke razveselila podjetja Šumi, Šarabon in Jelačin; v letu 1937 je bilo med darovalci 42 ljubljanskih podjetij. V istem letu so bila med dobrotniki tudi podjetja izven Ljubljane, na primer tekstilna tovarna Doctor in drug ter konfekcija Fr. Skušek iz Maribora, Jugočeška iz Kranja, Stermecki iz Celja, tovarna obutve Peko iz Tržiča.³⁴⁵

Neodzivnost (upravičena ali neopravičena) nekaterih podjetij, denarnih zavodov in posameznikov pri darovanju prispevkov društvu priča o njegovi trnovi poti pri zagotavljanju zadostnih sredstev za kritje potreb revnih gluhih gojencev in absolventov Gluhonemnice ter je hkrati deloma pokazatelj splošnega stanja v takratni slovenski in jugoslovanski družbi glede odnosa do gluhih in gluhosti ter na splošno do oseb z ovirami. To je bila še vedno pretežno družba predsodkov, v kateri so morali gluhi vedno znova opozarjati, da so polnopravni člani družbe, in pozivati k enaki ureditvi svojega položaja, kot so ga imeli gluhi v drugih evropskih državah. Tam so karitativne ustanove, kakršna je bila v Sloveniji Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani, uživale splošno podporo, njihovo članstvo pa je segalo v tisoče. Gluhi otroci so imeli odprto pot do izobrazbe in izbire

343 Prav tam.

344 Mazi, *Pomoč gluhonemi mladini*, 16.

345 Prav tam, 15–16.

poklica s pomočjo poklicnih svetovalnic.³⁴⁶ S takšno podporo je bila tudi revnim gluhih dana možnost za izhod iz revščine.

Predsodki v družbi ter majhne možnosti gluhih v Sloveniji in Jugoslaviji so društvo spodbudili, da je med svoje pomembne delovne obveznosti uvrstilo tudi seznanjanje javnosti z vzgojo in izobraževanjem gluhih, z vzroki in posledicami gluhotе ter s tem prispevalo k odpravljanju predsodkov družbe. Omenjeno poslanstvo je izvajalo skupaj z ljubljansko Gluhonemnico in Društvom gluhonemih v Dravski banovini.

346 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 2, Izvestje za leto 1937, 2–3.

PROTI PREDISODKOM DRUŽBE

Ko je Vita Zupančič leto dni pred ustanovitvijo društva samoiniciativno izvedla nabiralno akcijo za nakup kinoprojektorja, ki bi krajšal čas učencem Gluhonemnice in bil hkrati tudi učno sredstvo, je bila presenečena nad pozitivnim odzivom ljudi: »Kjer je potrkala, so ji povsod radi odprli in primaknili svoj obulus, vsaj kovača, če ne več.«³⁴⁷ Akcija ni bila pomembna samo s stališča, da so gluhi otroci dobili kinoprojektor, ampak je pokazala, da je z osebnim stikom ljudem mogoče približati svet gluhih in njihove stiske. Strokovni učitelji Gluhonemnice so v svojih prispevkih prav tako poudarjali pomen razumevanja in odnosa do gluhih. Apelirali so tudi na otroke, naj pomagajo svojim gluhim sovrstnikom tako, da postanejo njihovi prijatelji in opozorijo vsakega, ki gluhe zaničuje in zasmehuje.³⁴⁸ Strokovni učitelji so svet gluhih otrok približevali tudi z radijskimi oddajami. V njih so povedali, kako se gluhi otroci učijo in kako živijo. Spregovorili pa so tudi gluhi učenci, ki so govor po glasovnogovorni metodi osvojili do te mere, da so lahko spregovorili o življenju v Gluhonemnici. Šolski list *Sonček* je poročal, da so slišči otroci takšne radijske oddaje z zanimanjem poslušali

³⁴⁷ Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 22.

³⁴⁸ SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 1, Opis Vinka Rupnika o življenju v Gluhonemnici (nedatirano).

in spodbujali gluhe otroke k taki predstavitvi.³⁴⁹ Tudi sicer so bili radio, kino in časopisje tisti mediji, ki so omogočili brezplačno objavlanje vsebin, povezanih z gluhih, in tako prispevali k zmanjšanju predsodkov družbe. Tako je na primer časopis *Slovenski dom* objavil članek z zgovornim naslovom *Ustanova, ki najbednejšim pomaga v življenje*,³⁵⁰ v katerem je poudaril pomen Gluhonemnice za samostojno življenje gluhih, ki »nočejo biti v nadlego ljudstvu, nočejo živeti od miloščine. Prislужiti si hočejo svoj kruh z lastnim, pridnim delom [...]«³⁵¹

Takšna dejavnost je vsekakor približevala gluhe slišči okolici, a je bilo približevanje pod vprašajem, ko so absolventi Gluhonemnice iskali prvo zaposlitev in si prizadevali ustvariti socialno varnost ter obrniti hrbet revščini:

*Koliko potov in besed je, da prepričamo tega ali onega mojstra o delazmožnosti teh naših varovancev. Skoraj povsod naletimo na nezaslišane predsodke, včasih na prav srednjeveške nazore, kakor da gluhonemec sploh ni in ne more biti človek po božji podobi. Mnogo dela bo še treba in mnogo prizadevanj, da bo naša javnost gledala na izobraženega gluhonemca kot na polnovrednega člana človeške družbe in mu ne delala tolikih težav na poti do kruha, kakor se to pri nas tako pogosto dogaja.*³⁵²

Poleg predsodkov so v obdobju gospodarske krize tudi same gospodarske razmere marsikateremu delodajalcu onemogočale zaposlovanje. Društvo je poskušalo v danih razmerah spodbuditi delodajalce k zaposlovanju gluhih z nagrado v vrednosti 2.000 din.³⁵³ Društvo in Gluhonemnica sta v nekem smislu izvajala tudi poklicno svetovanje za absolvente zavoda, saj v obravnavanem obdobju v Sloveniji in Jugoslaviji ni bilo poklicnih posvetovalnic za gluhe, tako kot je to že bila praksa v drugih evropskih državah.³⁵⁴ V Sloveniji je sicer bila splošna

349 *Sonček*, letnik 1, šol. leto 1937/38, 5.

350 *Slovenski dom*, 23. 10. 1940, št. 243, 2, *Ustanova, ki najbednejšim pomaga v življenje*.

351 Prav tam.

352 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 2, Izvestje za leto 1937, 2.

353 Jakopič, Ljubljanski Center za rehabilitacijo sluha in govora, 17.

354 Mazi, *Ulsoda gluhoneme mladine*, 16.

banovinska poklicna posvetovalnica, ki je poskušala pomagati tudi gluhih in zainteresirati mojstre za sprejem gluhih vajencev.³⁵⁵ Vsak mesec maj je v posvetovalnici potekal inteligenčni preizkus učencev 8. razreda Gluhonemnice, ki je na splošno pokazal dobre rezultate.³⁵⁶ V letu 1940 je bil povprečni inteligenčni količnik 8. razreda 98, kar je bila potrditev, da gluhi učenci inteligenčno ne zaostajajo za svojimi polnočutnimi sovrstniki.³⁵⁷ Absolventi Gluhonemnice so bili usposobljeni za opravljanje ročnih poklicev (šivanje, pletenje, mizarska dela, tkanje platna, struganje ipd.), kjer njihove pomanjkljivosti niso bile moteče. Gluhonemnica je zaradi prostorske stiske razpolagala s skromnimi delavnicami za priučitev ročnih poklicev. Na tako pomanjkljivost so opozarjali tudi na sejah banskega sveta.³⁵⁸

Z dokončanjem šolanja v Gluhonemnici so si gluhi mladostniki pridobili tudi sposobnost za samoizobraževanje s pomočjo knjig in revij ter teoretično možnost za pridobitev izobrazbe v šolah za polnočutne ter s tem bistven dvig na družbeni lestvici.³⁵⁹ Seveda je bilo to povezano s precejšnjimi stroški in pomanjkanjem pozitivnih spodbud okolice. Večina gluhih je opravljala različne obrtniške poklice. Starši oziroma skrbniki pa so pogosto na slepo izročali mladostnika v uk temu ali onemu mojstru, da bi gluhemu mladostniku priskrbeli čimprejšnjo zaposlitev in mu tako omogočili kar najhitrejši izhod iz revščine. S tem so pogosto starši tudi sami spodbudili posameznega mojstra k odporu do gluhih vajencev, ki so sicer veljali za prizadevne in natančne delavce, a ob primernih spodbudah in razumevanju delodajalca.³⁶⁰ Delodajalci pogosto niso bili seznanjeni s posebnostmi gluhih vajencev, zato je v komunikaciji prihajalo do konfliktov. Posamezne potencialne delodajalce je bilo treba

355 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 7.

356 Zakovšek, *Šolska doba gluhonemega otroka*, 54.

357 Prav tam.

358 SI AS 77, t. e. 12, Deveto redno zasedanje banskega sveta 1938, Stenografski zapisnik 3. seje, 16. 2. 1938.

359 Zakovšek, *Šolska doba gluhonemega otroka*, 54.

360 Mazi, *Pomoč najbednejšim*, 7.

predhodno seznaniti z navadami gluhega vajenca, predvsem pa vzpostaviti govorno komunikacijo. Na ta moment sta društvo in Gluhonemnica opozarjala starše in jim dajala oporo pri poklicnih odločitvah njihovih mladostnikov. Kako konkretno je potekala komunikacija s starši in v kolikšni meri so bili v društvu angažirani starši, iz virov ni razvidno. Je pa poudarjeno, da je bilo Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani predstavnik staršev in je nadzorovalo tudi delo Gluhonemnice ter štčitilo interese gojencev in staršev.³⁶¹ To nalogo in dolžnost je društvo poudarilo denimo v primeru odsotnosti nekaterih strokovnih učiteljev Gluhonemnice zaradi udeležbe na dejavnostih, ki niso bile povezane z zavodom. Odsotnost kateregakoli strokovnega učitelja je namreč pomenila manjše število ur strokovnega pouka za gojence zavoda. Glede na težavnost vzgojno-izobraževalnega procesa so takšni pomisleki razumljivi.

V prizadevanjih za približevanje gluhih slišči okolici in razblinjanje predsodkov družbe se je vključilo tudi Društvo gluhonemih v Dravski banovini s sedežem v Ljubljani,³⁶² ki je bilo ustanovljeno leta 1931, v prvi vrsti za varstvo interesov odraslih gluhih, a je ob vsaki priložnosti poudarjalo pomen izobraževanja gluhih otrok in s tem možnost za samostojno življenje. Proti predsodkom družbe je nastopalo z organiziranjem kulturnih prireditev po vsej Sloveniji, v katerih so odrasli gluhi z govorno besedo nastopali v gledaliških predstavah in z njimi javnost opozarjali na »*krivičnost in pogrešnost mišljenja o gluhonemih vobče*«.³⁶³

Prva takšna prireditev v Sloveniji in sploh v Kraljevini Jugoslaviji je bila 6. decembra 1936 v dvorani Šentjakobskega gledališča v Ljubljani.³⁶⁴ Poleg bana Marka Natlačna in drugih najvišjih predstavnikov prosvetne in cerkvene oblasti se je prireditve udeležilo toliko občinstva, da je moralo društvo nastop

361 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 1, Ciril Sitar: Učiteljstvo gluhonemnice in kritika njih dela.

362 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 2, Društvo gluhonemih v Ljubljani.

363 SI AS 2052, t. e. 1, a. e. 2, Uprava Sokolskega doma Jesenice, 19. 2. 1938.

364 Rupnik, Ko se zapro vrata zavoda ..., 143.

ponoviti takoj naslednjo nedeljo.³⁶⁵ Dnevno časopisje je o dogodku poročalo in podprlo gluhe v njihovih zahtevah.³⁶⁶

Take prireditve so bile vsekakor uspešna manifestacija življenja in potreb gluhih. Prispevale so k ozaveščanju družbe, da imajo gluhi enake sposobnosti in pravice kot polnočutni: želijo zavzeti svoj položaj v družbi in si ustvariti socialno stabilno življenje. Večjih premikov pa v obdobju med obema vojnama ni bilo, saj je to preprečila tudi druga svetovna vojna.

365 Prav tam.

366 *Slovenski dom*, 7. 12. 1936, št. 280, 3, Pristrčna slovesnost gluhonemih.

**OBDOBJE
OKUPACIJE**

Poglavje je globlji prikaz okupacijske uprave v Ljubljanski pokrajini in organizacije legalne službe za varstvo otrok in mater, s poudarkom na socialni in zdravstveni skrbi, saj je bila ta v vojnih razmerah še pomembnejša in nujnejša. Pri omenjenem prikazu poglavje ne poudarja posebej skrbi za gluhe otroke, saj ni virov, ki bi pričali o »posebni« ali »drugačni« obravnavi omenjenih. Zato lahko sklepam, da so tudi gluhi otroci in sploh otroci s posebnimi potrebami sodili v kontekst organizacije legalne službe za varstvo mater in otrok. Na podlagi konferenčnih zapisnikov Gluhonemnice pa lahko poglavje nudi globlji vpogled v vzgojno-izobraževalno delo zavoda.

ITALIJANSKA OKUPACIJA

Tisti del Slovenije, ki ga je zasedel italijanski okupator, je bil oblikovan kot Ljubljanska pokrajina. Ta je obsegala samostojno ljubljansko mestno občino in 94 občin v petih okrajih. Italijanski okupator je leta 1941 dobil komaj polovico toliko slovenskega ozemlja kot nemški. Ko je italijanska civilna uprava v Ljubljanski pokrajini po Mussolinijevem ukazu 31. julija 1941 izvedla ljudsko štetje, je bilo v pokrajini 339.751 prebivalcev. Ljubljana, ki je postala središče ene same okupatorjeve upravne enote, je imela 91.612 prebivalcev. Iz nemškega zasedbenega območja je v Ljubljansko pokrajino do konca julija 1942 pribežalo 21.546 oseb, v istem času pa jo je zapustilo 3.812 oseb, tako da je bilo takrat še vedno 17.734 beguncev.³⁶⁷ Italijanski okupator je zelo pohitel s priključitvijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji. Kraljevi ukaz o priključitvi je Ljubljanski pokrajini glede na strnjeno slovensko prebivalstvo obljubljal »avtonomen ustroj, upoštevajoč etnične značilnosti prebivalstva, zemljepisno lego ozemlja in posebne krajevne potrebe«. Ta ukaz pa je bil sestavljen s propagandnim namenom, to je poudariti strpnejši odnos italijanskega okupatorja do slovenskega naroda, kakor pa ga je imel do njega nemški okupator.³⁶⁸ Seveda je bila ta »strpnost« zgolj navidezna,

³⁶⁷ Ferenc, *Fašisti brez krinke*, 32.

³⁶⁸ Prav tam.

saj je bil namen italijanskega okupatorja deželo čim bolj vključiti v italijanski fašistični sistem, za kar pa so italijanske zasedbene oblasti predvidevale daljše časovno obdobje. Po besedah podtajnika Narodne fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino dr. Giorgia Gattija je bila Italija »zaščitnica slovenskega naroda« in naj bi bila tu tudi kot »zastopnica civilizacije«. Poudaril je, da želi biti fašizem vedno blizu delovnemu ljudstvu, da mu želi pomagati ter od njega ne zahteva ničesar drugega kot lojalnost in zaupanje.³⁶⁹

Za civilnega komisarja Ljubljanske pokrajine je bil imenovan Emilio Grazioli. Z odredbo o prevzemu civilnih oblasti po civilnem komisarju za zasedeno slovensko ozemlje, ki je stopila v veljavo 20. aprila 1941, si je podredil vso upravo na ozemlju, zasedenem po italijanski armadi, kot tudi avtonomne ustanove, podrejene nadzoru osrednjih organov bivše jugoslovanske države. Ko je kralj Viktor Emanuel III. s svojim ukazom 3. maja 1941 priključil Ljubljansko pokrajino k Italiji, je Grazioli dobil naziv visokega komisarja. Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino je imel ob sebi podprefekta, ki je bil v bistvu njegov namestnik. Grazioli je spričo neugodnih kadrovskih razmer v Italiji obdržal uradnike bivše banske uprave. Ohranil je enako organizacijsko sestavo oddelkov visokega komisariata, kot jo je imela banska uprava. Oddelkov je bilo osem, visoki komisar pa je v vsakega imenoval svojega »strokovnjaka«, ki je bil Italijan. Fašistični okupacijski režim in vojne razmere so zahtevali tudi ustanovitev novih uradov, ki so jih vodili samo Italijani. Med njimi je bil tudi Pokrajinski podporni urad za Ljubljansko pokrajino, ki ga je vodil Giorgio Gatti. Tudi v razne odbore, ki jih je ustanovil, je visoki komisar za predsednike imenoval italijanske uradnike. Prav tako je italijanske uradnike poslal v nekatere zavode, ki so imeli poseben pomen, denimo Prehranjevalni zavod za Ljubljansko pokrajino Prevod, tja so bili napoteni celo častniki, ki so odločali o vseh pomembnejših zadevah.³⁷⁰

369 Dobaja, Socialno in zdravstveno varstvo, 506. Koncepta, ki je temeljil na (domnevni) večvrednosti italijanske kulture in tradicije, se je oprijelo ime »kulturonosna« politika. Gl. Godeša, Odnos političnih dejavnikov, 120.

370 Ferenc, *Fašisti brez krinke*, 38–40.

V okrajih in občinah je visoki komisar ustanovil okrajne in občinske prehranjevalne urade. V uradnem listu je izšla naredba visokega komisarja glede finančne ureditve Pokrajinskega prehranjevalnega zavoda.³⁷¹ Po njej naj bi se izvedla finančna ločitev poslovanja pred razdelitvijo nekdanje Dravske banovine od poznejšega poslovanja, ko je bil omenjeni zavod podrejen kraljevemu civilnemu komisariatu in nato visokemu komisariatu za Ljubljansko pokrajino. Ločitev in novo finančno ureditev zavoda naj bi izvedel izredni komisar, ki ga je imenoval visoki komisar. Na podlagi odločbe visokega komisarja, izdane 9. maja 1942, je bil za izrednega komisarja imenovan Karel Scala.³⁷² Naloga prehranjevalnega zavoda in prehranjevalnih uradov je bila skrb za pridobivanje živil in tudi njihovo razdeljevanje. Načelnik prehranjevalnega urada za mesto Ljubljana je bil Ivo Frelich, ki je na seji novooblikovanega občinskega odbora, na predlog tedanjega ljubljanskega župana Leona Rupnika ga je imenoval visoki komisar, podal obširen referat o izvršenem delu ter prikazal organizacijo urada.³⁷³ Urad je bil razdeljen na več odsekov in pododsekov. Med njimi je bil bolniški odsek, ki je delil bolnikom posebna nakazila na podlagi bolniških spričeval, ki jih je potrjeval mestni fizikat ali pokrajinski zdravnik. Obstajal je tudi oblačilni odsek, ki je poleg poslov v zvezi z osebnimi oblačilnimi nakaznicami vodil vse posle s posebnimi nabavnimi nakaznicami mladoporočencev in novorojenčkov. Mestni preskrbovalni urad je deloval kot preskrbovalno oblastvo prve stopnje, hkrati pa tudi kot trgovsko podjetje. Urad se je, po besedah njegovega načelnika, sam vzdrževal in soočal s težavami, zlasti glede tehnične plati razdeljevanja živilskih nakaznic. Ta se je namreč večkrat spreminjala, mnogokrat so se spremenili tudi upravičenci, posamezni obroki, vrsta živilskih nakaznic itd. Vse to je bilo treba takoj urediti, navadno zadnje dni v mesecu. Načelnik je opozoril na velik prispevek zaposlenih pri tem delu, saj je to

371 *Službeni list za Ljubljansko pokrajino*, 20. 5. 1942, 299, Finančna ureditev Pokrajinskega prehranjevalnega zavoda.

372 Prav tam.

373 *Slovenec*, 15. 1. 1943, št. 11a, 2, Seja novega Prehranjevalnega odbora.

pogosto potekalo izven uradnih ur samo zato, da je bilo pravočasno opravljeno. V svojem referatu je Frelich zavrnil očitke posameznikov na račun dela mestnega preskrbovalnega urada.

Zaradi vojne so posamezniki in cele družine živele v težkih razmerah. Organizirano pomoč je izvajal Pokrajinski podporni zavod v Ljubljani, ustanovljen z naredbo visokega komisarja.³⁷⁴ Pomoč je organiziral centralni urad v Ljubljani po občinskih podpornih odborih, ustanovljenih v občinah Ljubljanske pokrajine. Zavod je vodil upravni odbor, sestavljen iz predsednika, ki ga je imenoval visoki komisar, in naslednjih članov: predstavnika Zveze bojevnških fašijev, pokrajinske zaupnice ženskih fašijev, ljubljanskega župana ali njegovega odposlanca, pokrajinskega zdravnika, načelnika oddelka za socialno skrbstvo pri visokem komisariatu, predsednika Pokrajinske zveze delodajalcev, predsednika Pokrajinske delavske zveze in predstavnika Prehranjevalnega zavoda Ljubljanske pokrajine. Ljubljanski občinski odbor je imenoval visoki komisar, odbore drugih občin pa krajevno pristojno politično okrajno oblastvo. Zavod se je med drugim financiral z vsotami, ki mu jih je dalo na razpolago ministrstvo, s sredstvi, ki mu jih je eventualno nakazal visoki komisariat, z vsotami, določenimi v občinskih proračunih, ki so se odstopile zavodu, in tudi z darovi ustanov ali posameznikov. Občinske podporne odbore so vodili predsednik in dva do štirje člani, izbrani izmed primernih oseb, ki so imele stalno bivališče v dotični občini.³⁷⁵ Za člane ljubljanskega odbora Pokrajinskega podpornega zavoda so bili imenovani: centurion Tullo Campana, predsednik, Giorgina Furlani, pokrajinska tajnica oddelka za delavke in delavke na domu, Oton Fettich, odvetnik, Franc Jančigaj, ravnatelj ljubljanskega magistrata, in Narte Velikonja, predsednik društva Družina.³⁷⁶

374 *Službeni list za Ljubljansko pokrajino*, 20. 12. 1941, 721, Ustanovitev Pokrajinskega podpornega zavoda.

375 Prav tam.

376 *Službeni list za Ljubljansko pokrajino*, 31. 1. 1942, 54, Imenovanje upravnega odbora Pokrajinskega podpornega zavoda.

Podpore ni mogel dobiti vsakdo, ki se je znašel v stiski. Tako so bile brez podpore osebe »nemoralnega obnašanja« in osebe, ki so »žalile čast ustanove«. ³⁷⁷ Podpore niso bile deležne tudi tiste brezposelne osebe, ki niso bile vpisane v pristojni urad, kot tudi vsi revni, ki so jim primerno pomoč nudile druge ustanove. Praviloma niso prejemale podpore, zlasti ne trajne, osebe, ki niso bile vpisane na občinski podporni in dobrodelni seznam. Brezposelnost sama po sebi torej ni bila zadosten povod za dodelitev podpore. Upoštevala se je le, če ni bila prostovoljna in če je bila povezana z okoliščinami, ki so nujno in očitno terjale pomoč. Podpore pa so bile deležne revne, v občini bivajoče osebe, in sicer na podlagi ugotovitve občine. Posebne pozornosti so bile deležne osebe, ki so pripadale številčnim družinam, in tiste, ki so si »pridobile narodnih zaslug«. Izjemoma so se podpore dodelile osebam, ki niso imele stalnega bivališča v občini. Obseg podpore se je določil glede na potrebe prosilca in glede na finančna sredstva, ki so bila na razpolago za ta namen. Za prosilce podpor so bili na voljo posebni obrazci za prošnje, v katerih so bili navedeni dokumenti, ki jih je bilo treba predložiti. Podpore so se dajale v brezplačni hrani, živilskih in oblačilnih nakazilih ter denarju, a le v izjemnih primerih, ki so morali biti posebej utemeljeni. ³⁷⁸

V okviru opisane legalne podporne organizacije je bila predvidena tudi pomoč revnim učencem v zavodih, iz česar lahko sklepam, da so bili v tem okviru tudi pomoči potrebni gojenci ljubljanske Gluhonemnice.

377 SI AS 1893, t. e. 2, a. e. 7, Pravila za občinske odbore podporne ustanove, ki jih je izdal Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino z uredbo štev. 181 z dne 17. 12. 1942.

378 Na podlagi 2. člena določb glede prekrškov oskrbovalnih predpisov (*Službeni list za Ljubljansko pokrajino*, 28. 1. 1942, 43, Določbe glede prekrškov oskrbovalnih predpisov) je visoki komisariat večkrat odredil, da so se tekstilni in oblačilni predmeti, ki so jih zaplenila kraljeva kvestura ali okrajna glavarstva oziroma sodišča v kazenskem postopku, izročili PPZ v Ljubljani, da jih je porabil za pomoč ljudem v stiski. Vsakič, ko so se taki predmeti razdelili med potrebne osebe, je moral pristojni organ odtrgati od osebnih oblačilnih nakaznic odgovarjajoče število odrezkov. – SI AS 1893, t. e. 2, a. e. 10, Pokrajinski podporni zavod, razdelitev tekstilnih in oblačilnih predmetov med potrebne osebe.

SKRB ZA OTROKE IN MATERE

Legalna zdravstvena in socialna služba je, kljub raznovrstnemu pomanjkanju, v medvojni Ljubljani nemoteno delovala, seveda v razmerah, ki so jih narekovale okupacijske oblasti. Medvojno dnevno časopisje sicer idealizira realno stanje, a vseeno kaže na prizadevanje zdravstvenega in socialnega osebja, da lajša stisko najranljivejšega dela prebivalstva in omogoči materam primeren pouk o negi otroka. Vsi rojeni otroci seveda niso preživeli, saj njihove matere že med nosečnostjo niso imele na voljo primerne in zadostne hrane. Marsikatera (zlasti nezakonске matere) pa je morala, čeprav je bila noseča, poprijeti za težko delo, da je preživela svojo družino oziroma sebe in otroka, če je bila samska mati. Dnevno časopisje je idealiziralo vlogo okupacijskih oblasti glede varstva mater in otrok. Tako je na primer visokega komisarja Graziolija ob priložnosti odprtja otroškega igrišča v Tivoliju označilo kot »velikega prijatelja ljubljanskih otrok«, ki je v treh obrokih »velikodušno daroval« 300.000 lir. Seveda je po drugi strani ta »veliki prijatelj ljubljanskih otrok« kot del italijanskih okupacijskih oblasti sodeloval pri uničevanju otrok v koncentracijskih taboriščih. Po kapitulaciji Italije je z uničevanjem nadaljeval nemški okupator.

Dokler je bilo mogoče, so Ljubljančani blažili pomanjkanje hrane tako, da so od sorodnikov in znancev iz bližnje in daljne

okolice dobivali razna neracionirana živila, s katerimi so krili kalorični primanjkljaj od živil, pridobljenih na živilske nakaznice. Spričo izrednih razmer, ko je bila Ljubljana obdana z žico, to ni bilo več mogoče.

V takšnih kriznih razmerah so si mestne oblasti prizadevale organizirati zdravstveno in socialno službo. Večina prebivalstva si ni mogla privoščiti plačane zdravniške pomoči. Poleg mestnega ambulatorija za nepremožne, kjer so nepremožni Ljubljančani dobivali brezplačno zdravniško pomoč in zdravila na račun mestne občine, so na vseh oddelkih splošne in ženske bolnišnice delovale brezplačne specialistične ambulante. Mestna občina je plačevala tudi določeno število babic za porodno pomoč nepremožnim materam. Tako je bilo na primer v letu 1943 v Ljubljani trinajst babic. Mestna občina je plačevala štiri od teh.³⁷⁹ Plačevanje drugih babic je bilo verjetno v pristojnosti drugih zdravstvenih služb v okviru okupacijskih oblasti.

Velikega pomena za varovanje zdravja ljubljanske mladine je bilo delo mestne šolske poliklinike, ki je nadzirala zdravstveno zaščito učencev v mestnih ljudskih šolah. Na polikliniki so nepremožni otroci dobili tudi brezplačna zdravila, če so se izkazali z listkom socialnopolitičnega urada. Mestna šolska poliklinika je obravnavala okrog 5000 otrok.³⁸⁰

»Skrb« za zdravje šolske mladine naj bi že v prvih tednih okupacije pokazala italijanska vlada, ko je »najprej« poslala v Ljubljano svojo »specialno opremljeno in vzorno organizirano zdravstveno avtokolono«.³⁸¹ Mobilna zdravstvena avtokolona je imela zobozdravniški, očesni, rentgenski in interni oddelek, oddelek za otroške bolezni ter oddelek za bolezni ušes, nosu in grla. Zdravniki specialisti so več dni vršili preglede ljubljanskih osnovnošolskih otrok. Z njihovim zdravstvenim stanjem, tako pravi poročilo, so bili v glavnem zadovoljni in že pri prvem

379 Prav tam, 5.

380 *Slovenec*, 21. 2. 1942, št. 43a, 3, Ljubljana – središče zdravstvenega skrbstva za vso pokrajino.

381 SI ZAL LJU 708, Letno poročilo mestnega fizika dr. Mavricija Rusa o zdravstvenih razmerah v Ljubljani, leto 1941.

srečanju z njimi so pokazali veliko mero »ljubezni in naklonjenosti«. ³⁸²

Zdravstveni nadzor šolske mladine je potekal v okviru dveh zdravstvenih služb, in sicer šolske poliklinike in mobilne zdravstvene avtokolone, ki je bila domena italijanskega okupatorja. Njena vloga je bila tudi propagandna, v smislu prikaza skrbi za mlad naraščaj.

Odločilno vlogo pri zdravstveni zaščiti mater in otrok v Ljubljani je imel VI. oddelek Higienškega zavoda, to je oddelek za zdravstveno zaščito mater, dojenčkov in otrok v Ljubljani, ki je zaposloval zdravnike, zaščitne sestre, otroške sestre negovalke, »dnevničarske služiteljice« in uradnika. ³⁸³ Oddelek se je moral spopadati s premajhnim številom strokovno usposobljenega kadra, saj so bile potrebe mnogo večje v primerjavi z njegovo strokovno in finančno zmogljivostjo. Sodeč po dopisu ljubljanskega župana, datiranim z 29. januarjem 1942, je 28. januarja na visokem komisariatu potekala prva seja pokrajinskega socialnega odbora. ³⁸⁴ Na tej seji je Giorgio Gatti kot predsednik odbora poudaril, da odbor v svoje področje dejavnosti prevzema skrb za brezposelne, socialno in finančno skrb za mladino, stare in tudi oskrbovance zavodov in ustanov pa obdrži občina. ³⁸⁵

Po podatkih iz uporabljenih arhivskih virov so bila finančna sredstva, ki jih je socialnopolitični oddelek mestne občine v svojem proračunu namenil za zaščito mater in otrok, zaradi velikih potreb preskromna. V virih nisem zasledila proračunov posameznih socialnozdravstvenih ustanov mestne občine, zato ne morem podati konkretnih zaključkov, ki bi bili odraz dejanskega stanja.

V okviru VI. oddelka Higienškega zavoda je delovala vrsta zdravstvenih ustanov. Ena najpomembnejših je bil otroški dispanzer, kamor so se zatekale predvsem revnejše matere z otroki. V njegovem okviru je delovala poliklinika – ambulatorij

382 Prav tam.

383 *Slovenski narod*, 12. 3. 1942, št. 59, 3, Središče za zdravstveno zaščito otrok.

384 SI ZAL LJU 489, t. e. 2382, leto 1942.

385 Prav tam.

za revne otroke do štirinajstega leta starosti, posvetovalnica za matere, dojenčke in otroke v predšolski dobi ter socialno posvetovalni oddelek.³⁸⁶ V letu 1941 je otroški dispanzer zabeležil 7783 ambulantnih sprejemov, med njimi 3816 novih in 4967 ponovnih. Med novimi sprejemi je bilo 1083 dojenčkov, 1210 majhnih otrok in 523 šolskih otrok. Otroci so prihajali v dispanzer predvsem zaradi bolezni dihal in prebavil. Ob omejenih financah je imel otroški dispanzer težave z nabavo zdravil, zato so morali varčevati.³⁸⁷

V okviru otroškega dispanzerja je delovala tudi posvetovalnica za matere, dojenčke in otroke v predšolski dobi in socialno posvetovalni oddelek, v katerega delokrog je sodilo vzgojno zdravstveno delo in nadzor nad nego dojenčkov in otrok. Zaščitne sestre so obiskovale matere na domovih, jih poučevale o negi otrok in jih spodbujale k obisku posvetovalnice za matere zaradi zdravniškega pregleda otrok. Zlasti je bilo treba izobraziti revnejše matere, ki verjetno, kljub želji po čim boljši negi svojih otrok, niti niso imele možnosti, da bi jim nudile to, kar je bilo potrebno. Takšne matere bi poleg koristnih nasvetov zaščitne sestre potrebovale tudi potrebščine za nego otrok, kar je bilo oteženo, saj so bila finančna sredstva mestne občine zaradi kriznih razmer močno omejena.

V pristojnost socialno posvetovalnega oddelka je sodilo tudi posredovanje pri uradih, zavodih in zasebnikih glede mater in otrok, ki so se znašli v socialni stiski. Največ posredovanj je opravila zaščitna sestra pri varstvenem sodišču, mestni občini in visokem komisariatu.

Tako je na primer zaščitna sestra pospremila zapuščenega otroka k svojcem ali na pristojno občino. Ti otroci so bili večinoma slabo oblečeni. Zlasti je bil problem pozimi, ko je bilo treba otroka peljati v kraje, ki so bili precej oddaljeni od železnice. Takšne otroke so morali pred potovanjem še primerno obleči in obuti. Ponovno se je pojavil problem, kje vzeti denar,

386 *Slovenski narod*, 12. 3. 1942, št. 59, 3, Središče za zdravstveno zaščito otrok.

387 Prav tam.

kdo bo poravnal stroške.³⁸⁸ Vse te težave so od zaposlenih na VI. oddelku Higijenskega zavoda zahtevale veliko iznajdljivosti in požrtvovalnosti.

Ena izmed ustanov, ki je delovala v okviru VI. oddelka Higijenskega zavoda, je bil tudi Dom za matere in dojenčke. Skrbel je za dojenčke do prvega leta starosti, za katere se je izkazalo, da potrebujejo zdravstveno in socialno zaščito. Sprejemali so tudi nedonošenčke in dojenčke, ki so ostali brez matere. Sprejete so bile tudi matere, če se je pokazala potreba. Šlo je za revne, socialno nezaščitene matere po porodu. Otroku in materi so v domu nudili popolno oskrbo, dokler se otrok in mati nista dovolj okrepila. Nadaljnja pomoč je bila v pristojnosti socialne službe.

Vojno obdobje je bilo tudi čas različnih bolezni. Pomemben element za zmanjšanje umrljivosti otrok so bila redna cepljenja proti nalezljivim boleznim (davica, škrlatinka, ošpice, koze, oslovski kašelj itd.). Pri zdravljenju otroške tuberkuloze je bilo glavno načelo obvarovati otroke pred okužbo. Zato sta dispanzerski zaščitni sestri v sporazumu z dispanzerskim zdravnikom skrbeli, da so otroke, ki so se nahajali v kužnem okolju, vzeli iz njega. V takih primerih so pristojne službe poskušale otroke začasno oddati v primerne zavode.³⁸⁹

Opisana socialnozdravstvena zaščita mater in otrok je v osnovnih smernicah delovala že v obdobju med obema vojnama. Po okupaciji je delo nadaljevala v okoliščinah, ki so jih narekivale vojne razmere, in pod nadzorom italijanskega uradniškega aparata. Italijanski okupator je ustanovil tudi svoje institucije, ki so pod krinko skrbi, pomoči in angažiranosti na socialnem področju izvajale fašizacijo.

Konec avgusta leta 1941 je bil v Ljubljani ustanovljen ženski fašij, ki je moralno in gmotno podpiral žene in matere, ki so se znašle v stiski. V njegovem okviru sta bila ustanovljena dva odseka. Prvi je bil namenjen kmečkim gospodinjam, drugi

388 Prav tam.

389 *Jutro*, 4. 3. 1942, št. 51, 3, Protituberkulozno skrbstvo v Ljubljani.

je združeval delavke v tovarnah, na domu in v gospodinjstvu.³⁹⁰ Naloga prvega odseka je bila pospeševati moralno vzgojo kmetic ter skrbeti za njihovo socialno in tehnično napredovanje. Tako je odsek podpiral zdravstveno vzgojo naraščaja in pomagal kmeticam s številnimi otroki. Določeno je bilo, da se v vsaki kmečki občini ustanovi občinski odsek, v katerega so se lahko vpisale kmetice, najemnice in posli, ki so bivali v občinah in pripadali družinam kmečkih posestnikov, najemnikov in kmetijskih delavcev. Najnižja starost za prostovoljni vpis je bila 21 let. Poročene žene so se lahko vpisale, še preden so dosegle to starost. Toda žene judovskega porekla niso mogle zaprositi za sprejem.³⁹¹ Drugi odsek je združeval delavke v tovarnah, na domu in v gospodinjstvu. Njegova naloga je bila skrb za njihovo moralno vzgojo. Odsek je s posredovanjem pri pristojnih uradih olajševal namestitve delavk, vpisanih v odseku, in nudil pomoč pri namestitvi gospodinjskih pomočnic. Po industrijskih občinah so bili ustanovljeni občinski odseki za delavke v tovarnah in obrtnih delavnicah. Tudi tu je bilo določeno, da je najnižja starost za vpis 21 let.³⁹²

11. novembra 1942 je bila v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino objavljena naredba visokega komisarja o ustanovitvi Pokrajinske zveze za zaščito mater in otrok v Ljubljani (v nadaljevanju Zveza).³⁹³ Ustanovljena je bila zaradi ureditve pomoči za matere in otroke na ozemlju pokrajine. Podrejena je bila neposredno visokemu komisariatu.

V njeno področje dejavnosti sta sodili tudi pomoč in zaščita gluhih in slepih otrok, otrok z ovirami v telesnem in duševnem razvoju ter vzgojno problematičnih otrok. Omenjeni otroci so pomoč dobivali v oblačilih, obutvi in hrani. Zveza je svoje naloge izvajala z zneski, ki ji jih je vsako leto nakazala Narodna

390 Dobaja, Podoba ženske, 362.

391 Prav tam.

392 Prav tam.

393 *Službeni list za Ljubljansko pokrajino*, 11. 11. 1942, 684, Ustanovitev Pokrajinske zveze za zaščito mater in otrok v Ljubljani.

ustanova za zaščito mater in otrok, z morebitnimi dohodki od premoženja iz volil, daril ali z morebitnimi sredstvi, ki jih je nakazal visoki komisariat.³⁹⁴

Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok je bila krovna organizacija za strokovno usmerjeno socialno in zdravstveno zaščito otrok in mater, obsegajoč celotno Ljubljansko pokrajino. Hkrati pa je bila sredstvo fašizacije. Zvezo je upravljal svet, sestavljen iz predsednika, ki ga je imenoval visoki komisar, in iz naslednjih članov: pokrajinske zaupnice ženskih fašijev, ki je bila podpredsednica, nadzornika zdravstvene službe visokega komisariata, načelnika oddelka za socialno skrbstvo visokega komisariata ter iz enega ali več strokovnjakov za skrbstvo, ki jih je izbral visoki komisar izmed predavateljev ali specialistov s področja zdravstvene in socialne zaščite mater in otrok.³⁹⁵

Na občinski ravni je Zveza izvajala svoje naloge po odborih, ki so bili v občinah do 5000 prebivalcev sestavljeni iz treh, v večjih občinah pa iz petih članov. Po naredbi je bil župan po svojem položaju predsednik tega občinskega odbora. V odboru so bili spet prisotni odposlanica pokrajinske zaupnice ženskih fašijev, okrajni ali pogodbeni zdravnik, učitelj ter duhovnik. Naredba je določala, da se odbor sestavi z odlokom visokega komisarja.³⁹⁶

Fašistični režim se je želel sprva prikazati kot zaščitnik slovenskega naroda, zlasti kot zaščitnik mater in otrok. Tako je bil za 24. december v vsej pokrajini predviden dan mater in otrok. 24. decembra 1941 je v veliki dvorani pokrajinskega Dopolavora (delavska fašistična organizacija) na Taboru v Ljubljani potekala slovesnost. Ob tej priložnosti je ženski fašij razdelil darila v skupni vrednosti 250.000 lir. Slavnostni govornik, visoki komisar Grazioli, je poudaril skrb fašističnega režima za družino, zlasti za družine z velikim številom otrok.³⁹⁷

394 Prav tam.

395 Prav tam.

396 Prav tam.

397 *Slovenec*, 28. 12. 1941, št. 301, 3, Ženski fašijo je obdaroval matere in otroke.

Takšna vsakoletna praznovanja so bila manifestacija fašističnega sistema, njegove »veličine«, njegovega dela za »potrebe« prebivalstva in poziv k spoštovanju zakonov. Prisotni so bili predstavniki fašistične oblasti in predstavniki ljubljanske mestne občine z županom na čelu.

GLUHONEMNICA V OBDOBJU ITALIJSKE OKUPACIJE

Pedagoško in vzgojno delo v ljubljanski Gluhonemnici po okupaciji ni zamrlo, pač pa je potekalo po enakih načelih, le v novih okoliščinah, to je v razmerah sprva italijanske in nato nemške okupacije.

Italijanska okupacijska oblast ni spreminjala oziroma ni posegala v strokovno delo Gluhonemnice, ga je pa imela pod nadzorom. Upoštevala je pravila o strokovni izobrazbi učiteljev v šolah za otroke s posebnimi potrebami, veljavna od 8. februarja 1935, in odredila, da se na IV. oddelku (prosvetnem) visokega komisariata vzpostavi izpitna komisija za strokovne izpite za poučevanje v šolah za otroke s posebnimi potrebami v Ljubljanski pokrajini. Predsednika in člane izpitne komisije je imenoval visoki komisar. Izpitne roke, v katerem so se opravljali ustni, pisni in praktični deli izpita, je določal visoki komisar, prav tako tudi pogoje za pripustitev kandidatov.³⁹⁸

Zavod je bil pod italijansko okupacijo deležen večkratnih obiskov odposlanke visokega komisarja Ljubljanske pokrajine, referentke prosvetnega oddelka Anice Lebar, ki je spremljala delo v zavodu in vsakič podala poročilo. Tako je v dneh od 9. do 11. junija 1941 po odloku visokega komisarja, izdanem 29. maja

³⁹⁸ *Službeni list za Ljubljansko pokrajino*, 22. 10. 1941, 607, Ustanovitev izpitne komisije za učitelje v šolah za defektne otroke.

1941, izvršila zaključno inšpekcijo pouka in dela v ljubljanski Gluhonemnici za šolsko leto 1940/41. Po nalogu referentke je ravnateljstvo Gluhonemnice 11. junija sklicalo učiteljski zbor, na katerem je podala poročilo.³⁹⁹

V šolskem letu 1940/41 je imela Gluhonemnica trinajst oddelkov, osem temeljnih in pet vzporednih. Do začetka aprila 1941 so bili vsi polno zasedeni. V zavodu je bilo v tem šolskem letu vpisanih 76 dečkov in 72 deklic, skupaj torej 148 gojencev.⁴⁰⁰ Zaradi vojnih razmer je določeno število otrok ostalo doma pri starših, bodisi zato, ker so imeli stalno bivališče na nemškem zasedbenem območju, bodisi zato, ker so imeli sicer stalno bivališče na območju Ljubljanske pokrajine, a jim je bila zaradi vojnih razmer otežena pot v Ljubljano. V zavodu je tako bilo le 39 dečkov in 42 deklic, skupaj torej 81 gojencev.⁴⁰¹ Približno toliko otrok je bilo ves čas italijanske okupacije. Če se je pred vojno zavod soočal s prezasedenostjo zaradi prevelikega števila gojencev, se je to po okupaciji počasi zniževalo na obvladljivo število, kar je bilo za potek pedagoškega dela, kljub vojnim razmeram, sicer lažje, hkrati pa je to pomenilo, da je večje število gluhih otrok ostalo brez ustrezne izobrazbe oziroma ni moglo nadaljevati ustreznega izobraževanja.

Tudi v novonastalih razmerah, verjetno zaradi vojne še bolj, sta v Gluhonemnici med gojenci in učitelji vladala družinsko vzdušje in povezanost. Odposlanica visokega komisarja, referentka prosvetnega oddelka Lebar, je v svojem poročilu ob obisku Gluhonemnice zapisala: »*Kakor družina se zbirajo otroci okoli svojih vzgojiteljev, ki vidijo in čutijo vsaki dan znova veliko ljubezen in požrtvovalnost, s katero se jim nesebično posvečajo, ne le to, ampak, da zanje živijo. Središče tega družinskega sožitja je upravnik zavoda, Mirko Dermelj.*«⁴⁰² Pohvalila je delo ravnatelja zavoda Dermelja in mu namenila najvišjo oceno. Bil je vesten

399 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik o inšpekcijski konferenci strokovnega učiteljstva pokrajinske gluhonemnice v Ljubljani, 11. 6. 1941.

400 Prav tam.

401 Prav tam.

402 Prav tam.

pri izvrševanju administrativnih poslov, upravniške knjige so bile urejene, še vedno pa je našel dovolj časa za delo po razredih in dajal učiteljem navodila in nasvete. Posebno pozornost je posvečal hospitantom, ki jih je uvajal v delo Gluhonemnice in jih porazdeljeval po razredih, da so sledili pouku in se uvajali v delo z gluhih otroki. Pohvalila je tudi delo strokovnih učiteljev in njihovo konstruktivno sodelovanje z ravnateljem.

Referentka prosvetnega oddelka je prisostvovala tudi pri pouku. Poglejmo njeno oceno dela strokovne učiteljice v pripravljalnem razredu,⁴⁰³ kjer je poučevala strokovna učiteljica Marija Ravnikar. Že pred vojno je bila razredničarka omenjenega oddelka. V njem je bilo tik pred vojno šest dečkov in osem deklic, torej štirinajst otrok. Zaradi vojnih razmer se je njihovo število znižalo na deset, na pet dečkov in pet deklic. Med nadzorom referentke prosvetnega oddelka je razredničarka izpeljevala glas »k« in pojem »kepa«. Ocena inšpektorice je bila, da so otroci s pozitivno motivacijo učiteljice marljivo in vztrajno artikulirali, pri čemer jim je ta z veliko vztrajnostjo sproti popravljala napake. Vsak otrok je po artikulaciji napisal artikulirane zloge. Iz šolskega dnevnika je bilo razvidno, da je bila učna snov oddelka vsestransko obdelana in so jo učenci uporabljali v praksi. Delo strokovne učiteljice je inšpektorica ocenila z odlično oceno. V pripravljalnem razredu je kot hospitantka poučevala V. N., in sicer računstvo. V času inšpekcije je poučevala »utrjevanje pojmov števil in številčk v obsegu do 10«. Učiteljica je za omenjeno učno snov uporabljala vse učne pripomočke, ki so bili potrebni za nazorno učno predstavo. Inšpektorica Lebar je pohvalila tudi sodelovanje otrok. Po njenih besedah so vsi sodelovali, tekmovali med seboj, popravljali drug drugega in se veselili uspehov. Učiteljica je sproti pregledovala delo vsakega otroka in ga opozorila na morebitne napake. Delo učiteljice hospitantke je inšpektorica ocenila z odlično oceno, saj se, po njenih besedah, »*oddelkova skupnost lepo kaže v enotnem postopku, ta pa dokazuje popolno obvladanje učne snovi*«. ⁴⁰⁴

403 Prav tam.

404 Prav tam.

Referentka prosvetnega oddelka se je v svojem poročilu ob obisku Gluhonemnice dotaknila tudi gospodarske plati zavoda, ki je ravnatelju povzročala veliko skrbi in truda. Zaradi vojnih razmer je bila otežena preskrba s hrano, življenjskimi potrebščinami, učili in učnimi pripomočki. Vodstvo zavoda si je že vedno prizadevalo za njegovo razširitev.⁴⁰⁵

Po odloku visokega komisarja Ljubljanske pokrajine, veljavnem od 6. junija 1942, je referentka prosvetnega oddelka Anica Lebar kot odposlanica visokega komisarja izvršila zaključno inšpekcijo pouka in dela v Gluhonemnici tudi za šolsko leto 1941/42, in sicer v dneh od 22 do 24. junija 1942.⁴⁰⁶ Tudi tokrat je delo strokovnih učiteljev in uspehe učencev ocenila kot uspešne, je pa presodila, da so v tem šolskem letu v pripravljalnem razredu otroci, ki so zelo različni v svojem razvoju, bilo je namreč tudi nekaj otrok z večjimi učnimi težavami in motnjami v duševnem razvoju, ki bi, po njenem mnenju, sodili v pomožni oddelek. Poudarila je, da bi bil za te otroke potreben večji poudarek na vajah za kognitivni razvoj, s katerimi naj bi se vzporedno dvigal tudi razvoj govora. Ocenila je, da oboje hkrati zahteva tako od učencev kot od učiteljev »prevelikih naporov«. ⁴⁰⁷ Učenci so se izmenjevali pri individualnih vajah, kar je bilo za strokovno učiteljico sicer naporno, a je pri učencih v kognitivnem razvoju in govornih pridobitvah kljub temu dosegla lepe uspehe. Strokovna učiteljica pripravljalnega razreda Marija Ravnikar, ki je bila hkrati tudi razredničarka omenjenega oddelka, si je tudi v tem šolskem letu po ocenah odposlanke visokega komisarja zaslužila odlično oceno. V šolskem letu 1941/42 je bilo v pripravljalni razred vpisanih malo manj otrok, to je dvanajst (sedem dečkov in pet deklic), dejansko navzočih pa je bilo deset otrok (sedem dečkov, tri dekllice).⁴⁰⁸ Vir sicer ne navaja razlogov za odsotnost preostalih, a sklepamo lahko, da so

405 Prav tam.

406 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik o inšpekcijski konferenci strokovnega učiteljstva pokrajinske gluhonemnice v Ljubljani dne 24. 6. 1942.

407 Prav tam.

408 Prav tam.

jim vojne razmere onemogočile dostop do Ljubljane, mogoče pa je bila razlog tudi bolezen, saj vir navaja, da je bil v šolskem letu 1941/42 pouk v Gluhonemnici za nekaj časa prekinjen zaradi nalezljivih bolezni (meningitisa, davice) in je bilo treba šolsko leto podaljšati.⁴⁰⁹

Zanimiva je ocena odposlanke visokega komisarja, ki jo je dodelila hospitantki v pripravljalnem razredu A. B., ki je bila učiteljica ročnih del. Pred inšpektorico je z otroki vadila vdevanje niti v šivanko, delanje vozla in samostojno šivanje vzorca na preluknjano lepenko. Inšpektorica je ocenila, da se je učiteljica sicer kar dobro vživela v svoje delo, a je imela težave pri ravnanju z najmanjšimi in najslabše fizično in kognitivno razvitimi otroci. Poznalo se je namreč, da učiteljica ni imela stalnih stikov s temi učenci, a po besedah inšpektorice *»tudi to še pride, zlasti ko bo v teku let imela priliko spoznati celotni postopek vzgojnega in učnega dela pri gluhonemih, zlasti pa še, če bo v teku prihodnjih let začela s pripravo na strokovno izobrazbo in na strokovni izpit. To bi bilo v korist zavoda, saj mora strmeti za strokovno izobraženim učiteljskim kadrom.«*⁴¹⁰

Omenila sem, da je bilo, po opažanjih odposlanke visokega komisarja, v šolskem letu 1941/42 v pripravljalnem razredu nekaj otrok s posebnostmi v kognitivnem razvoju oziroma da so si bili v pripravljalnem razredu otroci preveč različni po učnih sposobnostih. Verjetno je bilo takšno stanje vzrok za slabši splošen učni uspeh tudi v naslednjih letih, na primer v šolskih letih 1942/43 in 1944/45.⁴¹¹ K temu pa so vsekakor prispevali tudi vojne razmere in splošno pomanjkanje.

409 Prav tam. 26. 11. 1941 je zaščitna sestra gdč. Vidmar po odredbi mestnega fizikata izvedla odvzem brisa pri učiteljih in učencih zaradi razsajanja davice. – SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava z dne 25. 11. 1941. Zdravstvene preglede otrok je izvajalo tudi osebje t. i. italijanske sanitetne avtokolone, torej terenske zdravstvene službe. – SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava z dne 19. 1. 1942.

410 SI AS 2032, t. e. 1., Zapisnik o inšpekcijski konferenci strokovnega učiteljstva pokrajinske gluhonemnice v Ljubljani, 24. 6. 1942.

411 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne učiteljske konference na pokrajinski gluhonemnici v Ljubljani, 24. 2. 1943; Zapisnik redne učiteljske konference na gluhonemnici, 1. 3. 1945.

Italijanska okupacijska oblast je želela, kot rečeno, imeti nadzor nad dogajanjem v zavodu, potekom pouka in vzgojo gluhih otrok. Tako je bila Gluhonemnica deležna tudi obiska visokega komisarja Graziolija, ki ga je konec novembra 1942 najavil pokrajinski zdravnik pri visokem komisariatu dr. Balestrieri.⁴¹² Visoki komisar je 17. februarja 1943 obiskal ljubljansko Gluhonemnico. Spremljali so ga dr. Balestrieri, Bassoni, major kraljevih karabinerjev, in drugi odličniki. Ravnatelj Dermelj je visokemu komisarju predstavil celoten učiteljski zbor in se zahvalil za »*pomoč in razumevanje*«, ki naj bi jo visoki komisar »*od vsega začetka*« izkazoval Gluhonemnici.⁴¹³ Ravnatelj je orisal delo in pomen Gluhonemnice ter izročil visokemu komisarju tri prošnje. V prvi je opisal prizadevanja splošne ljubljanske bolnišnice po prostorih Gluhonemnice zaradi prostorske stiske in visokega gosta prosil, da bi Gluhonemnica ostala v svoji ustanovni hiši. V drugi prošnji je ravnatelj prosil, naj visoki komisar posreduje za vrnitev učenca 3. razreda F. Z. iz Blok, ki je bil skupaj z družino interniran na Rabu. Učenec naj bi se vrnil v Gluhonemnico in nadaljeval svoje učenje. V tretji prošnji je visokega komisarja prosil za vrnitev A. J., prefekta v Gluhonemnici, ki so ga odpeljali v internacijo.⁴¹⁴

Visoki komisar se je »*prijazno*« zahvalil za sprejem in obljubil, da se bo tudi v prihodnje zanimal zanje in po možnostih pomagal »*tako človekoljubni ustanovi*«. Prav tako je obljubil, da se bo zavzel za vse tri prošnje. Visoki gostje so si ob obisku ogledali razstavo, ki je bila v ta namen prirejena v risalnici. Šlo je za razstavo ročnih del in risb gojencev, v zbornici pa so bili razstavljeni stari in novi načrti za razširitev zavoda, kot je bilo predvideno ob 40-letnici zavoda. Grazioli si je ogledal vse prostore v zavodu in prisostvoval pouku v nekaterih razredih. Izrazil je željo, da bi bile vse spalnice opremljene s slikami italijanskega

412 SI AS 2032, t. e. 1., Zapisnik redne učiteljske konference gluhonemnice v Ljubljani, 30. 11. 1942.

413 SI AS 2032, t. e. 1., Zapisnik redne učiteljske konference na pokrajinski gluhonemnici v Ljubljani, 24. 2. 1943.

414 Prav tam.

kralja in Benita Mussolinija, napisi v razredih in drugih prostorih pa pisani dvojezično. Dvojezično naj bi bil napisan tudi pročelni napis na zgradbi Gluhonemnice. Pred odhodom je zavodu daroval 10.000 lir in obljubil, da bo obdaroval vse tri gojence, ki so mu izrekli dobrodošlico v imenu vseh gojencev.⁴¹⁵

Visoki komisar Ljubljanske pokrajine je vsaj na videz kazal skrb tudi za otroke s posebnimi potrebami. Gesta, kot je bil omenjeni obisk, je bila potrebna iz propagandnih razlogov. Ali je res posredoval za izpust omenjenih iz internacije, iz virov ni bilo mogoče razbrati. Dejstvo pa je, da v obdobju italijanske okupacije ni prišlo do razširitve zavoda. Iz razpoložljivih virov ni razvidno, da bi italijanska okupacijska oblast imela z vodstvom Gluhonemnice konkretnije pogovore o razširitvi. Verjetno je navidezno kazala zanimanje za to problematiko, a več od tega se ni zgodilo. Je pa zavod, kljub sporu s splošno bolnišnico, ostal v svoji ustanovni hiši.

Vodstvo Gluhonemnice in učiteljski zbor so si prizadevali, kljub vojnim razmeram, ohraniti zavodno rutino, med drugim tudi glede obeleževanja spomina na ustanovitelja ljubljanske Gluhonemnice. Ob obletnici njegove smrti je bila v Ribnici maša, ki so se je udeležili predstavniki Gluhonemnice, učenci pa so se mu poklonili z mašo v cerkvi sv. Petra v Ljubljani. Vodstvo zavoda je poskrbelo za okrasitev groba Ignacija Holzapfla v Hrovači pri Ribnici.⁴¹⁶

415 Prav tam.

416 SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava z dne 19. 1. 1942.

NEMŠKA OKUPACIJA LJUBLJANSKE POKRAJINE

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je dotedanje italijansko območje v Sloveniji zasedel nemški okupator in ga vključil v Operacijsko cono Jadransko primorje, ki jo je Adolf Hitler ustanovil 10. septembra 1943. Operacijsko cono je sestavljalo šest pokrajin, med njimi Ljubljanska pokrajina, na čelu katere je bil šef pokrajinske uprave v Ljubljani, ki ga je imenoval vrhovni komisar za Operacijsko cono Jadransko primorje Friedrich Rainer. Šef pokrajinske uprave v Ljubljanski pokrajini je postal dotedanji ljubljanski župan Leon Rupnik. Odredba o izvajanju javne uprave v Ljubljanski pokrajini je določala obstoj dotedanjih upravnih organov.⁴¹⁷ Dejansko oblast je imel nemški okupator, pokrajinska uprava pa je bila pristojna le za reševanje določenih samoupravnih zadev in obvezana pomagati nemškimi okupacijskim organom.⁴¹⁸

Pokrajinski podporni zavod, ustanovljen 17. decembra 1941 pri visokem komisariatu, se je z odredbo vrhovnega komisarja za operacijsko cono Jadransko primorje preoblikoval v Pokrajinski podporni odbor za Ljubljansko pokrajino.⁴¹⁹ Na sedežu

417 Ferenc, *Okupacijski sistemi*, 361–62.

418 Prav tam, 363.

419 *Službeni list šefa pokrajinske uprave v Ljubljani*, 2. 12. 1944, 293, Naredba o ustanovitvi Pokrajinskega podpornega odbora in okrajnih ter občinskih podpornih odborov.

vsakega okraja in vsake občine se je ustanovil po en okrajni oziroma občinski podporni odbor. Naloga teh odborov je bila vodenje že obstoječih socialnih ustanov, združitvev in enotna ureditev organizacije, korporacije, združenja in društva za izvajanje socialnih nalog, izvajanje skrbstvenih ukrepov za vojne oškodovance in tudi preprečevanje neupravičenih dvojnih podeljevanj podpor. Naredba je določala, da pokrajinski podporni odbor nadzoruje vse okrajne in občinske podporne odbore, jim svetuje ter priskoči na pomoč tudi v finančnem smislu. Člane pokrajinskega podpornega odbora je postavljaj šef pokrajinske uprave z odobritvijo nemškega svetovalca. Člane okrajnih podpornih odborov je postavljaj okrajni glavar, člane občinskih podpornih odborov pa župan, oboje z odobritvijo šefa pokrajinske uprave. Podporni odbori so svoja sredstva dobivali s prispevki pokrajine in prispevki občin, v izrednih primerih s prispevki vrhovnega komisarja, z darili in zbirkami.⁴²⁰

Predsedniške posle je 21. oktobra 1943 prevzel Branko Alujević, ki ga je 23. marca 1944 zamenjal Stanko Majcen. Občinske podporne odbore je imenoval upravni odbor pokrajinskega podpornega odbora, ljubljanski občinski odbor pa šef pokrajinske uprave.⁴²¹

Za vsaj delno pomoč pri omejevanju bede, nastale zaradi vojnih razmer, je novembra 1943 Alujević sprožil pobudo za širšo nabiralno akcijo, ki naj bi bila zasnovana in izpeljana po zgledu in izkušnjah nemške »Winterhilfe«, to je *Zimske pomoči*.⁴²²

31. marca 1944 je Zimska pomoč prenehala poslovati. Kot pravna naslednica jo je zamenjala Socialna pomoč, ki je pričela poslovati s 1. aprilom 1944. Med delovanjem Pokrajinskega podpornega zavoda za Ljubljansko pokrajino je Zimska pomoč sicer delovala pod njegovim okriljem, a skoraj povsem samostojno. Po reorganizaciji in preimenovanju zavoda v pokrajinski

420 Prav tam.

421 Šorn, *Življenje Ljubljancev*, 286–87.

422 Prav tam, 295.

podporni odbor je ostala v njegovem sestavu, vendar je odbor od nje prevzel vse aktivne in pasivne naloge. Tako je morala tudi Socialna pomoč kot naslednica ukinjene Zimske pomoči večino zbranih denarnih prispevkov odvajati pokrajinskemu podpornemu odboru. Sama je denarne podpore delila le redko in še to v nujnih primerih. Socialna pomoč je nadaljevala obsežno socialno delo. Zbirala je prispevke v denarju in blagu ter skrbela za nemoteno izvajanje raznih nabiralnih akcij.⁴²³

Na opisani sistem pomoči se je obrnila tudi ljubljanska Gluhonemnica, ki se je soočala z vedno večjim pomanjkanjem. Problem je predstavljala predvsem oskrba gojencev s hrano. Ravnatelj Dermelj se je sicer obrnil na Pokrajinski podporni odbor za Ljubljansko pokrajino, a so ga zavrnil z obrazložitvijo, da je odločanje v pristojnosti šefa pokrajinske uprave Leona Rupnika.⁴²⁴

Zaradi pomanjkanja hrane je ravnatelj učiteljski zbor obvestil, da bodo morali, če se situacija ne bo rešila, poslati domov tiste gojence, ki so imeli to možnost. Takih gojencev je bilo, po ocenah ravnatelja, 23. Trinajst gojencev je imelo malo možnosti za povratek domov. V vsakem primeru naj bi, po ocenah ravnatelja, ostalo v zavodu osemnajst gojencev, za katere bi se moral preurediti šolski pouk.⁴²⁵ Ali je do tega dejansko tudi prišlo, iz vira ni razvidno.

Splošno pomanjkanje je povzročilo, da Gluhonemnica zaradi neplačanih kolkov svojim gojencem ni mogla izdati zaključnih spričeval.⁴²⁶ Zato so razredniki tistim otrokom, ki jim je bil omogočen odhod domov, izročili kratka obvestila staršem o uspehu v šoli.

Kljub težavam zaradi vojnih razmer sta si vodstvo Gluhonemnice in učiteljstvo prizadevala, da bi čim uspešneje vršili pedagoško delo v korist otrok.

423 Prav tam, 299.

424 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne učiteljske konference, 1. 3. 1945.

425 Prav tam.

426 SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava, 23. 6. 1944.

GLUHONEMNICA V OBDOBJU NEMŠKE OKUPACIJE

Tudi v obdobju nemške okupacije je Gluhonemnica nadaljevala svoje pedagoško delo in skrb za učence, a v vedno težjih okoliščinah. Število otrok se je zaradi vojnih razmer postopoma zmanjševalo. Tako je bilo v zavodu v začetku šolskega leta 1944/45, to je 1. oktobra 1944, 48 otrok. Med šolskim letom sta prišla v zavod še dva novinca, ki sta bila sprejeta v prvi razred, tako da je bilo v prvem razredu pet dečkov in ena deklica. Vseh gojencev je bilo 50,⁴²⁷ kar je sicer ustrezalo kapacitetam Gluhonemnice, a je hkrati pomenilo, da večje število gluhih otrok ostaja brez ustreznega sistema skrbi in izobraževanja.

Število otrok se je sicer znižalo na obvladljivo raven, a so ti otroci imeli moten pouk zaradi pogostih letalskih alarmov, ki so bili navadno po 11. uri. Tako dopoldanski pouk ni preveč trpel, je pa zato popoldanski. Otroke sta od 12.30 do 14.00 nadzorovala dva prefekta. V primeru letalskega alarma se je njuna služba lahko občutno podaljšala. Ravnatelj Dermelj je zato predlagal, da bi ob letalskih alarmih otroke nadzoroval vsak dan po en učitelj.⁴²⁸

Letalski alarmi pa niso motili le tekočega pouka, pač pa tudi učiteljske konference. Tako je bila na primer prekinjena

427 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne učiteljske konference, 25. 10. 1944.

428 Prav tam.

učiteljska konferenca 1. marca 1945. V konferenčnem zapisniku lahko preberemo: »*Vsled predalarma se naslednje točke dnevnega reda prelože na prihodnjo konferenco.*«⁴²⁹

Zaradi varnosti pred bombnimi napadi je bilo poleg zavoda zgrajeno zaklonišče, kamor so se gojenci in uslužbenci zatekli, po podatkih iz vira, kar 136-krat.⁴³⁰

Sicer pa so učitelji gojence nenehno opozarjali na nevarnosti zračnih napadov in eksplozivnih sredstev, zlasti ko so ti odšli domov na počitnice.⁴³¹

Ne glede na vojne razmere in pomanjkanje si je vodstvo Gluhonemnice prizadevalo izvajati pedagoški proces. Sredi vojnih razmer se je v Gluhonemnici odvijalo srečanje strokovnih učiteljev ljubljanskih specialnih šol.⁴³² Srečanja se je udeležilo 39 učiteljev in učiteljic ter njihova vodstva, upravitelj deškega vzgajališča na Selu Albin Sitar, upravitelj pomožne šole Jelko Janežič, upraviteljica šole za slepe Bogomira Dobovšek in ravnatelj Gluhonemnice Dermelj. Srečanje je otvoril in vodil ravnatelj Gluhonemnice. Poudaril je, da je namen srečanja pogovor o skupnih vprašanjih in izmenjava mnenj. Dermelj je imel tudi referat z naslovom »Kam in kod naj vodi pot specialnega učitelja?«, v katerem je poudaril, da mora strokovno učiteljstvo skrbeti za vedno večje notranje poglobljanje in izpopolnjevanje pri svojem strokovnem delu v korist zaupane mu mladine. To izpopolnjevanje naj bi bilo pomembno tudi za stanovski in službeni obstoj, razvoj in napredek. Referat je naletel na odobravanje in željo navzočih, da bi takšna srečanja potekala večkrat.⁴³³

V obdobju nemške okupacije, sodeč po virih, ni bilo obiskov predstavnikov okupacijskih oblasti in tudi ne, vsaj navidezne, skrbi za Gluhonemnico. Je pa moralo vodstvo upoštevati dopise, ki jih je nanj naslavljal pokrajinska uprava. Gojenci

429 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik redne učiteljske konference, 1. 3. 1945.

430 Dermelj, Zgodovinski dogodki, 16.

431 SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava, 23. 6. 1944.

432 SI AS 2032, t. e. 2, Zapisnik skupne konference učiteljstva specialnih šol v Ljubljani, 5. 9. 1944.

433 Prav tam.

Gluhonemnice in učitelji so se morali denimo udeležiti pogreba domobranskih žrtev; določeno je bilo, naj se postavijo nasproti ljubljanske Stolnice.⁴³⁴ Na rojstni dan nemškega vodje Adolfa Hitlerja pa je bil v Gluhonemnici prost dan.⁴³⁵

Zakonske ureditve položaja otrok s posebnimi potrebami, torej tudi gluhih, v Službenem listu Pokrajinske uprave v Ljubljani ni bilo mogoče zaslediti. 6. oktobra 1943⁴³⁶ je bila sicer objavljena naredba o spremembah v ureditvi šolstva, ki sicer ni izrecno govorila o šolah za otroke s posebnimi potrebami, lahko pa predvidevamo, da je zajela vse šole. V odredbi je namreč rečeno le, da se ukinjajo ukazi visokega komisarja Ljubljanske pokrajine, nanašajoče se na šolstvo, in da se potrebne spremembe k učnim načrtom in programom odredijo z odlokom šefa pokrajinske uprave.⁴³⁷ Spremembe so se seveda nanašale na vsebino posameznih predmetov, tako da lahko sklepamo, da v Gluhonemnici ni prišlo do sprememb v načinu poučevanja, pač pa v vsebini posameznih predmetov. Obsega sprememb v Gluhonemnici v obdobju nemške okupacije iz razpoložljivih virov ni bilo mogoče dobiti.

V obdobju nemške okupacije oziroma pokrajinske uprave na čelu s predsednikom Leonom Rupnikom je bilo vodstvu Gluhonemnice dokončno jasno povedano, da do razširitve zavoda ne bo prišlo. Leta 1944 je ravnateljstvo zavoda od okupatorskih oblasti prejelo zadnji odlok, s katerim je bilo določeno, naj se razprava o razširjanju zavoda zaradi pomanjkanja denarja zaključi in ukine.⁴³⁸

Med drugo svetovno vojno ne italijanski ne nemški okupator nista zasedla Gluhonemnice, zato je bilo zavod mogoče ohraniti po večini brez poškodb. So pa vojaške patrulje dvakrat pregledale zavod. Vojna je zahtevala žrtve v vrstah učiteljev in

434 SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava, december 1943.

435 Prav tam, Službena objava, 19. 4. 1944.

436 *Službeni list Pokrajinske uprave v Ljubljani*, 6. 10. 1943, 401, Spremembe v ureditvi šolstva.

437 Prav tam.

438 SI AS 2032, t. e. 1, Razširitev zavoda.

učencev. Internirani so bili štirje učitelji, dva nadzorna učitelja, en vzgojitelj in en učenec. V partizanskih vrstah so padli trije nekdanji učenci in ena učenka. Vsi internirani učitelji in učenec so se vrnili iz internacije.⁴³⁹

439 Dermelj, Zgodovinski dogodki, 17.

NEMŠKO OKUPACIJSKO OBMOČJE

Poglavje je dopolnitev osnovne teme monografije iz razlogov, ki so pojasnjeni že v uvodnih mislih. Sicer ni neposredno povezano z njo, želi pa bralcu z nekaj smernicami predstaviti organizacijo službe za varstvo mater in otrok na nemškem okupacijskem območju. Poudarek je predvsem na prikazu razmer na zasedenem območju Koroške in Kranjske – Gorenjska z Mežiško dolino in Dravogradom je bila namreč v upravnem pogledu vključena v takratno deželo Koroško – »Gau Kärnten« –, za kateri se je uporabljalo ime Zasedena ozemlja Koroške in Kranjske.

Poglavje daje vpogled v nacistične nazore o socialnem in zdravstvenem skrbstvu in v končne cilje nemških okupacijskih oblasti, ki so bili prekriti z različnimi socialnozdravstvenimi ugodnostmi.

Izenačevanje uprave zasedenih območij z avstrijskimi deželami je potekalo tudi na področju javnega skrbstva, v okvir katerega je sodila skrb za matere in otroke. Cilj nemškega okupatorja je bil čimprejšnji dvig življenjskega standarda zasedenih območij. V ta namen je dvignil stopnjo socialne varnosti, kar se je odražalo tudi na področju zdravstvenega zavarovanja, v okvir katerega je sodila t. i. porodniška pomoč in iz nje izhajajoče pravice. Tudi pri dodeljevanju pomoči nosečnicam in doječim

materam so se upoštevali posamezni primeri in »dedno-biološka vrednost prosilke«, torej njeno poreklo. V ta vprašanja poglavje ne posega.

Poleg priprave zasedenih območij na priključitev k nemškemu rajhu so ukrepi na področju javnega skrbstva imeli propagandni namen, to je pridobiti čim več prebivalcev zasedenih območij, zlasti socialno šibke sloje.

ORGANIZACIJA UPRAVE

Nacistični režim si je na svojem okupacijskem območju prizadeval upravo vsebinsko in oblikovno izenačiti z upravo v sosednjih avstrijskih pokrajinah že pred formalnopravno priključitvijo k nemškemu rajhu. Na Spodnjem Štajerskem, Gorenjskem in Koroškem je uvedel sistem začasne civilne uprave. Takoj po okupaciji je namreč stopila v veljavo vojaška okupacijska uprava.

Ker so bila v nemškem rajhu upravna območja okrožja, ne okraji, so njihovo ustanovitev pripravljali tudi v zasedenih slovenskih predelih. Upravo v novih okrožjih so vodili politični komisarji, ki so bili neposredno podrejeni šefoma civilne uprave.

Še pred oblikovanjem okrožij so imeli v okrajih in v mestih Maribor, Ptuj in Celje enake pristojnosti kot šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko, Gorenjsko in Mežiško dolino. Tudi oni so vodili splošno upravo in samoupravo. Njihovi uradi so imeli različno organizacijsko sestavo, ki je bila zgolj začasna. V njihovo delovno področje sta sodila tudi socialno skrbstvo in mladinsko varstvo ter zdravstvo.⁴⁴⁰

440 Ferenc, *Okupacijski sistemi*, 487–89.

SOCIALNO IN ZDRAVSTVENO VARSTVO

Odredba, ki je začela veljati 2. julija 1941 (Verordnungs und Amtsblatt des Cdz, 3. julij 1941, del 16), je urejala javno skrbstvo. Omejevala se je zgolj na najenostavnejše in najnujnejše določbe o uvedbi javnega skrbstva, da bi omogočila čim hitrejše prilagajanje rajhovskim zakonom socialnega skrbstva.⁴⁴¹ Določitev, kdaj je bila oseba potrebna pomoči, je bila odvisna od posameznega primera, upoštevajoč pri tem naslednje kriterije: posebnost primera, način in trajanje stiske, osebo upravičenca in lokalne razmere. Treba je bilo torej presoditi, ali oseba lahko v zadostni meri skrbi zase ali za svojo družino. Prav tako je bilo treba preveriti, ali upravičenec ne dobiva **že** drugih denarnih sredstev (rente, pokojnine, podpore po drugih članih družine). Na splošno so se s pomočjo zagotovile samo najnujnejše življenjske potrebe (prehrana, obleka, bivanje in nega).

Prejemniki pomoči oziroma njihovi družinski člani, ki so bili povsem ali delno sposobni za delo, so morali občini vrniti prejetje pomoči z delom. Če jim je delovni urad že odredil naloge, jih občina ni uporabila za delo. Potrebno je bilo torej tesno sodelovanje občine z delovnim uradom. Prejemniku pomoči je bilo dodeljeno delo glede na starost, zdravstveno stanje,

⁴⁴¹ SI AS 1604, t. e. 982, mapa Landrat Krainburg - Kreisfürsorgeamt, Die öffentliche Fürsorge.

družinske razmere in poklicno izobrazbo. Glede žena je odredba poudarjala, naj se jim dodeli delo, ki ne bo ogrožalo vzgoje otrok, hkrati pa se upošteva že njihova angažiranost pri vodenju gospodinjstva in skrbi za družinske člane.⁴⁴²

Pri izvajanju javnega skrbstva je bilo potrebno tesno sodelovanje z oddelki urada za ljudsko skrbstvo (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt – NSV) pri Koroški domovinski zvezi (Kärntner Heimatbund). Pri tem je bilo treba upoštevati, da je NSV omejeval svoje naloge na prebivalstvo, ki ni imelo dednih bolezni. Pomoč, ki so jo prejeli, je bila samo dodatna pomoč, ki je prejemnike vzgajala v smislu samopomoči. Javno skrbstvo naj bi oskrbovalo vse ubožne, pa četudi je šlo za »osebe z dednimi boleznimi« in drugače ovirane.⁴⁴³ To skrbstvo je imelo sicer za cilj, da omenjene osebe naredi za »polnovredne člane družbe«, a jim hkrati ni smelo odreči zagotavljanja najnujnejših življenjskih potreb. Omenjenim osebam je bilo torej treba zagotoviti najnujnejša sredstva za preživljanje iz javnega skrbstva, ni pa se jih smelo napotiti na NSV pri Koroški domovinski zvezi. Naloga občin je bila bedeti nad tem, da je oseba, ki je potrebovala pomoč, uporabila vse svoje delovne sposobnosti, da je ponovno prišla v položaj, ko ji ni bila več potrebna pomoč iz javnega skrbstva. Če je ponujeno delo zavrnila ali se sama ni dovolj potrudila za delo, so ji pomoč omejili na minimum oziroma odvzeli.⁴⁴⁴

S 1. aprilom 1942 so na Spodnjem Štajerskem stopili v veljavo predpisi javnega skrbstva, ki so od 3. septembra 1938 veljali v Reichsgauu Steiermark.⁴⁴⁵ V veljavo so stopili vsi dogovori o upravljanju bolnišnic in hiralnic, ki so jih skrbstveni uradi Reichsgaua Steiermark sklenili z upravami bolnišnic in hiralnic ter z združenjem nemških zdravstvenih blagajn (Kassenärztlichevereinigung Deutschlands – KVD). Izvedba javnega skrbstva

442 Prav tam.

443 Prav tam.

444 Prav tam.

445 SI AS 1604, t. e. 982, Verordnung über die Einführung fürsorgerechlicher Vorschriften in der Untersteiermark, 12. 6. 1942.

je bila v pristojnosti okrožnih in okrajnih skrbstvenih uradov, razen pri nalogah, ki so bile pridržane za deželne skrbstvene urade. Vodja okrajnega skrbstvenega urada v mestni občini Maribor je bil nadžupan (Oberbürgermeister), v deželnih okrožjih pa deželni svet.

V pristojnosti skrbstvenega urada okrožja so bile naslednje naloge: oskrba, hranjenje, zdravljenje in nega pomoči potrebnih psihičnih bolnikov, oseb z motnjami v duševnem razvoju, božjastnih, gluhih, slepih in telesno oviranih oseb, ki so potrebovale oskrbo v instituciji. Skrbstvo naj bi pri slepih, gluhih in telesno oviranih obsegalo tudi usposabljanje za poklic. Pri mladoletnikih s senzorno ali telesno oviro pa naj bi bila vključena tudi vzgoja. Otroci v reji, za katere s 1. aprilom 1942 ni bilo mogoče ugotoviti matičnega bivališča, so se obravnavali kot podpiranci dežele.⁴⁴⁶

Zakonodaja je teoretično zagotavljala oskrbo tudi osebam z motnjami v duševnem razvoju in drugače hendikepiranim osebam. Dejansko so nacisti izvajali evtanazije večjega števila omenjenih oseb. Tako so z območja današnje Slovenije v Hartheimu umorili 590 oseb, med njimi 25 mladoletnih. V Feldhofu pa 30 oseb, med njimi tri mladoletne.⁴⁴⁷

Nemška civilna oblast je že 15. maja 1941 razpustila nekdanji Okrajni urad za delavsko zavarovanje v Ljubljani z njegovimi podružnicami v Trziču, Kamniku in Litiji. Namesto dotedanjih bratovskih skladnic je nemška civilna oblast ustanovila blagajno za socialno zavarovanje za zasedena ozemlja Koroške in Kranjske, ki je imela svoj sedež v Kranju. Izpostave blagajne so bile v Trziču in Kamniku. Urad v Kamniku je bil pristojen tudi za območje Litije.⁴⁴⁸ Delodajalci so morali vplačevati prispevke za svoje delavce. V nasprotnem primeru so jim grozile zamudne obresti, opomini, izterjava in plačilo kazni. Oblasti so pozvale vse prebivalce, ki še niso bili vključeni v sistem socialnega zavarovanja, naj se vanj vključijo.

446 Prav tam.

447 Podatkovna baza Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju RS med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, stanje na dan 18. 8. 2023.

448 Skitek, *Delovanje nacističnega režima*, 102.

Nemški sistem socialnega zavarovanja je obsegal tudi zdravstveno zavarovanje, v okvir katerega je, kot rečeno, sodila tudi t. i. porodniška pomoč. Do nje so bile upravičene zavarovanke, ki so bile neprekinjeno zavarovane zadnji dve leti pred porodom, in sicer najmanj deset mesecev, od tega v zadnjem letu pred porodom neprekinjeno najmanj šest mesecev. Pod to formulacijo razumemo tako imenovano »Wochenhilfe«. ⁴⁴⁹ Porodniška pomoč je lahko bila v obliki enkratne pomoči, v obliki pomoči pri težavah v nosečnosti (rizični nosečnosti), v obliki babiške pomoči, v obliki sredstev za zdravljenje pri porodu, kot »tedenska hranarina« v šestih tednih po porodu, če je zavarovanka v tem času ostala doma in ni šla v službo; če je porodnica po porodu delala proti plačilu, je bila vseeno upravičena do prejemanja porodniške pomoči, a le v polovičnem znesku bolniške. V okvir porodniške pomoči je sodil tudi prispevek za obdobje dojenja. ⁴⁵⁰

Zakonodaja se je na tem področju dopolnjevala. Po razglasu vodje socialno zavarovalne blagajne, ki je začel veljati 15. aprila 1942, so glede porodniške pomoči stopile v veljavo nove določbe, ki so predvidevale višje zneske. ⁴⁵¹ V praksi je to pomenilo, da je zavarovanka s tedensko mezdo 28 RM prejela 210 RM porodne podpore, namesto dotedanjih 168 RM, in 126 RM dojnine, to je podpore doječim materam, namesto dotedanjih 42 RM. Poleg tega je dobila tudi 20 RM, namesto dotedanjih 10 RM, kot enkratni prispevek k porodnim stroškom. Potrebna zdravniška in babiška pomoč sta bili sicer brezplačni, a so se stroški krili iz zdravstvene blagajne. ⁴⁵²

Glede plačila babiške pomoči je odredba, veljavna od 10. julija 1942, določala, da se mora iz zdravstvene blagajne pri dokončanem porodu, ne glede na to, kako je potekal, babicam plačati 32 RM, pri porodu dvojčkov 36 RM, pri rojstvu več otrok pa 40 RM. Za pomoč pri neuspelem porodu je babica prejela

449 Jaeger, *Wochenhilfe*, 5.

450 Skitek, *Delovanje nacističnega režima*, 104.

451 *Karawanken Bote*, 20. 5. 1942, št. 39, 3, Izgraditev socialnega zavarovanja v zasedenih ozemljih.

452 Prav tam.

13,5 RM. Upravičena je bila tudi do plačila potnih stroškov. Za oddaljenost več kot dva kilometra so potni stroški znašali 21,5 RM na km.⁴⁵³

Finančno pomoč pri dojenju so oblasti smatrale kot »najpomembnejši ukrep« za pospeševanje dojenja, ki je bilo »najpomembnejša naloga« v boju proti umrljivosti dojenčkov. V ospredju takega ukrepa pa naj bi bila, bolj kot ekonomski moment, »vzgoja naroda«, zaradi česar naj bi ta ukrep zajel čim več mater, ki so bile upravičene do pomoči ob dojenju.⁴⁵⁴

V praksi, sodeč po virih, so bila določila o dodeljevanju pomoči doječim materam oblastem na nižji ravni pogostokrat neznana. Tako so bila na koroškega rajhštathalterja (na čelu upravnih okrožij) naslovljena različna vprašanja v zvezi s tem, iz česar je ta sklepal, da so določila o dodeljevanju pomoči doječim materam nižjim oblastem v okrožjih premalo znana.⁴⁵⁵

453 SI AS 1604, t. e. 982, Hebammengebühren. An den Landrat (Fürsorgeamt) in Radmannsdorf, Krainburg, Stein, 19. 6. 1943.

454 SI AS 1604, t. e. 981, Höhe des Stillgeldes, 24. 9. 1943.

455 Prav tam.

NATIONALSOZIALISTISCHE VOLKSWOHLFAHRT – NSV⁴⁵⁶

Oblika vsebinskega izenačevanja uprave slovenskih zasedenih območij z upravo v sosednjih avstrijskih pokrajinah je bil tudi NSV. Bil je pristojna organizacija NSDAP za vsa vprašanja socialnega skrbstva in oskrbe. Njegova pomožna organizacija je bila »Mati in otrok«. NSV je nemški okupator po okupaciji slovenskih območij prikazoval kot eno od organizacij, ki udejanjajo pravičnost v nacionalsocialistični državi, in njegove dejavnosti razširil tudi v svojem okupacijskem območju.

NSV naj bi s svojo dejavnostjo prispeval doseči »veliki vojaško-politični cilj« nemškega naroda. Tako kot se je »nemški vojak boril na fronti za varnost nemških mater in otrok ter bodočnost zdravih nemških družin«, naj bi se NSV boril na svojem področju.⁴⁵⁷

V letu 1942 je imel NSV na območju okrožja Koroška več kot 264 pomožnih postaj Mati in otrok.⁴⁵⁸ To je v praksi pomenilo, da je imela vsaka koroška družina, ki »ni imela dednih bolezni«, možnost, da je od pomožnih postaj kadarkoli prejemale

456 »Nacionalsocialistično narodno socialno skrbstvo«. NSV so ustanovili nacionalsocialisti 18. 4. 1932 kot registrirano zvezo. 3. 5. 1933, samo nekaj mesecev po prevzemu oblasti, so jo povzdignili v organizacijo NSDAP. Njen sedež je bil v Berlinu. Struktura NSV je bila podobna strukturi NSDAP. – *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*.

457 *Kärntner Jahrbuch*, 1942, 89, 3 Jahre NSV in Kärnten.

458 Prav tam.

pomoč. Pomožne postaje naj bi bile »čuvaj ljudskega zdravja« in glede na to naj bi imele s »političnega in biološkega« stališča najvišji pomen.⁴⁵⁹

V okraju Kranj je bilo na primer oblikovanih 33 podružnic Mati in otrok. Tedensko so se v vsakem uradu vršila posvetovanja, ki naj bi jih do septembra 1942 obiskalo 4.815 mater. Dovoljenih je bilo 1.709 podpor in obdarovanih 9.862 oseb.⁴⁶⁰

NSV je svoje delo tudi preko dnevnega časopisja ocenjeval kot zelo uspešno, še zlasti zato, ker je bilo treba sodelavce v novopridobljenih območjih uvesti v delo omenjene organizacije in jih seznaniti s cilji nacionalsocialističnega ljudskega skrbstva. Ko se je v »Oberkrainu« ustanovila »Ortsgruppe« NSV, je to zahtevalo »temeljit[o] in za pooblaščenca zelo težavn[o] uvajanj[r] v delo«. ⁴⁶¹ Upoštevač podatke, ki jih je navajal časopis *Karawanken Bote*, naj bi imelo okrožje Kranj poleti 1942 16.500 članov NSV, to je 21,4 odstotka prebivalcev.⁴⁶²

NSV je s pomočjo dnevnega časopisja predstavljal odziv na svoje aktivnosti kot množičen in na ta način širil svojo propagando. Tako je obisk mater z otroki v podružnici NSV v Preddvoru označil kot »preseljevanje mater in otrok«, ki so hitele na prvi zdravniški posvet. Posveta naj bi se udeležilo več kot 200 mater z otroki, kar je povzročilo, da so zdravnik zdravstvenega urada dr. Valič, »Volkspflegerin« gospodična Blelemeyer iz »Kreisamta« NSV Kranj, voditeljica podružnice in babica »Ortsgruppe« ter tudi dve učiteljici poslovali od poldneva do poznega mraka. Zaradi velikega števila udeleženk vse niso prišle na vrsto. Pregledanih naj bi bilo 105 majhnih otrok in 28 dojenčkov. Zdravnik je pri mnogih otrocih ugotovil podhranjenost, veliko je bilo tudi bolnih. Redni posveti te vrste naj bi zmanjšali takšne težave.⁴⁶³

459 Prav tam.

460 *Karawanken Bote*, 26. 9. 1942, št. 76, 5, Vojna zimska pomoč v okrožju Krainburg.

461 *Karawanken Bote*, 22. 7. 1942, št. 57, 5, Delo NSV in WHW v okrožju Krainburg.

462 Prav tam.

463 *Karawanken Bote*, 6. 6. 1942, št. 44, 4, 200 mater je prišlo na posvet.

Za uspešno razdelitev vseh potrebnih živil so bili na podlagi nemškega vojnega prehranjevalnega gospodarstva tudi v »Oberkrainu« izdani ukrepi za racioniranje živil z uvedbo sistema nakaznic, ki je bil glede starostnih stopenj in količine obrokov vedno bolj izenačen z ureditvijo v rajhu. Ker so bila v dodelitveni dobi, ki se je začela 6. aprila 1942, v zvezi z nadaljnjim izenačenjem izdana različna živila, ki do tedaj še niso bila dobavljena, je bilo treba spremeniti tudi višine obrokov za kruh, moko, mast, kavni nadomestek in dodatna živila. Zmanjšali so se tedenski obroki kruha za več kot dvajset let stare potrošnike in za otroke do tretjega leta, povišali pa so se tedenski obroki kruha za otroke od tretjega do šestega leta. Tedenski mesni obroki so se znižali za otroke do šestega leta, za otroke in mladostnike od šestega do osemnajstega leta in za več kot osemnajst let stare potrošnike. Celotni obrok za otroke, mlajše od štirinajst let, in dodatki za delavce, ki so delali dolgo in ponoči, se niso spremenili. Otroci do treh let niso dobili kavni nadomestkov in dodatkov. Otrokom naj bi v dodelitvenem času dodatno izdajali 62,5 grama kakava v prahu in 125 gramov umetnega medu, in sicer za starost od nič do štirinajst let, za otroke od šestega do štirinajstega leta pa še 200 gramov marmelade. Znižanje živilskih obrokov je bilo povezano tudi z bistveno razširitvijo oskrbovalnega ozemlja, ki naj bi bilo odvisno izključno od gospodarske proizvodnje Nemčije.⁴⁶⁴

Nacistična socialnoskrbna organizacija NSV je bila dejavna tudi na Spodnjem Štajerskem. Vzemimo primer okraja Šmarje pri Jelšah, ki je bil socialno šibkejši, zato je politični komisar uvedel socialno pomoč, in sicer večinoma preko NSV.⁴⁶⁵ Ta je že aprila 1941 nudil pomoč 3012 družinam z 9841 osebami. Razdelil jim je 65 ton živil, okoli 1000 kosov otroškega perila, 400 kosov perila za odrasle, 120 kosov obleke in 15 parov čevljev. Uredil je dvanajst postaj za pomoč nosečnicam in materam z otroki ter štiri otroške vrtce. Na zdravstvenem področju

464 *Karawanken Bote*, 28. 3. 1942, t. 25, 4, Prehranjevalne razmere v Oberkrainu.

465 Ferenc, Nemška okupacija, 252.

je delovalo petnajst zdravnikov, dva zobozdravnika in osem babic.⁴⁶⁶

Vsebinsko izenačevanje uprave v zasedenih območjih z upravo v sosednjih avstrijskih pokrajinah je zajelo tudi mladinsko skrbstvo. Aprila 1943 je bila v *Verordnungs und Amtsblatt* objavljena odredba šefa civilne uprave o uvedbi predpisov s področja mladinske zaščite na zasedenih območjih Koroške in Kranjske.⁴⁶⁷ Odredba naj bi stopila v veljavo 20. aprila 1943. Nanašala se je na mladoletnike, ki so bili primerni za vstop v »Hitler Jugend« (HJ, štirinajst do osemnajst let; mlajši dečki od desetega do štirinajstega leta so bili vključeni v »Deutsches Jungvolk«). Določala je, da je mladina na ozemljih Koroške in Kranjske, ki je dobila nemško državljanstvo ali državljanstvo na preklic, dolžna vstopiti v HJ. Zanje so veljale enake dolžnosti kot za pripadnike HJ v rajhu.⁴⁶⁸

NSV je staršem nudil tudi pomoč pri vzgojno problematičnih otrocih. Za to je bila v okviru NSV zadolžena »Jugendhilfe« (mladinska pomoč), ki je delovala v tesni zvezi z državnimi uradi. Skrbela je za otroke do štirinajstega leta starosti, s katerimi so starši imeli vzgojne težave, in za mladoletne, ki so bili zaradi neurejenih domačih razmer nastanjeni pri rejnikih ali v mladinskih domovih.⁴⁶⁹ V domovih so velik pomen dajali disciplini, telesni pripravljenosti, učnemu uspehu, političnemu šolanju, razvoju ročnih spretnosti itd. Marsikateri mladinski domovi so imeli vajeniške delavnice, v katerih so se gojenci usposobili za prihodnji poklic. Če so starši vzgojno problematičnih otrok pokazali pripravljenost za sodelovanje z uradom mladinske pomoči, so se otroci po »prevzgoji« vrnili v matično družino.⁴⁷⁰

»Skrb« ni pripadala vsem mladostnikom. Na podlagi nemškega zakona o mladinskem skrbstvu, veljavnega od 9. julija

466 Prav tam.

467 SI AS 1604, t. e. 981, a. e. 1, Verordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains, 13. 4. 1943.

468 Prav tam.

469 *Karawanken Bote*, 18. 11. 1942, št. 91, 3, Če otroci delajo skrbi.

470 Prav tam.

1922, je bilo še mogoče odrediti skrbniško vzgojo za Jude in Rome, a za te »asocialne, tuje rasne elemente« naj ne bi prišla v poštev nobena vzgojna dejavnost, saj so pomenili »finančno in pedagoško breme« za družbo in državo. Ukrepi v zvezi z mladoletnimi Judi in Romi so se izvajali na podlagi državljanskih pravic, kazenskega in policijskega prava. Nova nacionalsocialistična zakonodaja je zavzemala jasno stališče, da mladinski uradi ne sprejemajo mladoletnih Judov in Romov. Če so bili ti mladostniki zanemarjeni ali so kot mladoletni storili kaznivo dejanje, je bila o tem obveščena pristojna policijska postaja.⁴⁷¹

Vzgoja v nacionalsocialističnem duhu je bila namenjena tudi najmlajšim. Nemški okupator je s ciljem popolnega ponemčenja slovenskega prebivalstva ukinil slovenske otroške vrtce in šole ter ustanavljal le nemške vrtce in v šolah uvajal pouk v nemščini. Za otroke, stare od dve do šest let, je NSV organiziral otroške vrtce in se pri tem opiral na določbe odredbe o Skupnem delu občin in okrožij (mladinskih uradov) z NSV za podpiranje vzgojno-varstvenih ustanov (otroških vrtcev), ki je stopila v veljavo 21. marca 1941.⁴⁷²

V predstavitvi triletnega dela NSV v okrožju Koroška⁴⁷³ je bilo ocenjeno, da je bilo na Koroškem več kot 250 otroških vrtcev NSV. V to število so bili vključeni tudi »žetveni otroški vrtci« (Erntekindergärten), ki so delovali med žetvijo, ko so bili starši zaposleni pri delih, povezanih z njo. Pozimi omenjeni vrtci niso bili obiskani predvsem zaradi slabih vremenskih in cestnih razmer. Je pa otroška vzgojiteljica (otročka vrtnarica) pogostokrat tudi pozimi ostala na svojem delovnem mestu, da je opravljala obiske na domu in ohranjala »tesne vezi« s prebivalstvom.⁴⁷⁴

Otroški vrtci NSV naj ne bi imeli samo »skrajno« ugodnega vpliva na telesni razvoj varovancev (primerna oskrba, higiena, telovadba in natančno določen potek dneva), temveč naj bi bili, v

471 SI AS 1604, t. e. 981, An die Jugendämter, an die Gau (Landes-) jugendämter und ihre Aufsichtsbehörden, september 1943.

472 SI AS 1604, t. e. 981, Bestellschein für die Vordrucke der Jugendämter.

473 *Kärntner Jahrbuch*, 1942, 89–91, 3 Jahre NSV in Kärnten.

474 Prav tam, 89.

skladu z nacistično ideologijo, »trdnjava nacionalsocialističnega duha«, ki »vzgojno« vpliva na otroke in njihove starše.⁴⁷⁵

V letu 1942 je bilo na Gorenjskem v treh okrožjih več kot 30 otroških vrtcev. V okrožju Kamnik je bilo v mesecu maju odprtih deset otroških vrtcev. V Kranjski Gori in na Bledu sta bila odprta počitniška domova za otroke.⁴⁷⁶

Sodeč po arhivskih virih in uradnih časopisnih poročilih, je takšno načrtno ponemčevanje otrok skozi igro in pesem obrodilo sadove. Tako je bila okrožna vodja otroške skupine iz St. Veita a. d. Glan, Ilse Klose, ob obisku otroške skupine v Radovljici presenečena nad njenim uspešnim delom. Otroci so »navdušeno« peli nemške pesmi in bili »z vso dušo« pri svojih nemških igrah. Dve ure trajajoče družabno druženje se je zaključilo s pozdravi firerju, dvajset otrok pa je nestrpnost čakalo, da jih je vodja Anita Mikschas sklicala k popoldanski otroški skupini.⁴⁷⁷

V okviru NSV so delovale še druge ustanove, ki so izvajale svoje socialnoskrbstvene naloge, in sicer domovi počitka za matere, počitniški domovi za otroke in mladino, šole, v katerih so se deklice in žene izobraževale za socialne poklice, itd. V okrožju Koroška sta bila dva domova počitka za matere, dva materinska in otroška domova, en dom za majhne otroke in štirje mladinski domovi. Okoli 16.000 koroških otrok je NSV poslala na počitnice, okoli 3000 otrok iz drugih okrožij je bilo na Koroškem gostoljubno sprejetih.⁴⁷⁸

V okviru NSV naj bi imela velik pomen tudi ustanova za zdravljenje tuberkuloze in terenska šolska zobozdravstvena služba.⁴⁷⁹

475 Prav tam, 90.

476 *Karawanken Bote*, 1./2. 1. 1943, št. 1, 2, 1942. – leto obnove na Gorenjskem.

477 SI AS 1605, t. e. 88, Kreis Radmannsdorf, Ortsgruppe Radmannsdorf, Kindergruppe, 11. 6. 1941.

478 Prav tam, 91.

479 Prav tam.

NEZAKONSKA ROJSTVA

Okupacijska oblast je posvečala veliko pozornosti nezakonskim rojstvom, saj se je njihovo število zaradi vojnih razmer povečalo. Vodila je strog nadzor z namenom ugotovitve porekla staršev in iz tega izhajajočih pravic. S širjenjem območja nemškega rajha se je namreč zaposlovalo vedno več tuje delovne moči. S tem pa je naraščalo tudi število nezakonskih otrok, katerih starši so bili »tujerodni«. ⁴⁸⁰ Nacistična oblast je želela imeti pregled nad temi rojstvi. Zanj je bil pooblaščen državni odbor za ljudsko zdravstveno službo v Berlinu (Reichsausschuss für Volksgesundheitsdienst). Nadzor je zajemal vse nezakonske otroke »tujerodnih« staršev, ki niso bili nemški državljani. Po navodilih rajhovskega guvernerja (Reichsstatthalter) na Koroškem so bili deželni sveti Radovljica, Kranj in Kamnik dolžni sporočiti državnemu odboru za ljudsko zdravstveno službo v Berlinu število nezakonskih rojstev »tujerodnih« očetov in mater. Pri tem naj bi navedli, kdo od staršev je bil »tujeroden« in katere narodnosti. ⁴⁸¹

480 SI AS 1604, t. e. 981, Der Reichsminister des Innern. Unehelich geborene Kinder mit fremdvölkischen Vater oder fremdvölkischer Mutter, 7. 10. 1941.

481 Prav tam.

Sodeč po arhivskih virih, nezakonska rojstva tujih delavk niso bila dosledno prijavljena na matičnih uradih. Zaradi tega je rajhovski guverner na Koroškem med drugim pozval tudi deželne svete – mladinske urade Radovljica, Kranj in Kamnik, naj bodo pozorni na takšne primere nejavljanja nezakonskih rojstev.⁴⁸²

Povečano število nezakonskih rojstev je bilo tudi posledica vpoklica v nemško vojsko. Mnogi pripadniki nemške vojske so padli ali bili pogrešani, za seboj pa so pustili nezakonske otroke. Enako velja tudi za tiste, ki so se pridružili partizanskemu gibanju ali so jih pripadniki revolucionarnega tabora mobilizirali ali celo likvidirali.

Kadar je oče nezakonskega otroka padel ali bil pogrešan kot pripadnik nemške vojske, je bil otrok upravičen do otroškega dodatka, če je bilo potrjeno očetovstvo, če je otrok živel v njegovem gospodinjstvu ali je bilo mogoče dokazati, da je zanj v celoti skrbel drugače ali je plačeval sodno določeno preživnino.⁴⁸³

Z posebno okrožnico je rajhovski finančni minister razposlal odredbo, veljavno od 27. maja 1943, ki je prinašala dopolnitve glede ugotavljanja očetovstva v primeru smrti ali pogrešanosti pripadnika nemške vojske, še preden je ta priznal očetovstvo in iz tega izhajajoče pravne obveznosti.⁴⁸⁴ V takšnem primeru se je očetovstvo lahko dokazalo na podlagi pisem ali drugih zapisov padlega ali pogrešanega pripadnika nemške vojske, ki so nedvomno dokazovali, da je oče nezakonskega otroka. Očetovstvo se je lahko dokazalo tudi na podlagi izjav drugih pripadnikov enote, ki ji je padli ali pogrešani služil. Če očetovstva ne s prvim ne z drugim primerom ni bilo mogoče dokazati, so ga poskušale ugotoviti pristojne socialne službe. Ko je bilo očetovstvo z enim od zgoraj omenjenih načinov ugotovljeno, je bil otroški dodatek odobren le za nekaj mesecev, to je za obdobje od rojstva otroka do smrti očeta. Otroški dodatek

482 SI AS 1604, t. e. 981, Unheliche geburten ausl. Arbeiterinnen, 22. 7. 1944.

483 SI AS 1604, t. e. 981, Der Reichsminister der Finanzen, 10. 9. 1943. Kinderzuschlag für uneheliche Kinder gefallener, gestorbener oder vermisster Wehrmachtangehöriger.

484 Prav tam.

je bil izplačan neposredno skrbstvenemu organu, skrbniku ali upravičeni materi otroka.⁴⁸⁵

Iz arhivskih virov je razvidno, da je bilo treba nekatere očete nezakonskih otrok poiskati, da bi priznali očetovstvo in plačevali preživnino. Takšne poizvedbe so bile v pristojnosti okrožnih mladinskih uradov.

485 Prav tam.

**GLUHONEMNICA
OB KONCU VOJNE**

Konec vojne in oblikovanje socialistične države sta Gluhonemnici prinesla nova navodila za delovanje. Na sestanku šolskih upraviteljev konec maja 1945 je načelnik oddelka za osnovno šolo pri Slovenskem narodnoosvobodilnem svetu (SNOS) Venceslav Winkler podal navodila za pouk.⁴⁸⁶ Navodila so določala, da v obdobju od 22. maja do konca junija pouk poteka tako kot do tedaj. Učna snov pri predmetih zgodovina in zemljepis se je morala prilagoditi novim političnim razmeram. Učitelji so morali ob vsaki priložnosti seznanjati učence s pomembnim partizanskega gibanja, vlogo Josipa Broza – Tita, sestavo nove vlade in oblastne strukture sploh. Že meseca maja so učitelji kot učno gradivo uporabljali list *Pionir*, medtem ko je bilo vse drugo učno gradivo še v pripravi.⁴⁸⁷

Nove razmere so pomenile tudi nova praznovanja. 25. maja 1945 so učenci prvič praznovali Titov rojstni dan. Šolski odsek je pred tem podal navodila o načinu praznovanja. Predvideno je bilo, da učitelji učencem po razredih pojasnjujejo pomen dela maršala Tita.

Konec druge svetovne vojne Gluhonemnici ni prinesel le novih praznovanj in učnih vsebin, ampak tudi nove prostore, gluhim učencem pa nove priložnosti in pristope.

Takoj po koncu vojne se je morala Gluhonemnica sicer soočiti z vprašanjem pristojnosti in prostora. Vodja kabineta pri ministrstvu za socialno politiko je 26. junija 1945 na prosvetno ministrstvo naslovil vprašanje o pristojnosti zavoda, in sicer ali kot šolska ustanova sodi v pristojnost prosvetnega ministrstva ali kot zavod za socialne pomoči potrebne sodi v pristojnost socialnega ministrstva.⁴⁸⁸ Med obema ministrstvoma torej ni bilo razjasnjeno vprašanje, ali je šola za gluhe otroke prosvetna ali socialna ustanova. Če je bilo v obdobju med obema vojnama jasno, da gre za prosvetno ustanovo, ki pa je zaradi razmer (večina učencev je prihajala iz socialno šibkih družin) postala neformalno tudi

486 SI AS 2032, t. e. 1, Službena objava z dne 24. 5. 1945.

487 Prav tam.

488 SI AS 231, t. e. 37, Prezvem gluhonemnice, 26. 6. 1945.

socialna ustanova, v obdobju takoj po drugi svetovni vojni to ni bilo razvidno. Gluhi otroci so bili zaradi svojih ovir avtomatično obravnavani kot osebe, potrebne socialne pomoči.

Podobna perspektiva je veljala tudi za Zavod za slepe otroke (in verjetno tudi za druge specialne ustanove). Začasna delegatka Zavoda za slepo mladino Vilma Kralj je v dopisu prosvetnemu ministrstvu, datiranim s 25. junijem 1945, jasno zapisala, da je zavod v prvi vrsti prava šolska ustanova, ne zavetišče. Njegova naloga pa je, *»da nudi zdravim slepim splošno in poklicno izobrazbo«*.⁴⁸⁹

Konec vojne ni pomenil takojšnjega konca teženj po prostorski segregaciji gluhih in slepih otrok. Splošna bolnišnica je obudila prizadevanja po pridobitvi prostorov ljubljanske Gluhonemnice. Takratni minister za zdravje, dr. Marjan Ahčin, je v dopisu ministrstvu za prosveto z dne 21. junija 1945 napovedal začetek adaptacije in razširitve posameznih oddelkov splošne bolnišnice.⁴⁹⁰ V načrtu je bila namreč preselitev manjših oddelkov bolnišnice v njeno neposredno bližino. Stavba Gluhonemnice v neposredni bližini naj bi bila za to primerna.

Minister za zdravstvo Ahčin je v dopisu pozval prosvetno ministrstvo, da začne postopek premestitve Gluhonemnice, za katero, po njegovih izjavah, *»ni nujno, da je v Ljubljani sami, in kateri bi bilo možno odkazati primerno posestvo, ki jih je sedaj gotovo več na razpolago«*.⁴⁹¹

Teženj po prostorski segregaciji je bil takoj po vojni deležen tudi Zavod za slepo mladino. Obstajala so prizadevanja po njegovi preselitvi v Jelšingrad pri Šmarju pri Jelšah.⁴⁹²

Ravnateljica zavoda in tiflopedagoginja Bogomira Dobovšek je posredovala pri takratni ministrici za prosveto in kulturo Lidiji Šentjunc. Z njeno podporo je zavod ostal v Ljubljani.⁴⁹³

489 SI AS 231, t. e. 37, Dopis začasne delegatke Zavoda za slepo mladino Ministrstvu prosvete Narodne vlade Slovenije, 25. 6. 1945.

490 SI AS 231, t. e. 37, Gluhonemnica – Odstop medicinski fakulteti, 21. 6. 1945.

491 Prav tam.

492 Golob, *Pot k svetlobi*, 31.

493 Prav tam.

Začetne težnje po prostorski segregaciji vseeno ne morejo negirati novega, kakovostnejšega sistema skrbi za gluhe otroke in njihovega izobraževanja v Sloveniji ter na splošno otrok s posebnimi potrebami.

ZAKLJUČEK

Ob Zaloški cesti v Ljubljani še danes stoji stavba, na procelju katere je bil v preteklosti napis »Ustanovni zavod za glu-honeme«. Napis je pričal, da je bila Gluhonemnica ustanovljena s sredstvi, ki so jih naklonili dobrotniki, med katerimi je največ sredstev prispeval župnik in dekan v Ribnici Ignacij Holzapfel. Internatsko urejena šola je v obdobju, ki ga zajema monografija, omogočila šolanje gluhih otrok v slovenskem jeziku. Gluhonemnica je bila zgrajena le za potrebe nekdanje de-že Kranjske, zato v novih razmerah po prvi svetovni vojni ni zmogla sprejeti vseh otrok. Primanjkovalo je prostora, ki ga je vodstvo zavoda poskušalo reševati in tako čim večjemu številu otrok omogočiti šolanje in kasnejšo integracijo v družbo ter samostojno življenje.

Arhivsko gradivo in literatura iz tega obdobja ponujata nazorno sliko prizadevanj vodstva zavoda in strokovnih učiteljev, da bi gluhih otrokom, ki so po večini prihajali iz revnih okolij, »dali« govor po tedaj prevladujoči učni metodi. Danes je glasovnogovorna metoda predmet kritik, ki so stvar stroke, ne pričujoče monografije. Ta v zgodovinskem kontekstu razume omenjeno metodo kot »premikanje meja« v sistemu skrbi in izobraževanja gluhih, katerega končni cilj je bila integracija v družbo in možnosti samostojnega ter socialno varnega življenja. V segregiranem sistemu skrbi in izobraževanja so strokovni učitelji opolnomočili mladino tudi z ročnimi spretnostmi, ki so jim omogočile izučitev poklica. V slovenskem prostoru tedanjega časa gluhi mladostniki niso imeli ne finančnih možnosti ne potrebnih spodbud družbe po več kot le osnovi izobrazbi. Seveda so bile zelo pomembne tudi spodbude domačega okolja, ki so posameznikom krojile življenjsko pot.

Zaključek šolanja v Gluhonemnici ni pomenil sočasne integracije v družbo, ki so jo še vedno obvladovali predsodki in neznanje. Delo strokovnega učiteljstva se ni končalo z izšolanjem posameznih gluhih učencev, ampak je vključevalo tudi podporo po zaključku šolanja, zlasti tistim, ki so bili brez zaposlitve in sredstev. Gluhonemnica v teh prizadevanjih ni bila

osamljena, saj je imela močno oporo v Podpornem društvu za gluhonemo mladino v Ljubljani. Skupaj sta pomagala pri integraciji gluhih v družbo in že pred tem seznanjala širšo javnost z življenjem gluhih mladostnikov. Pomemben medij je bil radio, kjer so se predstavljali tudi gluhi učenci, ki so osvojili govor po glasovnogovorni metodi poučevanja. Želeli so pokazati, da so otroci, enaki polnočutnim otrokom, z enakimi željami, interesi in hrepenenji. Društvo, ki je združevalo odrasle gluhe, je prav tako pomagalo rušiti stereotipe v družbi in z gledališko predstavo, ki jo je premierno izvedlo v Ljubljani, dokazalo, da »Gluhi« zmorejo vse. To je potrdil tudi obisk slepe in gluhe ameriške pisateljice Helen Keller v Ljubljani.

Druga svetovna vojna je povzročila zmanjšanje števila učencev v Gluhonemnici, saj so zavod morali zapustiti učenci iz nemškega okupacijskega območja. Pouk v Gluhonemnici se ni ustavil, bil pa je prilagojen vojnim razmeram. V obdobju nemške okupacije Ljubljanske pokrajine je pristojna oblast obvestila vodstvo zavoda, da njegova razširitev ni v načrtu. Omenjeni problem, ki sta si ga vodstvo in strokovno učiteljstvo prizadevala rešiti vse obdobje med obema vojnama, je rešila povojna oblast, ki je sistem skrbi in izobraževanja gluhih otrok razvijala naprej, na predvojnih temeljih.

POVZETEK

GLUHI IN SVET

**Med odrinjenostjo in
vključenostjo**

Ljubljanska Gluhonemnica je bila zgrajena iz volil različnih dobrotnikov, med katerimi je največ prispeval dekan Ignacij Holzapfel. Svoje premoženje je v oporoki namenil gradnji zavoda za gluho mladino s Kranjskega, ki se je šolala v nemških zavodih in se s tem odtujevala domači grudi. Tudi s tem dejanjem je pokazal svojo domoljubnost, tako kot že veliko prej pri neuspešnih poskusih izdajanja slovenskega tednika *Slavinja*. Z izgradnjo zavoda za gluho mladino v Ljubljani leta 1900 se je slovenski gluhi mladini s Kranjskega odprla pot do poučevanja v slovenskem jeziku in samostojnega življenja po koncu šolanja.

Delo v Gluhonemnici je prekinila prva svetovna vojna. Večina otrok je ostala doma in se ni šolala. Po koncu vojne in razpadu monarhije AO se je Gluhonemnica soočala s finančno stisko. Skromna sredstva za njeno ponovno delovanje je sprva prispevalo novooblikovano poverjenišтво za socialno skrbstvo, nato šolska oblast in kasneje ministrstvo za socialno politiko v Beogradu. Konec dvajsetih let je Gluhonemnica prišla pod upravo ljubljanske oblasti, ki je prevzela tudi stroške za njeno vzdrževanje.

Zakon o narodnih šolah, sprejet leta 1929, je šolstvo v jugoslovanski državi na novo pravno uredil. Postavil je temelje za ureditev šol za otroke s posebnimi potrebami. Določal je, da omenjene šole obiskujejo vsi tisti otroci, ki niso bili sposobni slediti pouku v ljudskih šolah. Med otroke s posebnimi potrebami je prišteval tudi gluhe.

V Dravski banovini je bilo le 40 odstotkov gluhih otrok deležnih specialnega pouka v Gluhonemnici, 60 odstotkov pa je ostajalo nešolanih. V obdobju med obema vojnama tako ni bil rešen osnovni problem, to je uvedba obveznega pouka gluhih otrok. Načelno so imeli vsi šoloobvezni gluhi otroci pravico do šolanja. Dejansko pa je bil v obdobju med obema vojnama interes za vpis v Gluhonemnico tako velik, da zavod ni mogel sprejeti vseh otrok. Bil je namreč edini takšen zavod v Sloveniji. Polovico prijavljenih otrok so zavrnil. Nekateri izmed njih, ki so

na sprejemnem izpitu pokazali zadovoljive rezultate, so dobili možnost vpisa naslednje leto. Prostorska stiska je silila vodstvo Gluhonemnice v opozarjanje uradne oblasti, sprva ljubljanske, nato banovinske, na nujnost razširitve zavoda. Obe oblasti sta razumeli in uvideli nujnost razširitve, a do začetka gradbenih del v obravnavanem obdobju ni prišlo. Gluhonemnica je bila tako kot drugi mladinski oblastni/ banovinski zavodi vseskozi predmet obravnav na sejah ljubljanskega odbora in nato banskega sveta. V obdobju banovine je bil oblikovan poseben sklad za razširitev Gluhonemnice, a se v njem ni nikoli nabralo toliko sredstev, da bi se pokrila razširitev zavoda. Banovina je v veliki meri krila stroške ne samo Gluhonemnice, ampak tudi drugih mladinskih banovinskih zavodov, zato nikoli ni bilo na voljo dovolj sredstev za začetek gradbenih del, v obdobju gospodarske krize pa izvedbe takšnega projekta sploh ni bilo mogoče pričakovati. Ugodnejše razmere so nastopile od srede tridesetih let dalje, a brez prošenj vodstva Gluhonemnice, kritik nekaterih banskih svetnikov in bližajoče se štiridesetletnice zavoda, ko je bilo pričakovati tudi obiske tujih strokovnjakov s področja poučevanja gluhih otrok, se verjetno ne bi zgodilo nič bistvenega. Še vedno bi ostalo zgolj pri razgovorih. Glede na konstantno poudarjanje dejstva, da ni zadostnih finančnih sredstev za razširitev Gluhonemnice, se zdi presenetljivo, da so se tik pred okupacijo Slovenije ta le našla, določili pa so tudi točen datum začetka gradbenih del, 1. maj 1941. Gluhi otroci s Štajerske, Koroške in Gorenjske ljubljanske Gluhonemnice v tem času niso mogli več obiskovati, saj so omenjene pokrajine sodile pod nemško okupacijsko območje. Število otrok v ljubljanski Gluhonemnici se je zmanjšalo.

Kljub prostorski stiski in pomanjkanju finančnih sredstev, ki so bila občutna zlasti med gospodarsko krizo in v medvojnem obdobju, je vodstvu Gluhonemnice uspelo nuditi gojencem specialen pouk po glasovnogovorni metodi, ki je od učenca in učitelja zahtevala veliko vztrajnosti. Nekateri gluhi otroci niso

bili sposobni slediti pouku in so bili predlagani za odpust. Tisti, ki so ostali, so si pridobili poklic in možnost za samostojno življenje ter integracijo v družbo.

Večina gojencev Gluhonemnice je prihajala iz revnih družin, ki so prebivale v oddaljenih vaseh in zaselkih. Med poklici staršev so prevladovali kmetje, kajžarji in kmečki delavci. Zdravniki so ugotavljali, da je pri večini gluhoti pridobljena naknadno zaradi bolezni ušes in drugih otroških bolezni, ki niso bile strokovno pozdravljene. Starši so se pogosto zatekali k domačim zdravilom ali lokalnim zdravilcem, saj niso imeli sredstev za plačilo zdravnika, pogosto pa niso imeli niti možnosti prevoza do zdravnika.

Tistim revnim gluhim otrokom, ki so dobili možnost izobraževanja v Gluhonemnici, je revščino poleg te blažilo tudi Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani z nabavo oblačil, obutve, šolskih potrebščin, kritjem zdravstvenih storitev ipd. Manjšina gojencev je pripadala socialno stabilnim družinam, ki so same krile stroške šolskih obveznosti. Vodstvo zavoda je starše omenjenih pogosto pozvalo k pomoči, predvsem pri nakupu učil in učnih pripomočkov. Gluhonemnica je bila finančno vseskozi izčrpana, saj je v želji, da bi nudila šolanje čim večjemu številu gluhih otrok, sprejemala več otrok, kot so omogočale njene dejanske zmogljivosti. Gospodarska kriza je v veliki meri povzročila preusmeritev učiteljske dejavnosti tudi v reševanje socialnih problemov učencev. Gluhonemnica je ob podpori Podpornega društva za gluhonemo mladino v Ljubljani poskrbela, da so imeli učenci zadovoljivo materialno oskrbo. Uspešno končanje šolanja še ni pomenilo istočasne integracije v družbo, saj so se morali gluhi pri iskanju zaposlitve soočiti s predsodki družbe. Strokovni učitelji Gluhonemnice so si skupaj s podpornim društvom prizadevali za približevanje sveta gluhih otrok širši javnosti, predvsem z radijskimi oddajami, v katerih so spregovorili tudi gluhi otroci. V prizadevanja proti predsodkom družbe se je vključilo tudi Društvo gluhonemih v Dravski

banovini, ki je združevalo odrasle gluhe. Proti predsodkom je nastopalo z organiziranjem kulturnih prireditev po Sloveniji, v katerih so odrasli gluhi nastopali z govorno besedo v gledaliških predstavah. Prva takšna prireditev v Sloveniji in nasploh v Kraljevini Jugoslaviji je bila 6. decembra 1936 v dvorani Šentjakobskega gledališča v Ljubljani. O dogodku je poročalo tudi dnevno časopisje in podprlo gluhe pri njihovih zahtevah.

V obdobju druge svetovne vojne je ljubljanska Gluhonemnica delovala v okviru ustaljenega pedagoškega procesa, seveda v razmerah italijanske in nato nemške okupacije. Število učencev se je občutno zmanjšalo zaradi odhoda otrok iz tistega dela Slovenije, ki ga je okupiral nemški okupator.

Konec druge svetovne vojne in oblikovanje nove jugoslovanske države sta pomenila nove možnosti za gluhe otroke in mladino. Država je zagotavljala vzgojo in izobrazbo vsej mladini, osnovnošolsko izobraževanje pa je bilo obvezno tudi za otroke s posebnimi potrebami.

SUMMARY

**THE DEAF AND
THE WORLD**

**Between Exclusion and
Inclusion**

The Ljubljana Institute for the Deaf-Mute was built with the resources from various benefactors' bequests. Dean Ignacij Holzapfel was the most generous of them. In his will, he dedicated his fortune to the construction of an institute for the deaf youth from Carniola, who were educated in German institutions and thus alienated from their homeland. This was another display of his patriotism, as were his previous unsuccessful attempts to publish the Slovenian weekly newspaper *Slavinja*. With the construction of the Institute in Ljubljana in 1900, the Slovenian deaf youth from Carniola were given the opportunity to receive education in the Slovenian language and live independently after the completion of their schooling.

The work at the Institute for the Deaf-Mute was interrupted by World War I. Most children stayed at home and did not go to school. After the end of the war and the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy, the Institute for the Deaf-Mute faced financial hardship. The meagre funds for its reactivation were first contributed by the newly established Commission for Social Welfare, then the school authorities, and later the Ministry of Social Policy in Belgrade. At the end of the 1920s, the Institute for the Deaf-Mute came under the administration of the Ljubljana city authorities, which also took over its maintenance expenses.

The National Schools Act, adopted in 1929, provided a new legal framework for education in the Yugoslav state. It laid the foundations for schools for children with special needs. The Act stipulated that children incapable of following the lessons in the folk schools should attend special schools, and deaf children were included among those with special needs.

In the Drava Banate, only 40 % of deaf children received special education at the Institute for the Deaf-Mute, while 60 % remained unschooled. In the period between the two wars, the fundamental problem of introducing compulsory education for deaf children was therefore not solved. In principle, all deaf children of school age had the right to attend school. In reality,

however, during the interwar period, there was so much interest in enrolling in the Institute for the Deaf-Mute that not all children could be admitted, as this was the only such institution in Slovenia. Half of the applicants were rejected. Some of them, who showed satisfactory results at the entrance exam, were given the opportunity to enrol the following year. The limited capacity forced the Institute's management to warn the official authorities – first in Ljubljana and then at the Banate level – of the necessity to expand the Institute. The authorities at both levels understood and agreed with the need for the extension, but unfortunately, no construction works began during the period under consideration. Like all other youth institutions under the jurisdiction of the city or the Banate, the Institute for the Deaf-Mute was often discussed at the meetings of the Ljubljana Committee and then the Ban's Council. During the Banate period, a special fund was created for the expansion of the Institute, but it never accumulated enough funds to cover the expansion. The Banate largely covered the expenses of not only the Institute for the Deaf-Mute but also other Banate youth institutions, so there were never enough funds to start construction works. However, during the economic crisis, it was impossible to expect that any such project would be carried out at all. More favourable conditions arose from the mid-1930s onwards. However, it is unlikely that anything significant would have happened without the appeals of the management of the Institute for the Deaf-Mute, the criticism of some of the Ban's councillors, and the approaching 40th anniversary of the Institute when visits from foreign experts in deaf children's education were also expected. Still, all the efforts remained at the level of mere discussions. Given the constant complaints that financial resources for the expansion of the Institute were simply insufficient, it seems surprising that shortly before the occupation of Slovenia, financial resources nevertheless appeared, and the exact date for the beginning of construction works was set for 1 May 1941. At this time, the deaf children from Styria, Carinthia, and Upper Carniola could

no longer attend the Ljubljana Institute for the Deaf-Mute, as these regions became parts of the German occupation zone. The number of children attending the Ljubljana Institute for the Deaf-Mute decreased.

Despite the limited capacity and lack of financial resources, which was particularly acute during the interwar economic crisis, the management of the Institute for the Deaf-Mute managed to offer the pupils specialised education using the voice speech method, which required a great deal of perseverance on the part of both the pupils and the teachers. Some deaf children were unable to follow the lessons and were therefore recommended for dismissal. Those who stayed acquired professions and the chance for independent life and social integration.

Most of the Institute's pupils came from poor families living in remote villages and hamlets. Their parents were primarily farmers, cottagers, and agricultural workers. Doctors kept finding that deafness was usually caused by ear infections and other children's diseases that were not properly treated. Parents would often resort to home remedies or local healers because they could not afford a doctor nor were able to travel to see one.

The poverty of the deaf children who were given the opportunity to receive education at the Institute for the Deaf-Mute was also alleviated by the Support Society for Deaf-Mute Youth in Ljubljana, which provided clothing, shoes, school supplies, covered medical expenses, etc. A minority of the pupils belonged to socially stable families that could cover their schooling costs. The Institute's management often called upon such parents to help, especially by purchasing books and teaching aids. The Institute for the Deaf-Mute was constantly financially exhausted, as in its desire to provide education for as many deaf children as possible, it kept accepting more children than its actual capacity. Due to the economic crisis, the teachers also focused on solving their pupils' social problems rather than merely teaching them. With the aid of the Support Society for Deaf-Mute Youth, the Institute ensured that the pupils were provided with

satisfactory material care. Graduation from the Institute did not automatically imply a successful integration into society, as deaf people faced prejudices when looking for a job. The Institute's expert teachers and the Support Society strived to introduce the world of deaf children to the general public, especially through radio programmes where the deaf children would also speak. The Drava Banate's Deaf-Mute Society, which brought together deaf adults, also joined the efforts to combat societal prejudices by organising cultural events across Slovenia where deaf adults would perform in spoken theatre performances. The first such event in Slovenia and the entire Kingdom of Yugoslavia was organised on 6 December 1936 in the Šentjakob Theatre in Ljubljana. The daily newspapers also covered the event and supported the deaf in their demands.

During World War II, the Ljubljana Institute for the Deaf-Mute operated within the framework of the established pedagogical process – obviously, under the conditions of the Italian and then the German occupation. The number of pupils decreased significantly due to the absence of children from the part of Slovenia occupied by the German occupiers.

The end of World War II and the establishment of a new Yugoslav state meant new opportunities for deaf children and youth. The new state provided education for all its youth, and primary education was also compulsory for children with special needs.

**VIRI IN
LITERATURA**

Arhivski viri

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 77 – Banski svet Dravske banovine.

SI AS 92 – Oblastni odbor Ljubljanske oblasti.

SI AS 231 – Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije.

SI AS 1604 – Deželni svetnik Kranj.

SI AS 1605 – Deželni svetnik okrožja Radovljica.

SI AS 1893 – Pokrajinski podporni zavod.

SI AS 2032 – Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana.

SI AS 2052 – Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana:

SI ZAL RIB 37 – Osnovna šola Ribnica, Kronika Ljudske šole (1848) 1875–1977.

SI ZAL LJU 489 – Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura.

SI ZAL LJU 708 – Mesto Ljubljana, mestni fizikat.

ŽUR – Župnijski urad Ribnica:

ŽUR – Gluhonemnica Holzapfel, l. 1940.

ŽUR – Tage-Buch od leta 1868, Kronika župnije Ribnica 1866–1917.

Periodični tisk

Dom in svet, 1911.

Jutro, 1936, 1942.

Karawanken Bote, 1942, 1943.

Kärntner Jahrbruck, 1942.

Popotnik, 1938/1939.

Slovenec, 1931, 1935, 1941–1943.

Slovenski dom, 1936, 1940.

Slovenski narod, 1942.

Sonček: šolski list za gluhonemo mladino, 1937/38.

Upokojenec, 1937.

Literatura

Brecelj, Anton. Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva. V: Josip Mal (ur.). *Slovinci v desetletju 1918–1928*, 437–61. Ljubljana: Lenova družba, 1928.

Cergol Paradiž, Ana. *Evgenika na Slovenskem*. Ljubljana: Sophia, 2015.

- Ciperle, Jože in Andrej Vovko. *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja I (do 1848)*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1988.
- Dermelj, Ljubo. Osebjje gluhozemnice od ustanovitve do danes. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhozemnice v Ljubljani 1900–1940*, 24–34. Ljubljana: Ravnateljstvo gluhozemnice v Ljubljani, 1940.
- Dermelj, Ljubo. Gluhozemni gojenci v dobi štirideset let. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhozemnice v Ljubljani 1900–1940*, 154–169. Ljubljana: Ravnateljstvo gluhozemnice v Ljubljani, 1940.
- Dermelj, Mirko. Zgodovinski dogodki našega zavoda. V: Zvonko Ermenc, Vera Kmetec in Zora Pianeki (ur.). *Jubilejni zbornik zavoda za gluho mladino v Ljubljani 1900–1950*, 13–19. Ljubljana: (s. n.), 1950.
- Dežman, Jože, Branko Božnik in Janko Tišler. *Nacistična okupacija 1941–1945. Prispevki k zgodovini nacistične okupacije v Trziču in okolici*. Trzič: OK ZKS Trzič, 1984.
- Dobaja, Dunja. Podoba ženske v slovenskem katoliškem časopisju med drugo svetovno vojno. V: Aleksander Žižek (ur.). *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, 361–66. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.
- Dobaja, Dunja. Socialno in zdravstveno varstvo v Ljubljanski pokrajini v letih 1941–1943. *Kronika* 57, št. 3 (2009): 505–23.
- Dobaja, Dunja. Gluhozemnica v Ljubljani 1919–1940. V: Aida Škoro Babič, Mateja Jeraj, Matevž Košir in Bojan Balkovec (ur.). *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, 385–96. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012.
- Dobaja, Dunja. Socialna in zdravstvena problematika v obdobju Ljubljanske oblasti in Dravske banovine. V: Zdenko Čepič (ur.). *Marko Natlačen (1886–1942): v zgodovinskem dogajanju*, 137–55. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Dobaja, Dunja. Razvoj pomožnega šolstva v Sloveniji v obdobju med obema vojnama s poudarkom na pomožni šoli v Mariboru. *Prispevki za novejšo zgodovino* 59, št. 3 (2019): 53–73.
- Dobaja, Dunja. Učila in učni pripomočki v ljubljanskih javnih ljudskih in meščanskih šolah v obdobju med obema vojnama. V: Andrej Studen (ur.). *Mimohod blaga. Materialna kultura potrošniške družbe na Slovenskem*, 67–82. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2019.

- Dolinar, France M. Jožefinizem in janzenizem. V: Metod Benedik (ur.). *Zgodovina cerkve na Slovenskem*, 153–71. Celje: Mohorjeva družba, 1991.
- Erbežnik, Ivan. En dan življenja v gluhonemnici. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 55–61. Ljubljana: Ravnateljstvo gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Ferenc, Tone. Nemška okupacija. V: Marjan Žagar, Slavko Kremenšek, Janko Liška, Rudi Lešnik, Franc Drobne, Franjo Fijavž, Stane Mrvič, Milan Natek in Ernest Rečnik (ur.). *Med Bočem in Bohorjem*, 247–78. Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Rogaška Slatina: Delavska univerza, 1984.
- Ferenc, Tone. *Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941–1942*. Maribor: Obzorja, 1987.
- Ferenc, Tone. *Izbrana dela: okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.
- Godeša, Bojan. Odnos političnih dejavnikov do kulture med drugo svetovno vojno. V: Zdenko Čepič (ur.). *Preteklost sodobnosti: izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*, 119–30. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999.
- Golob, Marija. *Pot k svetlobi*. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, 1999.
- Goršič, France. Pregled socialnopolitične uprave v Sloveniji. *Slovenski pravnik* 42, št. 11–12 (1928): 278–84.
- Gradišnik, Marina. »Purgerji, rešetarji in lončarji ...«: k zgodovini trga Ribnica na Kranjskem. *Zgodovina za vse* 13, št. 1 (2006): 60–74.
- Gradišnik, Marina in Vesna Horžen. *Ribnica, veličina majhnosti: ribniška zgodovina od prazgodovinske naselbine pri Žlebiču do devetdesetih let prejšnjega stoletja*. Ribnica: Muzej Miklova hiša, 2007.
- Hansen, Nancy E. Histories of education and training. V: Roy Hanes, Ivan Brown in Nancy E. Hansen (ur.). *The Routledge History of Disability*, 243–45. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2018.
- Jaeger, Heinz. *Wochenhilfe und Familienwochenhilfe*. Berlin, 1940.
- Jakopič, Bogo. Začetek kranjskega ustanovnega zavoda za gluhoneme v Ljubljani. *Kronika* 18, št. 3 (1970): 153–54.
- Jakopič, Bogo. Gluhtonemnica v Ljubljani (1900–1945). *Kronika* 20, št. 3 (1972): 163–68.

- Jakopič, Bogo. Fonetika Frana Grma. *Jezik in slovstvo* 24, št. 1 (1978): 31–32.
- Jakopič, Bogo. Razvoj učnih načrtov in programov šol za gluhe na Slovenskem. *Kronika* 27, št. 3 (1979): 185–92.
- Jakopič, Bogo. Ob 80-letnici Centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani. *Kronika* 28, št. 3 (1980): 212–17.
- Jakopič, Bogo. Ljubljanski Center za rehabilitacijo sluha in govora ob 80-letnici. V: Bogo Jakopič (ur.). *Naš praznik: 1900–1980/Center za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani*, 15–19. Ljubljana: Center za rehabilitacijo sluha in govora, 1980.
- Jakopič, Bogo. Holzapflova oporoka. *Kronika* 31, št. 1 (1983): 75–76.
- Jakopič, Bogo in Ljubomir Savič. *Pota do besede: pregled vzgoje in izobraževanja slušno prizadetih na Slovenskem*. Ljubljana: Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih, 1986.
- Jakopič, Bogo. *Oris zgodovine vzgoje in izobraževanja gluhih v svetu*. Ljubljana: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1998.
- Jakopič, Bogo in Bogdan Knavs. Duhovniki, začetniki pouka za gluhe na Slovenskem in njihovi dobrotniki. *Socialno delo* 45, št. 3/5 (2006): 161–67.
- Jakopič, Bogo. Dobrotnik gluhe mladine. Ignacij Holzapfel (1799–1868). V: Matija Remše (ur.). *Mohorjev koledar 2009*, 82–83. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.
- Jakopič, Bogo. *Gluhi in govor*. Ljubljana: Brat Frančišek, 2012.
- Jaklič, Franc in Jakob Šolar. *Friderik Baraga: ob 100-letnici Baragove smrti*. Celje: Mohorjeva družba, 1968.
- Kolar, Ivan. Literarni sprehod po Ljubljani: Šempetrsko predmestje in Vodmat. *Jezik in slovstvo* 3, št. 3 (1957): 109–12.
- Kumelj, Metod. Odprite vrata v gluhonemnico na stežaj. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 86–95. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Kunst, Ivan. Naši gluhonemi v preteklem stoletju. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 8–11. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Lazarevič, Žarko. Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih. V: Peter Vodopivec in Joža Mahnič (ur.). *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995*, 33–42. Ljubljana: Slovenska matica, 1997.

- Lazarevič, Žarko. *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Legó, Jan Vaclav. »Slavinja«, prvi slovenski tednik. *Ljubljanski zvon* 6, št. 5 (1886): 316.
- Lebar, Ana. Pomožna šola za manj nadarjene. V: Henrik Schreiner (ur.). *Skrbstvena vzgoja*, 45–54. Ljubljana: Slovenska Šolska Matiča v Ljubljani, 1919.
- Lebar, Ana. *Oskrba manjnadarjencev*. Ljubljana: Slomškova zveza, 1920.
- Mazi, Vilko. *Usoda gluhoneme mladine*. Ljubljana: Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani, 1933.
- Mazi, Vilko. V svetu gluhonemega otroka. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 40–46. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Mazi, Vilko. *Deset let Podpornega društva za gluhonemo mladino 1930–1940*. Ljubljana: Podporno društvo za gluhonemo mladino, 1941.
- Mazi, Vilko. *Pomoč najbednejšim*. Ljubljana: Podporno društvo za gluhonemo mladino v Ljubljani, 1941.
- Mazi, Vilko. Holzapfel med Ribničani. *Slovenski poročevalec*, 1950, št. 143, 4.
- Mcfarlane, Hazel. Out of sight, out of mind: blind asylums and missions in Scotland. V: Roy Hanes, Ivan Brown in Nancy E. Hansen (ur.). *The Routledge History of Disability*, 273–98. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2018.
- Natlačen, Marko. Oblastne samouprave v Sloveniji. V: Josip Mal (ur.) *Slovinci v desetletju 1918–1928*, 339–57. Ljubljana: Leonova družba, 1928.
- Novljan, Egidija. *Specialna pedagogika oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 1997.
- Omerza, Zdravko. Stiki z enakimi ustanovami v domovini in inozemstvu. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 99–106. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Pavlič, Slavko. Gluhi nekoč in danes. Zgodovina gluhih v Ljubljani. V: Petra Rezar (ur.). *Konferenca »gluhi v Ljubljani nekoč in danes«*, 16. 10. 2014, 6–16. Ljubljana: Društvo učiteljev gluhih Slovenije.

- Perovšek, Jurij. Slovenska samostojnost v državi SHS. V: Jasna Fischer idr. (ur.). *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 186–200. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Perovšek, Jurij. Prve težave v novi državi. Uvajanje centralizma. V: Jasna Fischer idr. (ur.). *Slovenska novejša zgodovina : Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 211–14. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Pregelj, Ivan in France Tomšič. *Slovstvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov v vprašanjih in odgovorih*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1938.
- Puhar, Karel. Socialni položaj bivših in sedanjih gojencev. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 61–66. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhtonemnice v Ljubljani, 1940.
- Ravnikar, Marija. Važnost predšolske vzgoje za gluhoneme. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 96–99. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhtonemnice v Ljubljani, 1940.
- Ravnikar, Marija. Predšolska vzgoja gluhonemih. V: Zvonko Ermenc, Vera Kmetec in Zora Pianecki (ur.). *Jubilejni zbornik zavoda za gluho mladino v Ljubljani 1900–1950*, 34–37. Ljubljana: (s. n.), 1950.
- Rembis, Michael, Catherine Kudlick in Kim E. Nielsen. Introduction. V: Michael Rembis, Catherine Kudlick in Kim E. Nielsen (ur.). *The Oxford Handbook of Disability History*, 1–21. Oxford: University Press, 2018.
- Ribnica skozi stoletja*. Ribnica: Skupščina občine Ribnica in založba Spektar Zagreb, 1982.
- Rupnik, Vinko. Ko se zapro vrata zavoda ... V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 140–47. Ljubljana: Ravnateljstvo gluhtonemnice v Ljubljani, 1940.
- Serše, Aleksandra. Skrb za slepe v slovenski zgodovini. V: Petra Testen in Saša Poljak Istenič (ur.). *Minka Skaberné (1882–1965): pobudnica in ustanoviteljica prve slovenske knjižnice za slepe*, 31–43. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- Skala, Anton. Nekaj misli ob štiridesetletnici. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 16–18. Ljubljana: Ravnateljstvo gluhtonemnice v Ljubljani, 1940.

- Skitek, Vinko: *Delovanje nacističnega režima med drugo svetovno vojno na slovenskem Koroškem: delovanje socialne oskrbe prebivalstva: diplomatska naloga*. Maribor, 2009.
- Skubic, Anton. *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Buenos Aires: Editorial Baraga, 1976.
- Stiplovšek, Miroslav. Prizadevanja samouprav ljubljanske in mariborske oblasti za gospodarski in socialni napredek Slovenije jeseni 1927. V: Darja Mihelič (ur.). *Gestrinov zbornik*, 365–77. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.
- Stiplovšek, Miroslav. *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 2000.
- Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Supančič, Drago. Iz življenja naših gojencev. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 108–133. Ljubljana: Ravnateljstvo gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Šorn, Mojca. Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju. *Kronika* 57, izredna št. (2009): 265–74.
- Šorn, Mojca. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.
- Turk, J. Ljudsko šolstvo. V: Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele (ur.). *Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*, 177–96. Ljubljana: Jubilej, 1939.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Vršnik, Tina. Segregacija, integracija, inkluzija? Pravica do izbire!. *Sodobna pedagogika* 54, št. 1 (2003): 140–51.
- Zakovšek, Jože. Šolska doba gluhonemega otroka. V: Rudolf Dostal in Drago Supančič (ur.). *Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 47–54. Ljubljana: Ravnateljstvo gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Zaviršek, Darja. *Hendikep kot kulturna travma: historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Založba *cf, 2000.
- Zaviršek, Darja. Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu. Mednarodna perspektiva. *Socialno delo* 53, št. 3/5 (2014): 133–45.

- Zupančič Slavec, Zvonka. *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno in njegov utemeljitelj dr. Ivo Pirc*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.
- Zupanič Slavec, Zvonka. Gluhonemnica. *Strokovna revija ISIS* 21, št. 3 (2012): 43–48.

Tiskani viri

- Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, 1869.
- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1931–1934, 1941.
- Službeni list šefa pokrajinske uprave v Ljubljani*, 1943–1944.
- Službeni list za Ljubljansko pokrajino*, 1941–1943.
- Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 1930.
- Uradni list Republike Slovenije*, 2011. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2011>. Pridobljeno 30. 8. 2023.

Spletni viri

- Bauman, Jasna. *10. obletnica zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika*. Dostopno na: <https://www.tolmaci.si/10-obletnica-zakona-o-uporabi-slovenskega-znakovnega-jezika/>. Pridobljeno 30. 8. 2023.
- Bolzmann, Lara. The advent of child rights on the international scene and the role of The Save The Children International Union 1920–45. *Refugee Survey Quarterly*, 27, No. 4 (2008): 26–36. Dostopno na: <https://academic.oup.com/rsq/article-abstract/27/4/26/1541875>. Pridobljeno 24. 8. 2023.
- Lepper, Anne. *Die Gehörlosen in NZ-Zeit*. Dostopno na: <http://lernen-aus-der-geschichte.de/Lernen-und-Lehren/content/11624>. Pridobljeno 24. 8. 2023.
- Nationalsozialistische Volkswohlfahrt – Wikipedija*. Dostopno na: https://de.wikipedia.org/wiki/Nationalsozialistische_Volkswohlfahrt. Pridobljeno 28. 8. 2023.
- Prva triada. Nedeljska šola branja, pisanja, računanja in petja – Učna ura iz leta 1865*. Dostopno na: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/aboutmuseum.php?page=27>. Pridobljeno 19. 7. 2023.
- Rogič Ožek, Simona. *Koncept umestitve slovenskega znakovnega jezika v slovenski šolski prostor*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2019, 20.

- Dostopno na: <https://www.zrss.si/pdf/slovenski-znakovni-jezik.pdf>. Pridobljeno 25. 8. 2023.
- Saunders, Elaine. *A brief perspective on the history of the education of deaf children*. Dostopno na: <https://elainesaunders.com.au/a-brief-perspective-on-the-history-of-the-education-of-deaf-children/>. Pridobljeno 25. 8. 2023.
- Stengel, Daniela. *Geschichte der Jugendhilfe*. Dostopno na: <https://www.grin.com/document/103466>. Pridobljeno 24. 8. 2023.
- T. Pi. *Miha mi je pojasnil, kako lahko gluhim olajšamo življenje | 24ur.com*. Dostopno na: <https://www.24ur.com/popin/domaca-scena/miha-mi-je-pojasnil-kako-lahko-gluhim-olajsamo-zivljenje.html>. Pridobljeno 14. 7. 2023.
- Tifengraber, Vlasta. *Gluha skupnost v Sloveniji: Se obeta še ena tožba zoper državo?*. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1043025628>. Pridobljeno 28. 8. 2023.

Drugi viri

Podatkovna baza Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Inštitut za novejšo zgodovino 1997. Stanje na dan 18. 8. 2023.

IMENSKO KAZALO

A

A. B. 138

A. J. 139

Ahčin, Marjan 167

Alujević, Branko 142

B

Baldrian 68

Balestrieri 139

Balkovec, Bojan 187

Baltič, Vilko 44, 45

Baraga, Friderik 30, 33, 189

Bárczi, Géza 69

Bassoni 139

Bauman, Jasna 98, 192

Benedik, Metod 188

Bitnar, Pavle 91, 93

Blelemeyer 157

Bolzman, Lara 18, 192

Božnik, Branko 187

Brecelj, Anton 85, 186

Brejč, Janko 44

Bricelj, Leopold 83

Brigido, Mihael 35

Brown, Ivan 188, 190

Broz, Josip Tito 166

C

Campana, Tullo 124

Cergol Paradiž, Ana 18, 186

Cigler, Janez 31

Ciperle, Jože 35, 187

Č

Čepič, Zdenko 187, 188

Čop, Matija 31

D

Dafner, Franc Ser. 27

Dermelj, Ljubo 76, 91, 101, 139,
144, 145, 187

Dermelj, Mirko 69, 81, 82, 83,
99, 102, 135, 147, 187

Dežman, Jože 187

Dimnik, Ivan 15

Dobaja, Dunja 16, 17, 21, 45,
46, 47, 122, 131, 187

Dobovšek, Bogomira 145

Dobrin, Elizabeta 29

Dolinar, France M. 33, 34, 188

Dolšak, Fran 86

Dostal, Rudolf 68, 187, 188,
190, 191, 192

Drobne, Franc 188

Dvoržak, Klemens 33

E

Eger 111

Erbežnik, Ivan 38, 61, 62, 81,
188

Ermenc, Zvonko 187

F

F. Z. 139

Faleschini, Francesco 37

Ferenc, Tone 121, 122, 141, 150,
158, 188

Fettich, Oton 124

Fijavž, Franjo 188
Fischer, Jasna 191
Franzl, Henrik 111
Frejs 37
Frelich, Ivo 123, 124
Fruccoti 37
Furlani, Giorgina 124

G

Gatti, Giorgio 122, 128
Godeša, Bojan, 122, 188
Golob, Marija 188
Goršič, France 45, 188
Gradišnik, Marina 33, 36, 37,
188
Grazioli, Emilio 122, 132, 139
Grm, Franc 48, 53, 62, 68, 78,
79, 99, 107, 189

H

Hanes, Roy 188, 190
Hansen, Nancy E. 14, 188, 190
Herberstein, Janez Karl 34
Hill, Miroslav Moric 97
Hitler, Adolf 141, 146
Hofmanović, Ljubomir 70
Holdheim, Frančišek 27
Holzapfel, Ignacij 27, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 140, 170, 174, 180,
186
Horžen, Vesna 33, 36, 37, 188
Hribar, Dragotin 111
Hribar, Ivan 45
Huml, Bonaventura 36

J

Jaeger, Heinz 188
Jaklič, Franc 34, 189
Jakopič, Bogo 8, 11, 15, 16, 27,
30, 31, 32, 38, 40, 52, 53, 67, 68,
69, 89, 97, 98, 99, 114, 188, 189
Jančigaj, Franc 124
Janežič, Jelko 145
Jansen, Cornelij 34
Jarc, Anton 16
Jarc, Evgen 70
Jeglič, Milko 81, 82
Jelačin 111
Jeraj, Mateja 187
Jereb, Peter 80

K

Karađorđević, Aleksandar 44,
45
Karlín, Ivan 79
Kastelic, Miha 31, 32
Keller, Helen(a) 23, 70, 71, 171
Klose, Glan Ilse 161
Kmetec, Vera 187
Knavs, Bogdan 16, 31, 189
Kobal, Josip 21
Kolar, Ivan 32, 189
Korošec, Anton 44
Kos, Anton 37
Kosmač, Jurij 31
Kostrenčić, Marko 70
Košir, Matevž 187
Kramer, Albert 44
Kralj, Vilma 167
Kraševc, Anton 33

Kremenšek, Slavko 188
Krulc, Ivan 15
Ksaver pl. Andrioli, Franc 31
Kudlick, Catherine 191
Kumelj, Metod 69, 75, 76, 81,
101, 189
Kunc, Josip 111
Kunst, Ivan 26, 28, 81, 189

L

Lazarević, Žarko 47, 93, 189, 190
Lebar, Ana/Anica 15, 17, 20,
134, 135, 137, 188, 190
Lego, Jan Vaclav 31, 190
Lepper, Anne 19, 192
Lesar, Josip 42
Lešnik, Rudi 188
Levičnik, Jernej 32
Levstik, Fran 31
Liebisch, Marija 21
Liška, Janko 188
Ločniškar, Franc 81
Loger, Friedrich 37

M

M. K. 71
M., Š. 105
Mahnič, Jože 189
Majcen, Slavko 81, 142
Mal, Josip 186, 190, 192
Marichel 68
Marušič, Drago 70, 87, 102
Mazi, Vilko 38, 41, 54, 55, 68,
89, 103, 104, 106, 108, 109, 110,
111, 113, 114, 115, 190

McFarlane, Hazel 14, 190
Mikschas, Anita 161
Mrvič, Stane 188
Mussolini, Benito 121, 140

N

Natek, Milan 188
Natlačen, Marko 85, 91, 116,
187, 190
Nielsen, Kim E. 191
Novljan, Egidija 17, 190

O

Olup 111
Omerza, Zdravko 53, 68, 69,
70, 190

P

Pavlič, Slavko 65, 190
Perovšek, Jurij 44, 191
Pianecki, Zora 59, 69, 187, 191
Pirkmajer, Otmar 85
Ploj, Miroslav 45
Pogorelec, Andrej 37
Poljak Istenič, Saša 191
Potočnik, Blaž 31
Pregelj, Ivan 31, 191
Prešeren, France 31, 32, 36
Pribičević, Svetozar 44
Primožič, Štefan 27
Puhar, Karel 68, 74, 75, 104, 191

R

Rainer, Friedrich 141
Raktelj, Josef 35, 36

Remše, Matija 189
Raphel, Jurij 97
Ravnikar, Marija 58, 59, 60,
136, 191
Rečnik, Ernest 188
Rembis, Michael 15, 191
Rezar, Petra 190
Rogič Ožek, Simona 66, 98, 193
Rueh 83
Rupnik, Leon 123, 141, 146
Rupnik, Vinko 17, 41, 100, 113,
116, 191
Rus, Mavricij 127

S

Satermeister, Eugen 71
Saunders, Elaine 98, 194
Savić, Ljubomir 52, 189
Scala, Karel 123
Schmid, Frančišek 27
Schreiner, Henrik 190
Serše, Aleksandra 16, 20, 191
Sitar, Albin 145
Sitar, Ciril 100, 116
Sitar, Ivan 81, 82
Skaberne, Minka 20, 191
Skala, Anton 48, 52, 191
Skitek, Vinko 153, 154, 192
Skrinjar, Alojzij 81
Skubic, Anton 33, 34, 35, 39, 42,
192
Skušek, Fr. 111
Slomšek, Martin 36
Stanič, Valentin 16

Stengel, Daniela 19, 194
Stele, Franc 192
Stermecki 111
Stiplovšek, Miroslav 45, 46, 87,
88, 89, 90, 192
Studen, Andrej 187
Sullivan, Ana 23
Supančič, Drago 63, 69, 187,
188, 189, 190, 191, 192

Š

Šarabon 111
Šimenc, Amalija 81
Škoro Babič, Aida 187
Šolar, Jakob 34, 189
Šorn, Mojca 15, 21, 84, 142, 192
Štrekelj, Ivan 41
Šumi 111
Švab, Gašper 35

T

T., Pi. 11, 194
T., Š. 105
Testen, Petra 191
Tifengraber, Vlasta 65, 194
Tišler, Janko 187
Tomšič, France 31, 191
Traven, Janez Adam 33
Turk, J. 92, 192
Twain, Mark 23

U

Urbanc 111

V

Valič 157
V. N. 136
Vedernjak, Fran 107
Velikonja, Narte 124
Vidic, Fran 91
Vidmar, Jernej 38
Viktor Emanuel III. 122
Vinceruti, Silvester 37
Vodnik, Valentin 30
Vodopivec, Peter 29, 35, 189,
192
Vovko, Andrej 35, 187
Vrhunc, Klara 20
Vršnik, Tina 14, 192

W

Winkler, Venceslav 166
Wolf, Anton Alojzij 27, 31

Z

Zakovšek, Jože 56, 59, 60, 115,
192
Zakrajšek 70
Zaviršek, Darja 14, 15, 22, 192
Zupan, Jakob 31
Zupančič, Vita 110, 113
Zupanič Slavec, Zvonka 18, 26,
84, 192

Ž

Žagar, Marjan 188
Žerjav, Gregor 44
Žibert-Čepon 111
Žižek, Aleksander 187

O AVTORICI

Dunja Dobaja, doktorica zgodovinskih znanosti, rojena leta 1971 v Ljubljani, je končala študij zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2002 se je zaposlila na Inštitutu za novejšo zgodovino in več let sodelovala v projektu izdelave zbirke smrtnih žrtev na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, sedaj pa je zaposlena kot raziskovalka z nazivom znanstvena sodelavka. Njeno raziskovalno področje je socialna zgodovina v obdobju med obema vojnama in med drugo svetovno vojno na Slovenskem, s poudarkom na socialno-zdravstveni zaščiti mater in otrok, sistemu skrbi in izobraževanja gluhih otrok v Sloveniji ter temi ukradenih otrok med drugo svetovno vojno. O tem je objavila več znanstvenih in strokovnih člankov. Svoje raziskovalne dosežke na področju sistema skrbi za gluhe otroke in njihovega izobraževanja v Sloveniji razvija dalje v projektu Sistem skrbi za senzorno ovirane otroke in njihovega izobraževanja v prvi in drugi jugoslovanski državi. Je avtorica monografije *Za blagor mater in otrok. Zaščita mater in otrok v letih 1919–1941*, ki je izšla leta 2018 v zbirki Razpoznavanja Založbe INZ.

Besedilo je strnjen pregled delovanja Gluhonemnice v Ljubljani, s poudarkom na delu med obema svetovnimi vojnama in v času druge svetovne vojne. Delovanje Gluhonemnice predstavlja jedro besedila, dodane pa so vsebine, ki v širšem smislu pojasnjujejo ne le način delovanja institucije, temveč tudi odnos družbe do oseb z okvarami sluha.

dr. Bojan Balkovec

Avtorica fokus raziskovanja usmeri v otroke s posebnimi potrebami (natančneje v gluhe otroke). Obdobje, ki ga obravnava, je imelo drugačen pogled na gluhe, kar se kaže tudi v metodah poučevanja. Avtorica pri tem poudarja razvoj izobraževanja za otroke s posebnimi potrebami in poskuse integracije gluhih v družbo, kar je pomemben doprinos monografije.

dr. Jelka Piškurić

**INŠTITUT
ZA NOVEJŠO ZGODOVINO**

